

DIPLOMADOLGOZAT

Csurgay Veronika

2025

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

Tájépítész mérnöki mesterképzési szak

**MONOR ÉS ZALAKOMÁR CIGÁNY LAKOSSÁGÁNAK
SZABADTÉR-HASZNÁLATI SAJÁTÓSÁGAI**

Belső konzulens: Dancsokné Dr. Fóris Edina

**Belső konzulens
tanszéke: Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék**

Készítette: Csurgay Veronika

Budapest

2025

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	5
2. Szakirodalmi áttekintés	7
2.1. Fogalmi tisztázások	7
2.1.1. Kik a cigányok? A cigány és a roma megnevezés közötti különbség	7
2.1.2. Szegregátum, szegregációs mutató	8
2.1.3. Cigánytelep, etnikai városnegyed, gettó	9
2.1.4. Informális település.....	9
3. A magyarországi cigányság története terület- és térhasználati fókuszban.....	10
3.1. A cigányság története a Magyarországon való megjelenésig.....	10
3.2. A cigányság magyarországi története a magyarországi megjelenéstől a felvilágosult abszolútizmusig	11
3.3. Mária Terézia asszimilációs politikája	12
3.4. A magyarországi cigányok csoportjai a 18. században	13
3.5. A magyarországi cigány csoportok település- és lakáskörülményei a 18-19. században	14
3.6. A magyarországi cigányság állattartó tevékenysége	16
3.7. Oláh cigányok a 18-20. századi Magyarországon	18
3.8. Beás cigányok a 18-20. századi Magyarországon	18
3.9. A többségi társadalommal való együttélési, illetve asszimilációs lehetőségek a cigány lakosság esetében a 19-20. században	20
3.10. Cigánytelepek a 19. században, legfőbb jellemzők.....	21
3.11. A magyarországi vidéki cigányság települési- és lakáskörülményeinek változása a szocializmus időszaka alatt.....	22
3.12. A cigányságra jellemző megélhetési stratégia kialakulása és tovább élése.....	24
3.13. Magyar lakta területek vidéki cigánytelepeinek leírása az udvar- és közterülethasználat szempontjából	25
3.14. Városi cigánytelep példája.....	27
4. Magyarországi és külföldi példák a cigányság életkörülményeinek javítására, illetve integrációjának elősegítésére a 20. és 21. század fordulóján	28
4.1. Magyar Máltai Szeretetszolgálat programjai	28
4.2. Felzárkózó települések program	29
4.3. Földrajzi helyzet adta lehetőségek kihasználása: Biobrikett-program és Kiskert program az Igazgyöngy Alapítvány koordinálásával	30
4.4. Részvételen alapuló települési területhasználati tervezés	31

4.5. Deszegregációs folyamatok	32
4.6. Kölcsönös megismerést és identitásképzést támogató területhasználatok	33
5. A magyarországi cigányság területhasználati sajátosságainak kutatása a monori Tabán és Zalakomár településeken keresztül	36
5.1. Monor Tabán cigány lakosságának területhasználati sajátosságai	37
5.1.1. Mintaterület lehatárolása	37
5.1.2. Monor Tabán cigány lakosságának története területhasználati fókuszban	38
5.1.3. Monor Tabán cigány lakosságának területhasználati sajátosságai	45
5.2. A zalakomári cigány lakosságának területhasználati sajátosságai	54
5.2.1. Mintaterület lehatárolása	54
5.2.2. Zalakomár beás és oláhcigány lakosságának története területhasználati fókuszban	56
5.2.3. Zalakomár beás és oláhcigány lakosságának területhasználati sajátosságai	63
6. Javaslati munkarész	82
6.1. Javaslatok a monori Tabán területhasználati fejlesztésére	82
6.2. Javaslatok Zalakomár területhasználati fejlesztésére	85
6.3. Általános jellegű javaslatok magyarországi cigány közösségeket érintő területhasználati tervezésben	89
Irodalomjegyzék	93

1. Bevezetés

A diplomadolgozat témájának kutatását a magyarországi cigány népesség általánosan rossz életkörülményei, s a szegregáció több évszázados fennállása miatt kiemelten fontosnak tartom. A téma kutatásának motivációja személyes érintettségem: cigány baráti, illetve volt munkatársi kapcsolataim, valamint a cigány kultúra részbeni ismerete, mely arra sarkalt, hogy a cigány népről való ismereteimet kitágítsam. Motivációmot még kiemelten befolyásolta cigány honfitársaim mélyebb megértésének a vágya. Diplomamunkám célkitűzése a magyarországi – elsősorban vidéken élő – cigányok területhasználati sajátosságainak feltárása két mintaterület vizsgálatával. További cél a feltárt sajátosságok segítségével olyan településfejlesztési javaslatok tétele, melyek elősegíthetik a cigányok életkörülményeinek javulását, s a többségi társadalom felé való közeledését.

A dolgozat első részében áttekintést adok a kutatás során felhasznált szakirodalmakról. Ebben a fejezetben gyűjtöm össze a témához kapcsolódó, s annak megértéséhez elengedhetetlen fogalmakat is. A szakirodalmi áttekintést követően a magyarországi cigányság történetét dolgozom fel – terület- és térhasználati fókuszban – az ország vidéki térségére (falvak, községek, kisvárosok) koncentrálni. Ennek a fejezetrésznek a felépítését alapvetően az időrendiség határozza meg, egy-egy tematikus téma is beékelődik (pl. a cigánysághoz kötődő állattartás; hagyományos cigány mesterségek, foglalkozások), melyek szorosan kapcsolódnak a cigányság történetének egy adott szakaszához, illetve a letelepedés módjához.

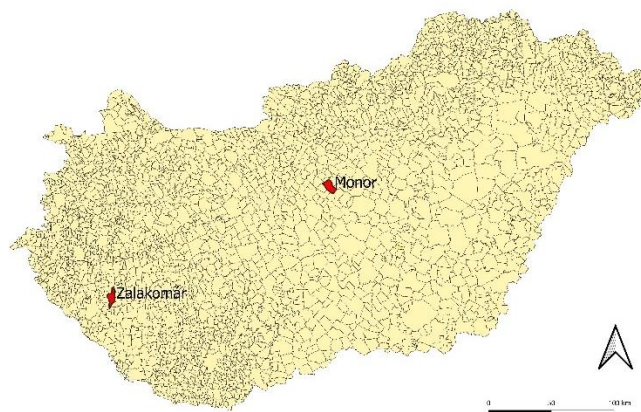
Ennek a vizsgálati résznek fontos szempontja a cigány területhasználat változását befolyásoló társadalmi és gazdasági folyamatok feltárása. A Magyarországon jelenleg élő cigányság több csoportra tagozódik, ezek a csoportok eltérő időszakban érkeztek hazánkba, hagyományaikat is eltérő módon tartották, illetve tartják fenn, az általuk üzött foglalkozások és megélhetési stratégiáik is eltérő módon alakultak a magyarországi történetük során. Mindez befolyással volt, s jelenleg is befolyással van a különböző cigány csoportok többségi társadalommal való kapcsolatának alakulására, mely területhasználati és települési viszonylatban is nyomon követhető. A dolgozatban ezért célozom a különböző csoportok sajátosságainak, azok alakulásának feltárását, s ezek terület- és térhasználati leképződésének kutatását.

A vidéki fókuszú kutatást követően egy alfejezetben röviden beszámolok a magyarországi cigányság városokban való megjelenésének, illetve tartózkodásának legfőbb jellemzőiről, ennek térbeli vetületeiről.

A magyarországi kutatás kiegészítéseképpen idegen és magyar nyelvű szakirodalmak segítségével – a Magyarországon, s az ország területén kívül élő cigányok és más marginalizálódott csoportok esetében a szegregált helyzet feloldására tett kísérleteket, s ezeknek a kísérleteknek a kimenetelét – sikeres vagy sikertelen lezárulását, vagy tovább élését kutatom.

A dolgozat második felében kettő választott magyarországi település esetében vizsgálom az ott élő cigányok területhasználati sajátosságait, illetve többségi társadalommal való kapcsolatának térbeli leképződését. A két település (1. ábra) kiválasztásának szempontja a cigányok településen való elhelyezkedési, illetve a különböző cigány csoportok együttélési módja. Az első településnek Monort választottam, s Monoron belül a Tabán településrészrel foglalkozom, ahol a cigány lakosság teleszerűen, elkülönülten él a többségi társadalomtól. A telepen több cigány csoport képviselői egymás mellett, egymással elvegyülve élnek.

A második településnek Zalakomárt választottam, ahol a cigány lakosság a többségi társadalommal keverten él, azonban a nagyobb számban a településen jelen lévő oláh és beás cigányok egymástól térben elkülönülten, a település két különböző részén élnek.

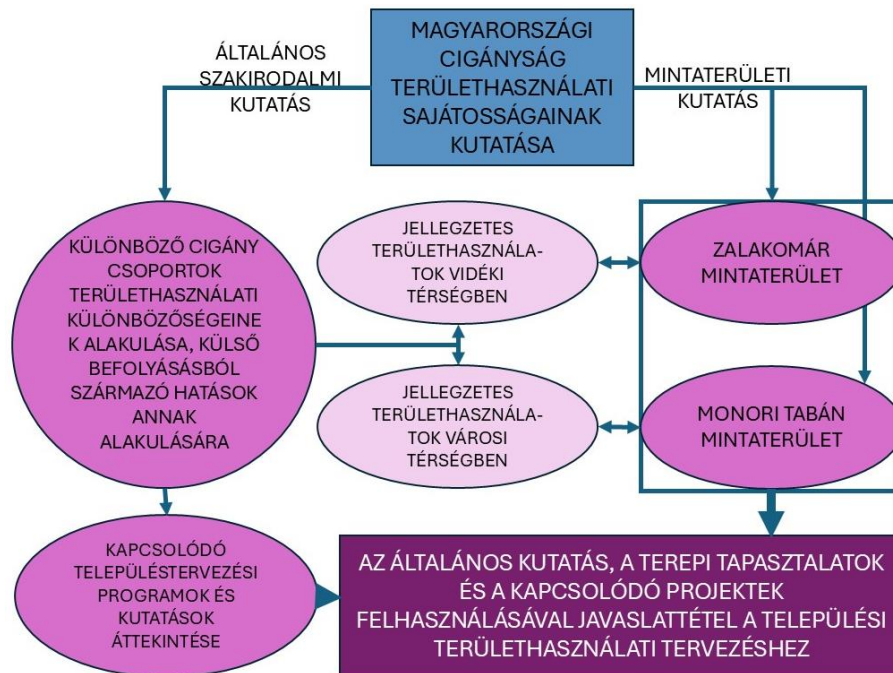

1. ábra Két kiválasztott mintaterület ország területén Forrás: saját szerkesztés

A diplomadolgozat második felében ezeknek a kiválasztott településeknek a cigányok által lakott részeire koncentrálok, s ezeknek a településrészeknek az időbeli változását vizsgálom területhasználati szempontból, jellemzően archív légifelvételek alapján. Ebben a munkarészben foglalkozom részletesen az érintett településrészek jelenlegi állapotának, a meglévő területhasználatoknak a részletes felmérésével is, melyhez elsősorban a terepi tapasztalatokat és a vizsgált településrészekben készített interjúk eredményeit használom fel.

A dolgozat utolsó fejezetében az általános hazai kutatás, a külföldi projektek eredményei, illetve a két kiválasztott település vizsgálatának eredményei alapján a cigány terület- és

térhasználati sajátosságokat figyelembe vevő településfejlesztési, illetve településrendezési tervezésben felhasználható javaslatokat teszek a két mintaterületre vonatkozóan (2. ábra). Az általánosítható eredményeim adalékul szolgálhatnak bármely település fejlesztési, illetve rendezési projektjéhez.

2.ábra A dolgozat felépítésének folyamatábrája Forrás: saját szerkesztés

2. Szakirodalmi áttekintés

A magyarországi cigányságra jellemző területhasználatok történeti változásának kutatását számos nyomtatott irodalmi forrásra, valamint tudományos cikkekre alapozom; a hazai, illetve magyar lakta területeken élő cigányság jelenlegi udvar- és közterülethasználatának kutatása esetében azonban elsősorban három műre támaszkodom: Michael Sinclair Stewart Daltestvérek, Bakó Boglárka Cigány módra – magyar módra, valamint szintén Bakó Boglárka Tisztamunka című írását használtam fel.

2.1. Fogalmi tisztázások

2.1.1. Kik a cigányok? A cigány és a roma megnevezés közötti különbség

A cigányság magyarországi története során a cigány nemzetiséghez való sorolás a hivatalos statisztikai adatfelvételek alkalmával – egészen a 20. századig – a kívülállók definiálása alapján történt, különböző külső jegyek, az életmód, életminőség, lakhely, beszédmód, viselkedés,

nyelvhasználat és öltözet figyelembevételével (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016). Az adatfelvétel eredményét a helyi közigazgatási, szociális, oktatási intézmények dolgozói, illetve különféle kérdezőbiztosok minősítése határozta meg (LADÁNYI-SZELÉNYI, 1997).

Ennek a módszernek az esetében az eredmények torzulását okozhatta többek között a szocioökonómiai státusz – a cigányság underclass (tartósan a társadalom peremére szorult) réteghez való tartozásának – etnikai vonatkoztatása, azaz a szegény, de nem cigány emberek cigány nemzetiséghez való sorolása (SZABÓ, 2023). Fontos még kiemelni ennek a módszernek Ladányi János által meghatározott, mintegy „önmagát beteljesítő proféciaaként” való működését is; ő úgy vélte, hogy akit környezete cigánynak tart, azt cigánynak is fogja kezelni, illetve fordítva (LADÁNYI-SZELÉNYI, 1997).

A 20. századtól jelent meg, majd a század végétől törvényi keretet (a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény) kapott az önbevalláson alapuló besorolási módszer. A törvény az etnikai kisebbséghez való tartozás vállalását az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen jogaként határozza meg. Ezt az adatfelvételezési módszert azonban számos társadalomtudós a legkevésbé megbízható klasszifikációs eljárásnak tartja, hiszen a válaszadókat jelentősen befolyásolhatják különféle aktuális politikai-gazdasági, illetve társadalmi tényezők (SZABÓ, 2023).

Felmerülhet a kérdés továbbá, hogy a cigány vagy a roma megnevezés alkalmasabb-e az etnikai csoport meghatározása esetében. A roma megnevezést 1971-ben a Londonban megrendezett Roma Világkongresszus választotta a cigányság nemzetközi megnevezéséül. A kongresszus döntését a cigány szó számos nyelvben megvető jelentéstartalmával indokolta. Ez a helyzet Magyarországon árnyaltabban van jelen, sok cigány ember büszkén nevezi magát cigánynak, a beás cigány csoport tagjai pedig egyenesen elutasítják a roma megnevezést. Ezért Magyarországon helyesebbnek tűnik a cigány elnevezést használni (SZÉKELY, 2011).

2.1.2. Szegregátum, szegregációs mutató

Jelenleg a településtervek tartalmáról, elkészítésének és elfogadásának rendjéről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 19/2021. (VII. 15.) Korm. rendelet határozza meg a szegregált, illetve szegregációval veszélyeztetett terület lehatárolásának módját, melyet a KSH által meghatározott módszerhez köt. Ez a módszer két statisztikai mutató (munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya és legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya az aktív korúakon belül) átlagát veszi: ez az ún. szegregációs mutató. Az így kapott érték az adott településnek – a települési hierarchiában elfoglalt helye alapján

különböző küszöbértékek mentén – kirajzolja a szegregált, vagy szegregációval veszélyeztetett területeit.

Ezek alapján Monor és Zalakomár (járásszékhely, illetve 2000 főnél népesebb község) esetében a nagyobb, egyenlő, mint 35%-os érték szegregált területet, nagyobb, egyenlő, mint 30, de kisebb, mint 35%-os érték pedig szegregációval veszélyeztetett területet határoz meg.

2.1.3. Cigánytelep, etnikai városnegyed, gettó

A cigánytelep fogalma a szegregációs mutató meghatározásával szemben leíró jellegű. A definíció a többségi társadalomtól való elkülönült helyzetet, a lakosság cigány származását, illetve az épített környezet nagyfokú illegálisát (engedély nélküli építését) emeli ki. Az épített környezet keletkezése, illetve alkotói köre alapján hagyományos cigánytelep (cigányok maguk számára építették) vagy mesterséges cigánytelep (kifejezetten a cigányok számára épült, vagy kijelölt) különböztethető meg (AMBRUS, 2002) (KEMÉNY, 1994). A hagyományos telepeket többnyire a hagyományos életforma elemei, illetve szervezettebb közösségi élet jellemez (KEMÉNY, 1994).

A városi szinten fontos a cigányság elkülönülésének leírásához az etnikai negyed, illetve a gettók fogalmának körüljárása. A két városi tér között a fő különbséget a szándékoltság, illetve a társadalmi integrációra való törekvés megléte vagy hiánya adja. Míg az etnikai városnegyedben jellemzően elsőgenerációs bevándorlók élnek, akik szándékoltan választották az elkülönülést, azonban céljuk a közeljövőben a többségi társadalomba való integrálódás, addig a gettóba egy diszkriminált kisebbség nem magától, hanem kényszer hatására költözik (GYÖRGY, 2020).

2.1.4. Informális település

Az informális települések, illetve sok esetben csak településrészek (melyek egyértelműen elhatárolódnak a környező települési szövetől) az angol nyelvű szakirodalomban a "Squatter settlement" megnevezésnek feleltethetők meg. Angol nyelvterületen számos tanulmány foglalkozik ennek a fogalomnak a körüljárásával, emiatt a fogalom lényegének leírását idegen nyelvű szakirodalomra támaszkodva teszem meg (INT-01).

Az informális települések – bár országonként változó jellemzőkkel bírnak – néhány fizikai, társadalmi és jogi szempont alapján egyértelműen elkülöníthetők a formális településektől. Ezek a települések az adott társadalom underclass rétege számára szolgálnak lakhelyül, akiknek sokszor nincs hozzáférésük saját tulajdonú földterülethez, ezért üresen álló magán vagy állami földterületen telepednek meg – házaikat is építési engedély nélkül hozzák létre (INT-01).

A település, vagy településrész nem legális jellege miatt a szolgáltatásokkal (oktatás, egészségügy) és az infrastruktúrával (szennyvízelvezetés, vízellátás, elektromosság, utak) való ellátottság sem biztosított. A település(rész) környezeti állapotát alapvetően befolyásolja az is, hogy az érintett réteg sokszor csak olyan területen tud megtelepülni, mely nem feltétlenül lakhatásra alkalmas terület (INT-01).

3. A magyarországi cigányság története terület- és térhasználati fókuszban

Ebben a fejezetben a magyarországi cigánysághoz kapcsolódó települési- és lakásviszonyok, illetve a magán- és közterületekre jellemző területhasználatok történelmi idők során bekövetkező változásának bemutatását kíséreltem meg. A folyamatot a cigányság, mint etnikum kialakulásától a különböző cigány csoportok Magyarországra érkezésén, valamint a különböző meghatározó fordulópontokon át egészen a napjainkban jellemző területhasználat kialakulásáig nyomon követem.

3.1. A cigányság története a Magyarországon való megjelenésig

A cigányok származása felől máig nincsen egységes álláspont. A cigányok többségének indiai eredetét mind nyelvészeti, mind populációgenetikai vizsgálatok igazolják, azonban a cigányoknak tekintett nép nem minden csoportjának van indiai eredete, például a jelenleg Magyarországon élő beás cigányoknak sincsen (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Indiában a népesség vándorló életmódot folytató csoportjaiból váltak ki további csoportok, melyek egymástól függetlenül, különböző (politikai feszültség, háború, gazdasági (piacszerzési)) okokból hagyták el Indiát a Kr. u. 4-11. században. Vándorlásuk egyik oka, ami nagy számú áttelepülést okozott Perzsiába: Bahram-e-Gur perzsa király (Kr. u. 5. század) 12 000 zenészt kért a szomszédos Indiából. Perzsia tekinthető a cigányság őshazájának; a már itt élő, illetve folyamatosan bevándorló más népekkel keveredve jött létre a mai cigányok őseinek tekinthető proto-cigányok csoportja; önálló népcsoportként, önálló nyelvvel, a romanival. A cigányok ősei több évszázados perzsi tartózkodásukat követően egymástól függetlenül, eltérő irányban vándoroltak tovább, ennek köszönhető a romani nyelv különböző dialektusainak kialakulása (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

A cigányok vándorlásának következő állomása Örményország volt, ahonnan a különböző hódítások és támadások miatt a Keletrómai Birodalom, a Balkán, majd Európa felé vették az irányt. A cigány csoportok egymástól függetlenül, eltérő ritmusban és útvonalakon mozogtak.

Egyes leteleplő, beilleszkedő cigány csoportok sikeresen részévé váltak az adott társadalomnak, azonban az újonnan érkező, s letelepedni nem akaró vándor cigány csoportokat az ellenük felhozott vádak (tolvajlás, békétlenség, kémkedés) miatt a legtöbb európai ország kitiltotta területéről (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

3.2. A cigányság magyarországi története a magyarországi megjelenéstől a felvilágosult abszolutizmusig

Magyarországon a cigányok első megjelenése a 15. századra tehető. Az ország területére egészen a 18. századig zömével a kárpáti cigányok csoportjába tartozók érkeztek, azonban a 17. századtól már érkeztek az ország területére oláh- és beás cigány csoportokba tartozó közösségek is (CSERTI CSAPÓ (Szerk.), 2018). Az elsőként az országba érkező cigány csoportok részben megtartották vándorló életmódjukat javaik és szolgáltatásaik eladása céljából. Az általuk kínált (elsősorban kovácsolt) termékekre a megjelenésüket követő első időszakban kereslet is bőven volt (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016). A cigányok kovács munkája nem a magyar kovácsok hiánya miatt, hanem eszközeiknek könnyű szállíthatósága miatt volt jelentős, így a mezőgazdasági munkák idején helyszíni szolgáltatást tudtak nyújtani (CSERTI-CSAPÓ (Szerk.), 2018).

A 15-16. században érkező, s a kárpáti cigányok csoportjába tartozó cigányok a kovácsmesterség mellett még leggyakrabban lócsiszárként, fémművesként és zenészként dolgoztak, de sokszor olyan tevékenységeket is elláttak, amelyektől a magyar lakosság tartózkodott (pl. hóhér, gyepmester) (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Akik a cigányok közül letelepedtek, a városok és falvak széleit, illetve külterületeit választották lakóhelyül – ekkor jelentek meg először a többségi társadalomtól elkülönülő cigánytelepek a magyarországi cigányság történetében. A cigányok Magyarország területén való letelepedéséről szóló első hivatalos dokumentum 1455-ben készült oklevél, melyben Hunyadi János beszercei ispán engedélyezi négy cigány embernek jobbágyként való letelepedését a Barcsay birtokon. A letelepedés sikerességére utal az ötven évvel később készült oklevél, mely megerősíti a Barcsay utódok jogait cigány jobbágyaik felett (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Konfliktust generált azonban egy idő után az, hogy a környező országokból kitiltott cigány csoportok jó része magyar területre húzódott vissza, illetve a Balkán felől újabb cigány csoportok is érkeztek, s ez a kereslethez viszonyítva a jellemzően cigányok által készített termékek túlzott kínálatát jelentette. Az így megélhetését biztosítani nem tudó cigányság

körében megnőtt a bűnügyek száma. Az ezáltal fellépő feszültség a cigányok egyes vármegyékből való kizárásához vezetett. (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

A törökök Magyarországról való kiűzését követően több város piacféltési okokból helyi rendeletekkel tartotta távol magától a vándorló cigányokat. Az így letelepedni nem tudó, vagy nem is akaró cigányok körében nagyobb számban fordultak elő bűnügyek (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

III. Károly a cigányok megregulázására rendeletet adott ki 1724-ben, mely az első olyan rendelkezés volt, ami az országban élő összes cigányra vonatkozott. Itt szerepel először a cigányok kényszerű letelepítése. A rendelet kötelezte a földesurakat, hogy a cigányokat birtokaikra befogadják, s tisztességes életre szoktassák. A letelepedni kész cigány csoportok leginkább az ország korábban elnéptelenedett részén találtak otthonra – itt szükség volt munkaerejükre és adóikra is. Az országnak ezen a területén több esetben a cigányok sikeres beilleszkedéséről számolnak be a korabeli források. Bár a 18. századra a cigányok egy része letelepedett, nagy részük a piacszerzés és a letelepítéssel szembeni idegenkedés miatt továbbra is vándorolt. (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

3.3. Mária Terézia asszimilációs politikája

A III. Károlyt a trónon követő Mária Terézia, illetve fia, II. József cigányokra irányuló felvilágosult abszolutista politikáját már áthatotta az a szemlélet, hogy a cigányság a mezőgazdasági és ipari munkarendbe való illeszkedéssel tud a társadalom számára hasznossá válni. Az uralkodónó ezért rendeletei révén a még vándorló cigányok letelepedését tűzte ki célul (VARGA, 2017).

Rendeletben kötelezte a törvényhatóságokat a cigányok állandó lakásra kényszerítésére, illetve a mobilitásukhoz alapvetően fontos tulajdonuktól, a lovaiktól való eltiltására. Másik rendelete a földesurakat kötelezte, hogy a cigányoknak kétkezi munkát adjanak, házépítésre jelöljenek ki számukra helyet, készítsék őket mesterségek gyakorlására, illetve hasítsanak ki nekik telket művelésre.

Az uralkodónó intézkedései, illetve a jellemző hatósági gyakorlat közös hozadékként alakultak ki az egészen az 1965-ös nagy magyarországi telep felszámolási programig jellemző hagyományos cigánytelepek: az érintett uradalom intézője, vagy a falu előljárója, később tanácsai vezetői csak az erre kijelölt helyen engedték letelepedni az addig vándorló cigányokat. A telep helyét a legtöbb esetben a falutól távol eső területen jelölték ki; ez a távolság szimbolikus jelentőségű volt: a társadalmi távolságot, a cigányok kivetettségét fejezte ki. A

hatósági gyakorlat a telepek kiterjedését is korlátozta, a gyarapodó népességű telepeken ez egy idő után túlszűfolttságot eredményezett, hiszen szinte minden házasságkötés újabb ház megépülésével járt együtt (KEMÉNY et. al., 2004, VIRÁG, 2010). A zsűfolttság miatt a legtöbb ilyen telepen nem volt lehetőség illemhely, illetve a felgyülemelő szemét tárolására alkalmas létesítmény kialakítására sem. Ennek a két szükségletnek a telepi lakók így kénytelenek voltak a telepek környezetében teret adni (KEMÉNY, 1994).

Mária Terézia asszimilációs politikája kiterjedt a cigányokra jellemző sajátosságoktól (nyelvhasználat, hagyományos munka, hagyományok ápolása, viselet) való megfosztásra is, illetve ezt a célt kívánta elérni a cigány gyermekek szüleiktől való kényszeres elvételével és nem cigány családba való áthelyezésével is (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Az erőszakos asszimiláció felemás eredményeket hozott, azonban egyértelműen az intézkedések hatására alakult ki a cigány hagyományokat és nyelvet elhagyó cigányok, a magyarcigányok, vagy más néven romungrók csoportja (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016). Az intézkedések negatív hozadéka volt, hogy a szüleiktől kényszeresen elvett, és támogatás ígéretével nem cigány családba áthelyezett, idegen környezetben felnövő cigány gyerekek identitásválságba kerültek, s a társadalom peremére sodródtak (CSERTI-CSAPÓ (Szerk.), 2018).

Ugyanakkor a nagyobb arányú letelepedésnek volt köszönhető, hogy a romungrók köréből kiemelkedtek a muzsikus cigányok. A cigányok által végzett munkák között már magyarországi megjelenésük kezdeti időszakában is előfordult kiegészítő kereseti forrásként a zenélés, azonban a muzsikus cigányok kiemelkedését és társadalmi elismertségét csak a 17-18. századi nagyobb arányú letelepedés következtében a többségi társadalommal való tartós együttélés eredményezte. A cigányzene, mint mulattató zene hiány volt a magyar területeken, ez is hozzájárult széleskörű elterjedéséhez (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

3.4. A magyarországi cigányok csoportjai a 18. században

Mária Terézia (részben letelepítésre vonatkozó) intézkedései ellenére továbbra is sok vándorló cigány csoport maradt, ez azonban jelentős részben annak köszönhető, hogy a havasalföldi és moldvai cigány rabszolgák felszabadítása következtében a felszabadított cigányok nyugatra vándoroltak, „tolták” maguk előtt a beás és oláh cigány csoportokat, akik Magyarország területére a 18-20. század során folyamatosan, több ütemben és több irányból érkeztek (STEWART, 1994).

Az oláh és beás cigányok 18. századi nagyszámú megjelenése miatt a század végére Magyarországon a cigányság három csoportja is nagyobb lélekszámban képviseltette magát. Ez a három csoport (a már nagy mértékben asszimilálódott kárpáti cigányok: a romungrók /magyarcigányok, az oláh cigányok és a beás cigányok) mind anyanyelvükben, mind szokásaikban, mind a leginkább általuk végzett foglalkozások tekintetében különbözött egymástól (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016). Az asszimiláció következtében nyelvüket elhagyó romungrókra volt leginkább jellemző a kovácmesterség és a muzsikusi foglalkozás. Az oláh-cigányok jellemzően fémműves, illetve rézműves tevékenységet (pl. üstkészítést, foltozást) folytattak, a beás cigányok pedig elsősorban famegmunkálással (teknővályás, kanálkészítés, orsócsinálás) foglalkoztak. Mind a három cigány csoport esetében előfordult a vályogvető mesterség, a sintérkedés és a lókupec foglalkozás pedig az oláh-cigányok és a romungrók között volt egyaránt elterjedt (CSERT-CSAPÓ (Szerk.), 2018).

3.5. A magyarországi cigány csoportok település- és lakáskörülményei a 18-19. században

Az oláh és beás cigányok 18. századi nagyobb számú magyarországi megjelenése a magyarországi cigányok letelepedettségi helyzetének a kettősségét is magával hozta: a már huzamosabb ideje az országban élő kárpáti cigányok letelepedettségi helyzete, illetve a többségi társadalommal való együttélési gyakorlata egyértelmű különbséget mutatott az újonnan érkező cigány – elsősorban oláh és beás – csoportokhoz képest (KOTICS, 2020).

A 19. század végére a cigányok körében a letelepedettség mértéke alapján három életforma volt megkülönböztethető: a letelepedett (jellemzően kárpáti cigányok); a félig letelepedett, félig vándorló (itt is nagy arányban képviseltette magát a kárpáti cigány csoport) és a vándorló életforma (KOTICS, 2020). A század végén végzett országos cigányösszeírás alapján az állandóan letelepedettek a cigány népesség 90%-át, a huzamosabb ideig egyhelyben tartózkodók 7%-át, a vándorcigányok pedig 3%-át tették ki. A lakásviszonyok esetében pedig a következő volt a megoszlás: a cigány népesség 61%-a lakott házban, 34%-a putriban (4. ábra), 3% sátorban (3. ábra) és 2% föld alatti odúban (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Mind a vándorló, mind a félig vándorló életforma esetén előfordult huzamosabb egyhelyben tartózkodás; az erre az esetre kialakított, illetve a vándorló életmódhoz igazított hajlékok tartósság, illetve környezetalakítás szempontjából különböztek egymástól (VARGA, 2017). Vándorlás esetén minimális környezetalakítás volt jellemző: szekéren vagy sátrakban laktak, a

sátrak felállítását a naplementéhez kötötték, s azokat a szekerek oldalához verték fel. A sátrak elé tűzödröket vájtak, amelyek fölé függesztették az üstöket (INT-02).

3. ábra Üstfoltozó sátoros cigányok 1933-ban Forrás: Fortepan / Mario Cossu

4. ábra Putrik egy cigánytanyán az 1890-es években Forrás: Fortepan / Buzinkay Géza

Huzamosabb megtelepedés esetén könnyen felépíthető földkunyhót (putrit/gunyhót) hoztak létre. Mind a földkunyhók, mind a sátrak egylégterű hajlékok voltak, melyekben sokszor nyolctizenkét ember húzódott meg. A kompániákra, ha fejletlen társadalmi viszonyok között is, de autonómia volt jellemző. A vándorlás során több nagycsalád csoportot vagy kompániát alkotott, melyek tagjait legtöbbször vérségi kapcsolat kötötte egymáshoz. Vezetőjük a választás

útján kijelölt vajda volt, aki a hatóság és a kompánia közötti kapcsolatot is biztosította. (VARGA, 2017).

A vándorló életmód során a rövid idejű megállások alkalmával a szekerek elrendezésének nem jutott fontosabb szerep. Mivel magántér a szekereken belül sem tudott igazán érvényesülni (hiszen a szekerek egy légterűek voltak, s gyakran 8-10 ember is meghúzódott bennük), ez kiterjedt a szekerek által közbezárt térre is, mely mindenki által használható térnek minősült. Ennek a külső térnek a vándorlás miatt átmeneti jellege végletekig leegyszerűsített funkcionális térhasználatot eredményezett, mely egyben multifunkcionális is volt, azaz az egyes életfunkciókra nem volt külön kijelölt tér (BÁNLAJKY, 2014).

Mindez a letelepedést követően is hosszan befolyásolta a cigánytelepek kialakítását, térhasználatát. A máig jellemző udvarhasználatnál ennek a jellemzőnek a tovább élése figyelhető meg a funkciók halmozódásában. Ahogyan a vándorló életmód során a megállások alkalmával nem volt szerepe a szekerek egymáshoz való elrendezésének, úgy a hagyományos cigánytelepeken a putrik szétszórt, rendszer nélküli kialakításában is ez az elv élt tovább. A vándorló életmód során a magánszféra hiánya szintén hatással volt a cigánytelepek kialakítására: a putrikhoz elkerített külső magánterület ritkán tartozott, a cigánytelepen a külső teret közösségi térnek tekintették, így ezeken a cigánytelepeken kötött funkciójú közösségi terek (pl. utcák, közintézmények) sem alakultak ki (BÁNLAJKY, 2014).

3.6. A magyarországi cigányság állattartó tevékenysége

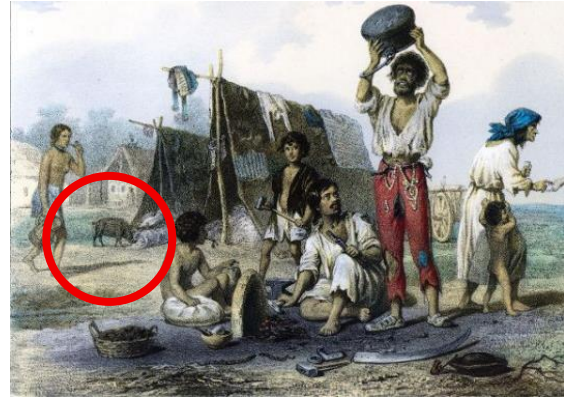
Mind a vándorlás, mind a letelepedett életmód esetében jelentősége volt, illetve máig jelentősége van a cigányság körében az állattartásnak.

A magyar lakta területeken vándorló cigányok állattartó tevékenységéről már az 1700-as évekből is van leírás. Az 1774-es és 1778-as összeírásban sátranként egy disznót jegyeztek fel. Ezek az állatok feltehetően az önellátást szolgálták. Ehhez hasonlóan a szintén vándorló életmódot folytató erdélyi aranyosó fiskális cigányokról is maradt fenn 18. századi keletkezésű leírás, mely dokumentálja, hogy a cigányok számos állattal – lóval és disznóval – együtt mozogtak (ZSUPOS, 1996).

A disznók a 19. századi ábrázolásokon is megjelennek a vándorló cigányok mellett, illetve több esetben kutya is ábrázolásra kerül. Ilyen ábrázolás többek között Greguss János Sátoros cigányok letelepedve című rajza (5. ábra), illetve Barabás Miklós Egy utazó cigány család Erdélyben című festménye (6. ábra).

5. ábra Greguss János: Sátoros cigányok letelepedve (19. századi mű) Forrás: INT-03

6. ábra Barabás Miklós: Egy utazó cigány család Erdélyben Forrás: INT-04

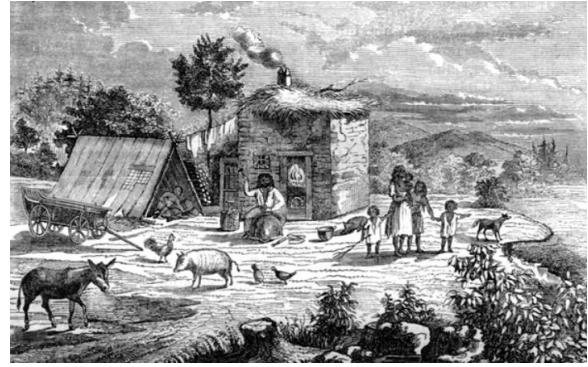
Az önellátás mellett azonban a disznók és lovak kereskedelmi célú tartása is számos esetben előfordult a cigány csoportok esetében, erről tesz tanúságot az 1893-as cigány összeírás is, melyben 1605 ló- és sertéskepec tevékenységet folytató személy lett feljegyezve (KOTICS, 2020).

A vándorcigány életmód több szempontból is oka lehetett annak a 19-20. században leírt jelenségnek, hogy cigányok pásztorkodást vállaltak el. A 20. század első felében számos vidéki település esetében előfordult, hogy a cigányság vette át a pásztor szerepét. Ennek egyik oka volt, hogy bizonyos térségekben a magyarok már nem vállalták ezt a tevékenységet, s – ahogy a történelem során számos példa akadt rá – a cigányság végezte el a többségi társadalom által nem kívánt munkát. A pásztorkodás másik oka lehetett, hogy a vándorló életmód során is terelni kellett a kompániával együtt mozgó állatokat, így ez a tevékenység nem volt teljesen idegen a cigányság számára. Számos esetben a pásztorkodásra csak ideiglenesen volt szükség, így a vándorló cigány csoportok vándorlásuk útvonalát, illetve a megállás időtartamát ennek megfelelően alakították (PETERCSÁK, 1998) (G. FEKETE, 2005).

A ló és disznótartásnak a letelepedést követő megmaradását több képi (7-8. ábra) és írásbeli forrás is bizonyítja – az 3.13. fejezetben bemutatott mindhárom mintapéldában megjelenik. A letelepedést követően a disznó mellett megjelentek további, önellátást szolgáló állatfajok is. A képi forrásokon (7-8. ábra) elsősorban a baromfi vehető ki a sertés mellett, a kecsketartás sem volt azonban példanélküli (VIGA, 1977).

7. ábra Vályogvető cigányok 19. századi ábrázoláson Forrás: INT-05

8. ábra Állattartó cigányok 19. századi ábrázoláson Forrás: INT-06

3.7. Oláh cigányok a 18-20. századi Magyarországon

A jellemzően a 18. századtól hazánk területén megjelenő oláh cigány csoportok egyik fő jellemzője – melyet sok esetben mindmáig megőriztek – az archaikus szerveződés: más magyarországi cigány csoportokhoz képest sokkal zártabb, szigorúbb szabályok alapján élő csoportokat alkottak (illetve alkotnak), s a többségi társadalommal való kapcsolatukat szinte kizárólag a gazdasági célok (termékeik, szolgáltatásaik eladása) vezérelték (illetve vezérlik), ami megakadályozta (illetve sok esetben máig megakadályozza), hogy annak a részévé váljanak (KOTICS, 2020).

A többségi társadalomtól való elhatárolódást erősítette, hogy a magyarországi vidék 19. századi válságos helyzete miatt nem szívesen látták őket, mint újonnan letelepedni készülő cigány csoportot. Ezért kihasználták a rendezetlen jogi hátteret, mely ugyan meghatározta, hogy a még vándorló cigányságnak az illetékes megyében kell letelepednie, de konkrét illetékességet már nem adta meg. Mindez azt eredményezte, hogy településről településre hajtották az oláh cigányok csoportjait. (CSERTI CSAPÓ, 2018) (STEWART, 1994)

Mivel vándorlásukat az ország egész területén folytatták, ezért a végül letelepedett oláh cigány csoportok az ország egész területén megtalálhatóak voltak. Oláh cigányok által legsűrűbben lakott vármegye Szabolcs-Szatmár-Bereg lett, ez feltehetően a Romániából, illetve Erdélyből való átvándorlásnak köszönhető (VAJDA, 2001).

3.8. Beás cigányok a 18-20. századi Magyarországon

Az oláh cigányok mellett a beás cigányok is a 18. században jelentek meg nagyobb számban a mai Magyarország területén. A beás cigányok az ország területére való érkezésük előtt Erdélyben, illetve a Bánátban tartózkodtak, s jellemzően aranymosással (kiegészítő tevékenységként famegmunkálással) foglalkoztak – emiatt nevezték magukat Bräschen-nek, vagyis aranyásznak. Feltehetően ebből a megnevezésből származott a későbbiekben a beás

megnevezés. Az aranymosás megbecsült tevékenység volt, a cigányok számára pedig lehetővé tette hagyományos vándorló életformájuk megőrzését. Az aranymosást nyaranta, a folyók áradását követően folytatták part mentén felállított speciális asztalaik segítségével, telente általában a hegyoldalakra vájt barlangokban laktak (ZSUPOS, 1996) (CSERTI-CSAPÓ, 2018).

Ezek a beás cigány csoportok az aranymosás mellett famegmunkálással is foglalkoztak, s a mai Magyarország területére – leginkább Tolna, Zala, Baranya megyébe, illetve kisebb részben Heves megyébe s a Tiszántúlra – való vándorlásukat követően fő tevékenységként a famegmunkálást üzték tovább (VAJDA, 2001).

A beás csoportok jellemzően 10-15 családot felölelő kompániákban vándoroltak, a vándorlások során csak lovuk, szekerük, s a legszükségesebb felszerelési tárgyakat hordták magukkal (VAJDA, 2001). Vándorlásuk leginkább olyan vidékeken folytatták, ahol a jegenye és nyárfa előfordult (CSERTI-CSAPÓ, 2018). Az alapanyagként szolgáló fára jellemzően háromféle módon tettek szert: vagy megvásárolták azt, majd a belőle készült termékeket eladták, vagy nagybirtokosokkal egyeztek meg, akik kijelöltek számukra a birtokukon erdőterületet, ahol maguknak válogathatták ki a fát, s az elkészülő termékek eladásából bejövő pénzt kettéosztották a fa tulajdonosa és a fa megmunkálója között. A fához jutás harmadik módja volt, hogy parasztgazdákkal egyeztek meg, akik kijelölték számukra a fát, melyet nekik kellett kivágni, majd megmunkálni, s az elkészült termékekért cserébe pénzt, illetve ritkán kosztot kaptak. A beás cigányok a termékeket kétféle módon értékesítették: vagy az asszonyok jártak házról házra, vagy piacra vitték eladni a faárut (9-10. ábra) (PETERCSÁK, 1975).

9.ábra Teknővájó cigányok kirakodására 1939-ben Forrás: Fortepan / Lukács Zsolt

10.ábra Teknővájó cigányok munka közben (1944) Forrás: Fortepan / Lissák Tivadar

A beás cigányok a fakivágás és famegmunkálás céljából az erdőben, vagy az erdők szélén huzamosabb ideig tartózkodtak. Az itt kialakított telepeket hagyományosan a természettel való

szoros kapcsolat jellemezte (11. ábra) (VAJDA, 2001). A telepeken évszaktól függően hozták létre ideiglenes lakóhelyüket: nyáron lombsátrat, télen kunyhót. A kunyhó földbe süllyesztett hajlék volt, oldalát sátor alakúra támasztott rudak, illetve az ezekre illesztett gallyak adták, melyet végül beföldeltek (11. ábra) (PETERECSÁK, 1975). A kunyhóba fűtésre, a kunyhó elé pedig sütés céljára készítettek sárkemencét (CSERTI-CSAPÓ, 2018).

11. ábra Teknővájó cigányok erdei telepe 1919-ben Forrás: Fortepan / Zichy kúria, Zala

3.9. A többségi társadalommal való együttélési, illetve asszimilációs lehetőségek a cigány lakosság esetében a 19-20. században

A felvilágosult abszolutista politika, illetve a 18., 19. századi gazdasági és társadalmi folyamatok révén a cigányság két irányú rétegződése volt tetten érhető. Az egyik esetben a cigányság egy része a kényszeres letelepítés következtében integrálódott a többségi társadalomba – sok esetben a településeken elszórtan, a többségi társadalomba ágyazottan éltek (KOTICS, 2020). A 19. század végi cigányösszeírás alapján 2874 település esetében fordult elő, hogy a cigányok a nem cigányok között laktak. Ez az együttélés sok esetben együtt járt a cigány identitás részben tudatos elvesztésével (letagadásával) is (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016).

Több korabeli forrás is tanúskodik a magyar társadalomba integrálódó cigányság hivatalos elismeréséről, illetve annak a hivatalos megfogalmazásáról, hogy ezek a cigány emberek már ne a cigányok között legyenek számontartva (CSERTI-CSAPÓ, 2018). Emellett fontos kiemelni, hogy az integrálódni kívánt cigányok is szakítani igyekeztek a cigány kultúra azon elemeivel, melyek a külső szemlélő számára egyértelművé tették származásukat (SZABÓ,

2018). Ez megmutatkozott mind a viseleti szokások, mind a területhasználati, telekhasználati, építkezési szokások többségi társadalomhoz való igazításában (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2023).

Az asszimilálódási folyamat az ekkor Magyarország területén élő három nagyobb lélekszámú cigány csoport közül szinte kizárólag a romungrókra vonatkozott. Ahogy a romungró cigányok asszimilálódása is előrehaladottabb állapotban volt a beás és az oláh cigányokhoz képest, úgy ez a különbség a romungró, illetve a beás és az oláh cigány telepek között is tetten érhető volt. A romungró cigánytelepek egy része ugyanis – ahogy ezt később, a nagyszabású, 1965-ben induló telepfelszámolási programoknál is megállapították – már ekkor is a lakott területhez kapcsolódott. Eredetileg ezek a telepek is a lakott területtől távolabb helyezkedtek el, azonban a települések növekedésükkel egy idő után elérték ezeket. Az oláh és beás cigány telepek zöme egészen az 1960-as évekbeli telepfelszámolásokig nem vált a lakott területek részévé. (KEMÉNY-JANKY-LENGYEL, 2004).

Az asszimilálódás mellett ebben az időszakban felerősödött a romungró cigány csoporthoz tartozó zenész cigányok kiemelkedése, köszönhetően a szabadságharcot, illetve az azt követő időszakot végigkísérő, hazafias érzelmeket fenntartó zenei tevékenységüknek – ez ugyanis jelentős társadalmi megbecsültséget eredményezett. A munka adta lehetőség sok esetben hozzásegítette őket a polgári életmód és szokások felvételére, mindez hozzájárult ahhoz, hogy máig a cigányság „arisztokrataiként” tartják számon őket.

3.10. Cigánytelepek a 19. században, legfőbb jellemzők

A 19. század második felében bekövetkező gazdasági folyamatok (ipari forradalom hatása Magyarországon) azonban a cigányság nagy részének munkanélkülivé válását hozta magával; az általuk kínált termékek nem tudtak versenybe szállni a tömegtermeléssel, a foglalkozásváltáshoz pedig se anyagi, se szellemi tőkével nem rendelkeztek (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016). Ez a korábban a társadalmi beilleszkedésben pozitív eredményeket elért cigányság nagy részének leszakadását, s a társadalom peremére való sodródását hozta magával. Mindez a településszerkezetben is megjelenő erőteljesebb elkülönüléssel járt együtt (KOTICS, 2020). A 19. század végi cigányösszeírás alapján 3750 településen élt a cigány lakosság a többségi társadalomtól elkülönülve, és további 596 olyan település volt, ahol a cigány népesség egy része elkülönülve, másik része a többségi társadalom között, elszórtan élt (SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016)

Ezek alapján a 19. és a 20. században a szegregált cigánytelepeknek kialakulás szempontjából alapvetően kétféle típusa különböztethető meg. Az egyik típusú cigánytelep fő jellemzője, hogy

a korábban vándorló életmódot folytatott cigányok első letelepedési helyszínéül szolgált, míg a másik típus esetében a már letelepedett, részben asszimilálódott cigány népesség a bekövetkező gazdasági és társadalmi folyamatok miatt munkanélkülivé vált, elszegényedett, s a többségi társadalom más, szintén elszegényedett tagjaival együtt a településszerkezetben is nyomon követhetően elhatárolódott a település más részeitől (KOTICS, 2020). Az így kialakuló szegénytelepek területhasználatát nemcsak a jellegzetes cigány területhasználatok, hanem a nyomor is alapvetően befolyásolta. A szegénytelepek területhasználatára szempontjából három jellegzetességet emelek ki; egyrészt a helyhiány, illetve a túlszűfoaltság hatását, mely a magán- és közterületek határának összemosódását, valamint a telep lakói által a telep egészének belakását hozza magával (AMBRUS, 2002).

Másrészt a tartalékképzés hiányát, mely a külső és belső magántérre egyaránt jellemző. Ennek oka az elemi szükségletek tartós hiánya és az ebből származó állandó feszültség, mely a javakhoz való hozzájutást követően azok azonnali felélését eredményezi. Harmadrészt a telepi környezetben eluralkodó rendetlenséget. Ez utóbbi köszönhető annak, hogy a szegénykultúrában élők környezeti és tárgyi világa a mások által már elhasznált környezetek és tárgyak világa. A szétmállott, értékét és funkcióját veszített tárgyak alkotta környezetben emiatt jellemzően eluralkodik a káosz; a rendcsinálásnak, s a tisztaságra törekvésnek semmi látható eredménye nincsen. A rendért és tisztaságért folytatott hiábavaló küzdelem egy idő után elfásult beletörődést eredményez, s a helyzethez való alkalmazkodás végül a káosszal (rendetlenséggel) szembeni igen magas tűrésküszöb lesz (AMBRUS, 2002).

3.11. A magyarországi vidéki cigányság települési- és lakáskörülményeinek változása a szocializmus időszaka alatt

Jelenleg a magyarországi vidéki cigányság jelentős része koncentrálnak az aprófalvas térségekbe. A koncentrálnakási folyamatban az 1965-ös év jelentős mérföldkőnek tekinthető. (VIRÁG, 2010). Az 1965-ben meghozott párthatározattal ugyanis országos viszonylatban telep-felszámolási akció vette kezdetét. A telep-felszámolás egyik fő okának a nem megfelelő lakáskörülményeket nevezték meg, célként pedig az innen való elköltöztetést tűzték ki. Ez az akció nem csak a lakott területtől távol eső telepeken élő (jellemzően oláh és beás) cigányokra vonatkozott, hanem a sok esetben a lakott területek szélén (annak végében), szintén telepszerűen, elkülönülten élő, jellemzően romungró cigányokra is (KEMÉNY et. al., 2004).

A program túlnyomó részt azonban a hagyományos telepekre fókuszált, jellemzője volt a lakók kényszer jelleggel történő áttelepítése. A program tulajdonképpen – annak ellenére, hogy a neve

ezt sugallhatja – az elszigetelt telepek létét nem szüntette meg, csak áthelyezte azokat. Az új telepeknek több típusa különíthető el a hatósági eljárási módoknak megfelelően. Az egyik esetben a hagyományos telepekről a cigányokat már meglévő, túlnyomóan rossz állapotú, régi épületekbe (pl. major, cselédlakás, elhagyott szeszfőzde) költöztették, sokszor – a korábbi helyzethez hasonlóan – túlszűfolttságot hozva létre. A második esetben meglévő vagy újonnan épített barakktelepre költöztették a cigányokat (VIRÁG, 2010). A harmadik esetben pedig csak ingyenes telkeket jelöltek ki a cigányok számára, akik ezeken kedvezményes hitelből felépíthették csökkentett komfortfokozatú, azaz Cs-lakásaikat. A hatóságok a legtöbb esetben ezeknek a Cs-házak telepeknek a közműellátottságát a villamosenergia hálózatba való bekötésen kívül nem biztosították. Az új telepek elhelyezkedése és telkeinek kialakítása is számos hátránnyal járt: a település nyújtotta szolgáltatások elérése a rossz elhelyezkedés miatt nehézkes volt, a telkek kis területe pedig csak rendkívül korlátozottan tette lehetővé a háztáji gazdálkodást (kiskert kialakítását, állattartást) (KEMÉNY et. al., 2004) (VIRÁG, 2010).

Az aprófalvas térségeket érintő társadalmi-gazdasági folyamatok miatt megüresedő házak megvásárlását az 1970-es évek közepétől az akciósorozat részeként fokozottan támogatták. Mindez azt eredményezte, hogy hirtelen kerültek egymás mellé kulturálisan és demográfiaailag egyaránt igen eltérő csoportok, hiszen az így beköltöző cigányok jelentős része (jellemzően a beás és oláh cigányok) ekkor lakhatott először belterületen – a legtöbb esetben a lakott területtől elkülönült, sokszor attól több kilométerre elhelyezkedő telepekről érkeztek. Ez sokszor a még településen élő, nem cigány lakosság (elsősorban az új szomszédsági viszonyba kerülők) elköltözését hozta magával.

Mivel a tanácsi igazgatási rendszerben nem a települések, hanem a tanácsi körzetek voltak felelősek a kormányzati döntések végrehajtásáért, a közös tanácsok direkt módon eldöntötték, hogy mely településekre koncentrálják a cigányságot. Így a korábban leírt folyamat (a cigány lakosság betelepülése miatt a nem cigány társadalom elköltözése) hatványozottan zajlott le, s létrehozta a máig fennálló, ún. gettótelepüléseket (VIRÁG, 2010).

Ezek a gettók új minőséget jelentettek a cigányság életében: most már nem csak településen belül vagy mellett elhelyezkedő cigánytelepekről lehetett beszélni, hanem konkrét települések váltak a többségi társadalomtól elszigeteltté, mely a gettóból való elmozdulást szinte lehetetlenné tette. Fontos kiemelni, hogy a településhez kapcsolódó cigánytelepekkel ellentétben ezek a gettó települések nem elsősorban etnikai, hanem osztályszелеktív migráció eredményei voltak: azaz a cigány népesség legszegényebb rétege mellett más, nem cigány szegény réteg is helyet kapott itt (VIRÁG, 2010).

3.12. A cigányságra jellemző megélhetési stratégia kialakulása és továbbélése

A vándorlás során a cigányság fő megélhetési forrását a kereskedelmi tevékenység (házi- és kézműipari termékek, illetve szolgáltatásaik árusítása) biztosította. Ezzel a tevékenységgel együtt járt egy bizonyos fokú bizonytalanság a változóan alakuló kereslet szempontjából, azonban még a pozitívan alakuló kereslet mellett sem tudták a cigány csoportok csak ezekből a tevékenységekből fenntartani magukat. Ennek következtében a vándorló cigányság mindig elvállalt olyan tevékenységet, melyre a többségi társadalom körében éppen igény/szükség volt, illetve amit még elviselt a többségi társadalom/amit maga már nem szívesen végzett el (pl. disznóól takarítás, sintér- és hóhér tevékenység) (AMBRUS, 2002). Szintén a megélhetéshez járult hozzá a vándorlás során az önellátás is: ezt a célt szolgálták a kompániák mellett hajtott haszonállatok (3.6. fejezet).

Összességében tehát elmondható, hogy a vándorló cigányság megélhetési stratégiája összetett, egymással párhuzamosan futó többféle tevékenység komplexitásán alapult, lényegi eleme volt az aktuális igények gyors felmérése és kihasználása (AMBRUS, 2002).

Ez a megélhetési stratégia szorosan összefonódott a szegénykultúrával, mely erőteljesebben éreztette hatását a 19-20. század fordulóján az ipari forradalom és a tömegtermelés, s ezáltal a cigányság hagyományos munkáktól való elesése következtében. A szegénykultúra alapvető eleme – a halmozott depriváció, a társadalmi kirekesztettség, illetve a lehetőségekből való kizáródás következtében – az időleges munkák után való állandó kutatás, valamint a költségracionalizálásra való törekvés (mely egyben az önellátásra való törekvés is) a cigányság megélhetési stratégiájának tehát nemcsak a szegénységből fakadóan, de a korábbi vándorló életmódhoz köthető elemek letelepedést követő továbbéléseként is értelmezhető.

A cigányok megélhetési stratégiája emellett – a szegénykultúra más képviselőivel ellentétben – abban is sajátos, hogy az adott szűkös lehetőségekhez nemcsak a kiscsalád, hanem a nagycsalád (több generáció) szintjén alkalmazkodott: a krízishelyzet leküzdésében (ahogy a mindennapi helyzetek megoldásában is) a rokoni körben való élés fontos stratégiai eszköz volt (KOTICS, 2020). Mindez szintén a vándorló életmód során kialakított megélhetési stratégia továbbéléseként értelmezhető, hiszen a vándorlás során a csoport tagjai – nők és férfiak egyaránt – közösen, egymást kiegészítve dolgoztak az eladásra kínált termékeken, illetve a szekerek, a sátrak és a putrik egy légterű jellege is a generációk szorosabb együttéléséhez járult hozzá, s ezáltal együttműködését segítette elő.

3.13. Magyar lakta területek vidéki cigánytelepeinek leírása az udvar- és közterülethasználat szempontjából

Ebben a fejezetben a szakirodalmi áttekintés során már bemutatott, három különböző cigánytelep leírását tartalmazó művek (STEWART, 1994) (BAKÓ, 2006) (BAKÓ, 2017) előző fejezettel való összekapcsolását kísérem meg, mellyel a céloom az ok-okozati viszonyok feltárása; az előképek, illetve a három műben előforduló területhasználatok kapcsolatának megfejtése.

Mind a három műben előfordul a generációk együttélése, illetve az egyik műben részletesen leírásra kerül ennek az együttélési formának az udvarhasználatra gyakorolt hatása is (BAKÓ, 2017). A több generációs együttélés magyarázatául szolgálhat a cigányságra jellemző megélhetési stratégia, melynek alapvető sajátossága a nagycsalád tagjainak a mindennapi helyzetek megoldásában való együttműködése. Ennek az együttműködésnek a lenyomata Bakó 2017-es művében az udvar közös használata, illetve generációk közötti találkozási pontként, közösségi térként való funkcionálása (pad, szék, lóca kihelyezésével) (BAKÓ, 2017).

A telepi lét, illetve a vándorló életforma esetén egyaránt jellemző volt az állandó vagy átmenetihelyek közötti térnek a közös (közösségi) jellege (ezzel a jelenséggel hosszabban az 3.5. fejezetben foglalkozom). A külső tér (elsősorban az utca) közösségi térként való tovább funkcionálása mind a három mintapéldában tetten érhető az utcafrontra néző, kerítés elé kihelyezett ülőalkalmatosságokban, a bejárhoz vezető lépcső ülőfelületként való alkalmazásában, valamint az „árokparton ülés” jelenségében. Az első példa Bakó 2006-os leírásában, a második Stewart leírásában, a harmadik példa pedig Bakó 2017-es művében került leírásra. Itt fontos megjegyezni, hogy Stewart művében leírt cigány közösség esetében a földre történő ülés nemcsak az árokparton jelent meg, annak a közösségben komoly hagyománya/szokása volt, mind a belső, mind a külső térben.

12.ábra Michael Sinclair Stewart Daltertverek című művében megjelentetett fotó a vizsgált oláh cigány közösség férfi tagjairól keresztelő alkalmával Forrás: STEWART, 1994

Ahogy az előző fejezetben is megfogalmaztam, a cigányság megélhetési stratégiája több okra visszavezethetően összetett, egymással párhuzamosan futó tevékenységek komplexitásán alapul. Ezt támasztják alá a Stewart és Bakó 2006-os művében leírtak is. Mind a két forrás megemlíti nem hagyományos foglalkozások és munkák, illetve a hagyományos cigány munkák (Stewart leírásában vályogvetés, Bakó 2006-os művében téglavetés és cirokseprűkészítés), mellette mellett – annak kiegészítéseként – a többségi társadalom jövedelemkiegészítő, illetve a megélhetést, önellátást segítő tevékenységeinek (állattartás, haszonkert művelése az oldalkertben, kukoricás a hátsó kertben) átvételét is.

Haszonnövények mind a három példában megjelennek, mint kerti funkció, illetve szintén mind a három példában megjelenik legalább két állatfaj tartása, mindezek közvetlen (természetbeni) vagy közvetett (kereskedelem útján pénzbeli) haszonszerzés célját szolgálják. Stewart művében a ló és a disznó (28 háztartás közül 21-ben), haszonnövények közül a gyümölcsfák, Bakó 2006-os írásában a ló, a tehén és a disznó, valamint a haszonkert, 2017-es írásában pedig a baromfi és a disznó, valamint a kiskert jelenik meg ilyen jellegű használatként. Az állattartás amellett, hogy a többségi társadalomtól átvett tevékenységként azonosítható, a cigányság hagyományos munkájához, a vándorló életmód során folytatott disznó- és lókupec tevékenységhez is szorosan köthető, illetve okként hozható fel az is, hogy már a vándorlás során előfordult a saját

haszonvételre tartott állatokkal (elsősorban disznóval) való együtt mozgás (3.6. fejezetben részletesebben).

Az állattartás hozadékaként jelennek meg a három mintapéldában további udvarhasználatok: Stewart művében a lóistálló és disznóól, valamint a takarmány és a trágya felhalmozása, Bakó 2006-os írásában a ló- és tehénistálló, valamint a disznóól, 2017-es művében pedig a baromfi- és a disznóól.

A megélhetést segítő tevékenységek közé tartozik, valamint a szegénykultúrával is szorosan összefonódik a cigányoknál gyakran megjelenő „lomizás” tevékenysége is. Az így összegyűjtött tárgyak tárolása fontos funkcióként jelenik meg Bakó 2017-es írásában. Stewart és Bakó utóbbi írásában a használt tárgyak tárolása mellett a szemét udvaron való felhalmozódása is megjelenik.

A teregetés, mint kerti funkció Bakó 2006-os művében jelenik meg. Mivel a későbbiekben, a mintaterületek kutatásánál ennek jellegzetes megjelenésével (kerítésre történő teregetés) számos esetben találkoztam. A téma kutatása során kétféle magyarázattal találkoztam. Az egyik magyarázat a cigányságnak a társadalmi elvárásoknak való megfelelés, és ennek látványos mutatása lehet, másrészt a cigány „tisztasági” hagyomány, a marime hatásaként értelmezhető (zalakomári első interjú) (1. melléklet).

3.14. Városi cigánytelep példája

Míg az ország vidéki területein élő cigányság esetében a szabadterek tudatosabb és szerteágazó használata figyelhető meg (3.13. fejezet), addig a városi cigányság területhasználata ettől eltérő képet mutat. Ebben a fejezetben Szeged település cigánytelepeit fókuszba helyező kutatás összefoglalását teszem meg, mely a városi cigánytelepek általános érvényű sajátosságival is foglalkozik. Ilyen általános érvényű sajátosság egyrészt a szegénykultúra fokozott hatása, másrészt a telepszerű képződmények kialakulásában a társadalom kirekesztő gyakorlatának következménye; ez a két tényező együttesen eredményezi a városi cigánytelepek „hulladékterületen” való képződését. A társadalmi elhatárolódás együtt jár a városi telepen az illegalitás, illetve szabályozatlanság nagyfokú megjelenésével, hiszen ennek – a külső felügyelet hiányában – nincs, ami gátat szabjon (MÁLOVICS-REMUS-BERKI-TÓTH, 2019).

A városi térben megjelenő cigánytelepek alapvető jellemzője a korlátozottan rendelkezésre álló tér, ez a szegedi mintaterület esetében is megállapítható volt, ezzel szoros összefüggésben a külső magántér hiánya vagy minimálisra csökkenése miatt – a vidéki térségben tapasztaltakkal szemben – az önellátást szolgáló, jövedelemkiegészítő tevékenységek folytatása is korlátozott;

elsősorban kisméretű haszonállatok tartása, lomizás, illetve vasazás figyelhető meg (MÁLOVICS et. al., 2019)

A bizonytalan tulajdonviszonyok alapvetően befolyásolják a lakhatási körülményeket: a kilakoltatás veszélyének fennállása sok esetben gátat szab az infrastruktúrális viszonyok javítására tett törekvésnek, melynek megléte esetében is korlátozó tényező lenne a közműszolgáltatók elzárkózása a közművek „törvényen kívüli” területen való lefektetésétől (MÁLOVICS et. al., 2019).

A külső tér – annak korlátozott magán jellege, valamint a telep lakói között jelen lévő kölcsönös támogatás miatt – közösségi helyszíneként is működik. A szegedi mintaterületen azonban emellett egy ezzel ellentétes folyamat – a privát szféra iránti igény is megfigyelhető, mely a sokszor uralkodó elvárás – a javak egymás közti elosztásának kényszere – ellen hat, illetve a telepeken több esetben előforduló nem kívánt viselkedési mintáktól (bűnözés, drogfogyasztás) való elhatárolódást szolgálja (MÁLOVICS et. al., 2019).

4. Magyarországi és külföldi példák a cigányság életkörülményeinek javítására, illetve integrációjának elősegítésére a 20. és 21. század fordulóján

A fejezetben olyan megvalósult hazai és külföldi projekteket, programokat, illetve kutatásokat tekintek át, melyek célja különböző területhasználathoz kapcsolódó fejlesztésekkel a cigányság, illetve más kirekesztett vagy mélyszegénységben élő csoportok életkörülményeinek javítása, valamint integrációjának elősegítése.

4.1. Magyar Máltai Szeretetszolgálat programjai

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) jelenleg számos magyarországi településen segíti a hátrányos helyzetű cigány közösségek életét, társadalmi felzárkózását, integrációját. Az MMSZ által működtetett Jelenlét program, ahogy nevéből is adódik, a folyamatos segítő jelenlétre helyezi a hangsúlyt a szociális munka mindennapos helyszíni biztosításával.

A program keretében a gyermekek fogantatástól egészen a munkavállalásig való segítése elsődleges szempont, hiszen ez jelentősen növeli hátrányos helyzetből való kilépésük esélyét. Az ehhez kapcsolódó szociális munka egyik fő helyszíne a Jelenlét Pont, mely az adott telep/település egyik könnyen megközelíthető házában kerül kialakításra; helyt adva a legtöbb esetben a Biztos Kezdet Gyermekháznak, a Tanodának, illetve részben ezeken keresztül egyéni

és családi szintű kríziskezelésnek és a kapcsolódó ügyintézésnek. Szintén a gyermekek szellemi és testi fejlődését segíti a zeneoktatás (Szimfónia Program) és a sportfoglalkozások (pl. Máltai Foci) megjelenése is a program keretében, mely közös megmérettetés vagy előadás keretében kapcsolatot teremt a Jelenlét Pontok és ezáltal a különböző települések gyermekei között (F. LASSÚ-HAJDU, 2023)

A Jelenlét Pontok kiemelt funkciója közösségi tér biztosításával olyan helyi közösség kialakulásának elősegítése, mely egy idő után várhatóan képessé válik a problémák és kihívások önálló kezelésére (BOROS-BUCHER, 2023). A közösség épülésének szolgálata mellett a helyiek identitását is erősítik a Jelenlét Pontokon megrendezésre kerülő közösségi események, melyek az ünnepekhez, illetve a helyi közösség igényeihez és szokásaihoz igazodnak (F. LASSÚ et. al., 2023).

Az MMSZ tevékenysége azonban nemcsak a foglalkoztatás jellegű programokra korlátozódik, hanem kiterjed a fizikai környezetre, így többek között a közterületek állapotának, a lakhatási feltételeknek és a közműellátottság helyzetének rendezésére, valamint a foglalkoztatási helyzet javítására is – részben a képességek fejlesztésével (képzések szervezésével), másrészt munkalehetőségek közvetítésével (LANTOS, 2023).

4.2. Felzárkózó települések program

2019-ben az MMSZ Jelenlét program sikerességének, a felzárkóztatás irányában elért eredményeinek megfontolásával, a program módszertanára (a jelenlét alapú fejlesztési elvre) alapozva, a kormány létrehozta a Felzárkózó települések programot, mely a 300 leghátrányosabb helyzetű hazai településre irányul. A program fő munkatársa és egyben koordinátora az MMSZ, a többi résztvevő szervezettel együttműködésben végzi a szakmai feladatok ellátását. A program fontos eleme a tervezett beavatkozásokat megelőző települési szintű diagnózis felállítása, melynek célja az érintettek által szükségként vagy problémaként meghatározott tényezők minél szélesebb körű feltárása (VECSEI, 2023).

A diagnózis felállítását követően egy arra reflektáló komplex települési program megírására kerül sor, mely számos szakterületre (pl. foglalkoztatás, lakhatás) kiterjed. Az érintett szakterületeknek megfelelően a program finanszírozása különböző projektekből származik, az Európai Unió és a kormány támogatásával (VECSEI,2023).

A foglalkoztatási helyzet javítására a FETE program kiemelt hangsúlyt fektet, hiszen az általa kezelt 300 település leszakadásának egyik fő okozója a sok esetben generációkon átívelő munkanélküliség. A munka világába való visszavezetést szolgálja többek között a számos

településen megvalósult mintamajorság, ahol segítség mellett a résztvevők elérhetik első sikereiket a termesztésben, majd a tapasztalatokat saját kiskert létesítésénél is felhasználhatják. Ez amellet, hogy a munkájukkal kapcsolatos pozitív visszajelzésül is szolgál, a háztartások kiadásait is csökkenti (INT-07).

A foglalkoztatási helyzet javításához emellett alapvetően hozzájárul a FETE program keretében nyújtott mentor-segítség. Ennek célja, hogy az igényekhez illeszkedő képzések (pl. targoncakezelő, kigépező, varró) megszervezésére kerüljön sor. A képességek fejlesztésének támogatása mellett a munkahelyteremtés is kiemelt helyet foglal el a programban: számos településen alakítottak ki termelőüzemeket (pl. varroda, asztalosműhely) (INT-07).

A Felzárkózó települések program másik kiemelt eleme a lakhatási helyzet rendezése és a közműellátottság javítása, mely részben a megrongálódott házak állapotjavítását jelenti. 2022 óta hazai és európai uniós támogatással szociális bérlakás-program indult, mely a leginkább rászoruló családok átmeneti (maximum 5 éves) lakhatását biztosítja a korábbinál jobb körülmények között. Ennek révén az adott család megerősödve tud tovább lépni saját tulajdonú ingatlanba, vagy piaci alapú bérlakásba (INT-08).

A lakhatási helyzettel szoros összefüggésben a program a közműhelyzet javítását is célként tűzi ki. A fűtés sok család esetében bizonytalan, más alternatíva híján számos család háztartási hulladékot, rongyokat, vagy akár petpalackokat használ fel tüzelőanyagként. Ennek kiküszöbölésére indult el a FETE program keretében napelemek létesítése – ez a megoldás nem utolsó sorban a település környezeti állapotának javulásához is hozzájárul (INT-09).

4.3. Földrajzi helyzet adta lehetőségek kihasználása: Biobrikett-program és Kiskert program az Igazgyöngy Alapítvány koordinálásával

Az Igazgyöngy Alapítvány székhelye Berettyóújfalu, tevékenysége azonban kiterjed a környező hátrányos helyzetű településekre is. Ezek közül kiemelkedik Told község, melyen a foglalkoztatás szempontjából a legkomplexebb programsorozat valósulhatott meg – minimális finanszírozási háttérrel. Az alapítvány munkájában a település munkanélküli lakosságának szemlélet- és életmódváltására törekedett, a megvalósított programelemeket ennek megfelelően alakította. A megvalósított foglalkoztatások a közvetlen hasznosításra (fűtőanyag, zöldségek), illetve az önellátáson keresztül a munka közvetlen hasznára is rávilágítottak (FAZEKAS-KELEMEN-SALYA, 2015).

Az egyik kiemelt programelem, a biobrikettgyártás a település egyik legégetőbb problémájára, a fűtés megoldatlan helyzetére tett feloldási kísérletként indult. Alapját a mezőgazdasági hulladék adja, mely a település agrár jellege miatt nagyobb mennyiségben állt rendelkezésre – köszönhetően a projekt helyi gazdák által való támogatottságának. A 2012-ben indult projekt 2015-re 15 családot foglalkoztatott, munkájuk nyomán több ezer biobrikett került előállításra (FAZEKAS et. al., 2015).

A biobrikettgyártás jellegzetessége, hogy egy másik programelemmel, a kertprogrammal is összefonódik. A település több hektáros területén megvalósított, szintén önellátást célzó kertprogramban a gazdálkodás melléktermékeként létrejövő növényi hulladékot ugyanis visszaforgatják a biobrikettgyártás során (FAZEKAS et. al., 2015).

4.4. Részvételen alapuló települési területhasználati tervezés

Szerbiában 2018-ban Európai Unió támogatással 11 települést, és azon belül 11 cigánytelepet érintő fejlesztés vette kezdetét. A kiválasztott telepek lakosság száma 50 és 3000 között mozgott, elhelyezkedésük tekintetében is változatosság volt jellemző: városszöveten belüli, városperemi, valamint vidéki telepek egyaránt kiválasztásra kerültek (VUKSANOVIC-MACURA-MISCEVIC, 2021)

A projekt célja a marginalizálódott cigány közösségek által lakott telepek lakhatási feltételeinek, infrastrukturális helyzetének javítása, valamint integrációjának elősegítése volt, többek között a tulajdonviszonyok rendezését szolgáló újraparcellázási terv kialakításával, közművek és az utcahálózat nyomvonalának kiegészítésével/felülvizsgálatával, illetve a közterületek és használatuk meghatározásával (15. ábra) (VUKSANOVIC et. al., 2021).

A program módszertana az érintett közösségek tervezésbe való bevonásán alapul. Alapvető szempont volt a kölcsönös megértésen alapuló tervezés, azaz amellett, hogy az érintett lakosságot is segítették a tervezés összetett műszaki elemeinek megértésében, cél volt az is, hogy a tervezők és a döntéshozók is minél átfogóbb képet kapjanak a lakosok igényeiről, attitűdjéről, s azt megfelelően integrálják a tervekbe. A kommunikáció hatékonyságáért a kijelölt végrehajtó ügynökség (Standing Conference of Towns and Municipalities) felelt a résztvevő felek (önkormányzat, várostervezés, lakosság) érdekképviselésével (VUKSANOVIC et. al., 2021).

A tervezésnek keretet adott az a három kötelező jellegű workshop (13-14. ábra), ahol lehetőség szerint a lakosok többsége, de legalább a közösség által kiválasztott, annak érdekeit képviselő, illetve a közösség irányába az információátadásért felelősséget vállaló 15 tagú Települési

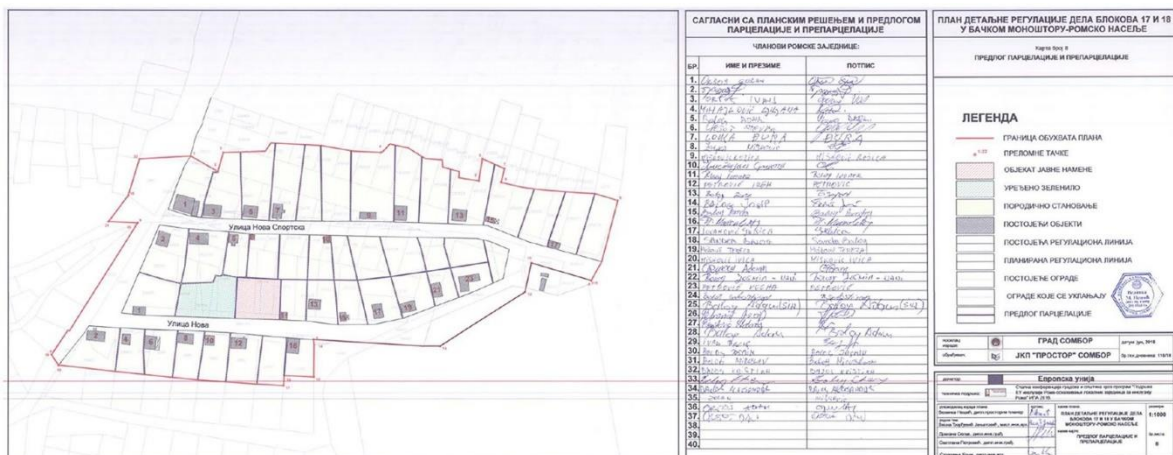
Bizottság részvétele biztosított volt (a 2018-2020-ig terjedő időszakban a 11 telep 1117 lakója vett részt a közösségi tervezés alkalmain). Az alkalmak A módszer végső termékeként születhetett meg a konszenzus: a létrejövő terveket az adott cigány közösség és az önkormányzat képviselő testülete egyaránt el tudta fogadni (VUKSANOVIC et. al., 2021).

13. ábra Közösségi tervezést a workshopok alkalmával Forrás: VUKSANOVIC et. al., 2021

14. ábra Az érintett felek tájékoztatása a közösségi tervezés során Forrás: VUKSANOVIC et. al., 2021

15. ábra A közösségi tervezés eredményeként létrejövő, az érintett felek által aláírt telekrendezési, újraparcellázási terv Forrás: VUKSANOVIC et. al., 2021

4.5. Deszegregációs folyamatok

A magyarországi városfejlesztési dokumentumokban kötelező jelleggel antiszegregációs tervet kell kidolgozni azokon a településeken, melyek területén a meghatározott mutatók alapján szegregátum azonosítható. A program kidolgozásában az a – Városfejlesztési Kézikönyvben is rögzülő – elv érvényesül, mely a deszegregációt, azaz a vegyes társadalmi összetételű lakóközösségek kialakítását tartja kívánatos állapotnak. A tudományos elemzések ennek értékelésében széles skálán mozognak: a stratégia hatékony fejlesztésként való értékelése

mellett a csekély haszonnal járó, vagy bizonyos esetben akár romboló hatás is tetten érhető (MÉREINÉ-MÁLOVICS, 2020).

Méreiné Berki Boglárka és Málovics György konkrét városi mintaterület esetében követte nyomon az antiszegregációs terv megvalósulásának hatásait, a társadalmi tőkére helyezve a hangsúlyt. A szétköltöztetések eredményességét a különböző társadalmi tőkék megléte eltérően befolyásolta, elsősorban azok esetében lehet a program sikerességéről beszámolni, akik a szétköltöztetést megelőzően is bizonyos fokú áthidaló (különböző társadalmi csoportok közötti baráti, ismerősi, szomszédsági kapcsolat révén kialakuló) tőkével – azaz az új szomszédsági kapcsolatok kialakítása szempontjából megfelelő kompetenciával rendelkeztek. A tanulmány emellett kimutatta, hogy a megkötő (adott telepi közösség negatív külső társadalmi hatásokkal szembeni rezisztenciáját biztosító, az adott telep tagjai közötti szolidaritáson alapuló) társadalmi tőke erőteljes hatása a szétköltöztetések után is érvényesül: a kialakulását erősítő kapcsolatok (cigány szomszédság) keresése nem zárja ki a reszegregáció kialakulását (MÉREINÉ et. al., 2020).

4.6. Kölcsönös megismerést és identitásképzést támogató területhasználatok

Ebben a fejezetben a címben megjelölt téma körüljárását két műre (Szabó Henriett: *Variációk az együttélésre*, illetve Bogdán Péter (Szerk.) *Roma reprezentáció Magyarország közterein*) támaszkodva teszem meg.

Szabó Henrietta három kiválasztott vidéki településen (Nagyecsed, Nyírvasvári és Hodász) kutatta a hagyomány interetnikus kapcsolatokra, illetve közösség szerveződésre gyakorolt hatását. A kutatás részét képezte egy, mind a három település etnikai részközösségeit megszólaltató felmérés az együttélési helyzet javítását illető elképzelésekről. Mind a három településen egybehangzó javaslat volt a találkozást támogató helyszínek kialakítása, ahol a lakosoknak lehetősége nyílik egymás kultúrájának megismerésére, ezáltal pedig a kölcsönös elfogadás elmélyítésére.

Hodász település esetében az adott válaszok tovább árnyalták az elképzelést: a helyi lakosok – a többségi magyarok és a cigány közösségekhez tartozók egyaránt – a lakosság egészét célzó rendezvényekben látták a kapcsolatok elmélyítésének lehetőségét. Ilyen jellegű foglalkozások Nagyecsedben tetten érhetők: a cigány néptánc és kapcsolódó cigány zene, valamint a hagyományos cigány munkák (kosárkötés, vályogvetés) üzésében, melyek foglalkozások és rendezvények keretében szolgálják a kölcsönös megismerést (SZABÓ, 2023).

Az egybehangzó javaslat azonban nemcsak elképzelés szintjén létezett/létezik a vizsgált településeken: több élő gyakorlat ennek megfelelően alakult, többek között a nagyecsedei Berey József Helytörténeti Gyűjtemény kialakítása. A gyűjtemény a település vezetésének részéről az oláh cigány lakosság által képviselt gazdag kulturális hagyomány gyűjteménybe való beemelése (a Roma Szoba létrehozásával) a cigány lakosság tudatos ingrációjára való törekvés lenyomata. A települési imázskép ilyen módon történő bemutatása a szerző véleménye szerint a helyi cigány lakosságnak a saját településéhez fűződő viszonyára jelentős pozitív hatással bírt, az „odatartozás” érzését erősítette, emellett kultúráközvetítéshez és közösségépítéshez is hozzájárult (SZABÓ, 2023).

Hasonló funkciót töltött be a Hodászon létrehozott Roma Tájház többek között az oláh cigány telep hagyományos építményéből: egy földbevájt viskóból (putriból) állt (16. ábra) (SZABÓ, 2023). A hodászi tájház létrehozásakor (2001) egyedülálló volt az országban, mára azonban más hazai településen (Elek település) is található cigány tájház (17. ábra) (INT-10).

16. ábra Cigány tájhához kapcsolódó külső kiállítótér Hodászon Forrás: INT-11

17. ábra Cigány tájház Elek településen Forrás: GoogleStreetView, 2024

A *Roma reprezentációk Magyarország közterein* című mű a gondolatmenetet – a közös találkozási terek kialakításának fontosságát – tovább viszi a cigány vonatkozású köztéri alkotások létrehozásának, illetve a cigány közösségek folyamatban való aktív jelenlétének meghatározó szerepével. Ezek a köztéri alkotások (emlékművek, szobrok, emléktámlák) azáltal, hogy többek között híres, vagy példaértékű cigány zenészeknek, képzőművészeknek, sportolóknak vagy történelmi személyeknek állítanak emléket, kettős hatást fejthetnek ki: egyrészt előítéletbontó hatásuk lehet a nem cigány társadalom irányában, másrészt a cigány közösségek számára az etnicitásuk felvállalását, s az adott társadalom értékes tagjaként való megjelenés érzését erősítheti (BOGDÁN-FEJŐS-MOLNÁR-SETÉT, 2021).

A cigány reprezentációk közül egyet – a bódvalenkei freskókat – a későbbiekben tárgyalt monori mintaterülettel való kapcsolat miatt fontosnak tartom kiemelni. Bódvalenke településen Pásztor Eszter vezetésével egy 17 ház falát érintő freskókészítés vette 2009-ben kezdetét, mely a turizmus fellendítésének alapkonceptiójához csatlakozott. A freskókat cigány származású festőművészek készítették el (18-19. ábra) (INT-13). Mindezt azért tartom fontosnak kiemelni, mert több esetben is találkoztam a magyarországi cigányság esetében a külső, szabad térben a színek megjelenítésének szeretetével: többek között Nagyecsed oláh cigány lakossága esetében készült leírás a házfalak élénk színekkel való festéséről (SZABÓ, 2023), illetve a monori Tabán telep esetében Kiss Dávid 2011-ben kiadott művében számol be a házfalak festésénél élénk színek alkalmazásáról (20. ábra) (KISS, 2011).

18.ábra Falfestés a bódvalenkei „freskófaluban”
Forrás: GoogleStreetView, 2024

19.ábra Falfestés a bódvalenkei „freskófaluban”
Forrás: GoogleStreetView, 2024

20.ábra Színes falak a monori Tabán cigánytelepen Forrás: INT-14

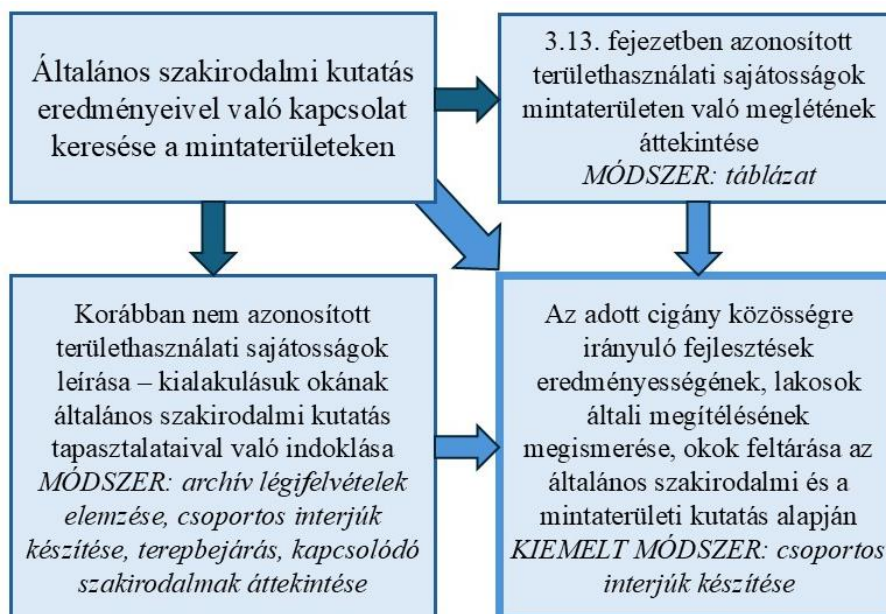
5. A magyarországi cigányság területhasználati sajátosságainak kutatása a monori Tabán és Zalakomár településeken keresztül

A dolgozat második fő pillérét, a mintaterületi kutatás leírását ebben a főfejezetben teszem meg Zalakomár és a monori Tabán fókuszában; a két terület adja a főfejezet további két alfejezetét, melyek felépítésében egységességre törekszem.

A mintaterületi kutatás során alkalmazott módszerek egyrészt az általános szakirodalmi kutatás eredményeivel (azonosított területhasználati sajátosságokkal) valós kapcsolat feltárását segítik. Ehhez táblázatos módszert alkalmaztam: a 3.13. fejezetben feltárt, több szakirodalmi műben is megjelenő sajátosságok mintaterületen való meglétét tekintem át. Ezen a táblázaton alapulnak részben az 5.1.3. és az 5.2.3. fejezetek – a táblázatot a dolgozat végén mellékelem (1. melléklet).

A mintaterületi kutatás során – az alkalmazott módszereknek (archív légifelvételek elemzése, csoportos interjúk készítése, terepbejárás) köszönhetően – azonban további, olyan területhasználati sajátosságokat, illetve folyamatokat azonosítottam, melyek a szakirodalmi kutatás kiegészítéseként szolgálnak; a 3.1.3. fejezetben leírt vidéki mintaterületeken esetében ugyan nem kerültek leírásra, azonban az ezt megelőző fejezetek indokolják azok kialakulását.

Az elvégzett interjúk emellett egy sajátos perspektívát adtak a kutatásnak: az adott cigány közösségre irányuló, kívülről (önkormányzattól, segélyszervezettől) érkező (szabadtér)fejlesztések lakosság általi megítélésének, ezáltal a projektek eredményességének megismerését segítették (21.ábra).

21. ábra Mintaterületi kutatás módszertana Forrás: saját szerkesztés

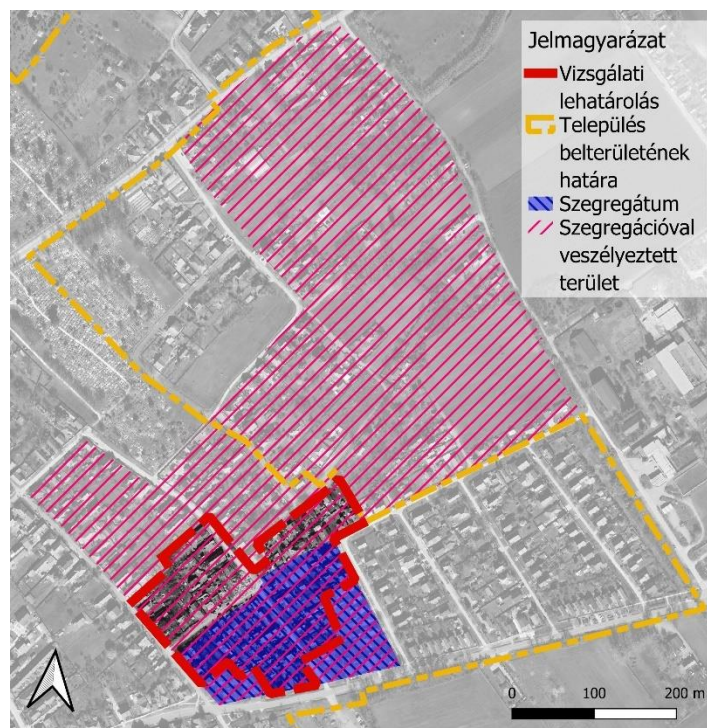
5.1. Monor Tabán cigány lakosságának területhasználati sajátosságai

Ennek a fejezetnek a fő témája a monori Tabán mintaterületen élő cigány lakosság területhasználati sajátosságainak kutatása. Itt egyrészt a történeti folyamatok, illetve ezek területhasználatra gyakorolt hatásával foglalkozom, külön fejezetben a jelenlegi területhasználati sajátosságok azonosítását kísérelm meg.

5.1.1. Mintaterület lehatárolása

A történeti, illetve a jelenleg jellemző területhasználatok kutatásának hangsúlyát az általam lehatárolt mintaterületre helyezem, mely alapvetően átfed a település belterületének határán található Tabán településrészsel, azaz a szegregációs mutató alapján szegregátumként lehatárolt területtel, kiegészülve a – szintén szegregációs mutató alapján meghatározott – szegregációval veszélyeztetett terület egy részével (22. ábra) (V1 tervlap). A vizsgálati terület határainak a szegregált, illetve szegregációval veszélyeztetett területtől való eltérést a telepen jelen lévő Magyar Máltai Szeretetszolgálattól kapott információk, a légifelvételek elemzése, valamint a terepbejáráson tapasztaltak indokolják.

A lehatárolást a telekhatárokhoz igazítottam, az érintett telkek helyrajzi számai a következők: 6904, 6972/2, 6972/5, 6972/6, 6972/9, 6972/10, 6973/1, 6973/2, 6974/1, 6974/2, 6975/1, 6975/2, 6976, 6980/1, 6980/2, 6981, 6982, 6983, 6984, 6985, 6986, 7009, 7010, 7011, 7012, 7013, 7015, 7016, 7021, 7022, 7023, 7024/1, 7024/2, 7024/3, 7025, 7026, 7027, 7028, 7029, 7030, 7031, 7505/1, 7505/2, 7505/3.

22.ábra A mintaterületi lehatárolás viszonya a szegregátum és szegregációval veszélyeztetett terület hivatalos lehatárolásával Forrás: saját szerkesztés

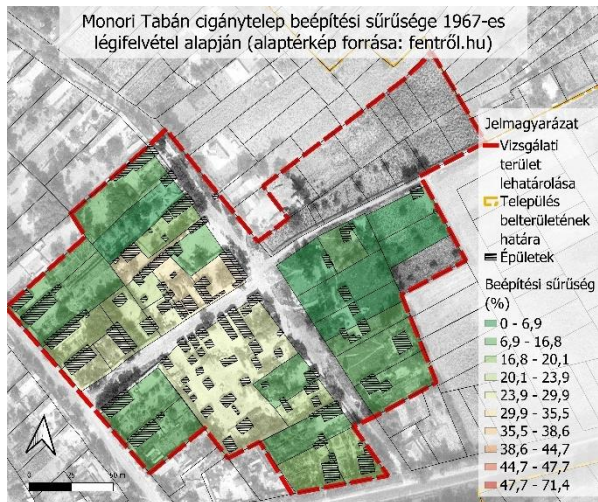
5.1.2. Monor Tabán cigány lakosságának története területhasználati fókuszban

A monori Tabán településrész történetének feldolgozását részben archív légifelvételre, részben folyóirat – és újságcikkekre alapozva, részben pedig az elvégzett interjúk és a terepbejárás tapasztalatainak felhasználásával teszem meg. A mintaterület vizsgálata során két interjút folytattam, első alkalommal (2025. március) Némethné Fiel Gabriella, volt tanodavezetővel, illetve Szilágyi Gertrúd Bernadett, MMSZ munkatárssal, második alkalommal (2025. szeptember) Bátki Márton korábbi és jelenlegi telepvezetővel, illetve az egyik helyi lakossal (Oláh Józsefné Vidák Jolán) beszélgettem. A továbbiakban a két interjúra „első interjú”, illetve „második interjú” néven hivatkozom.

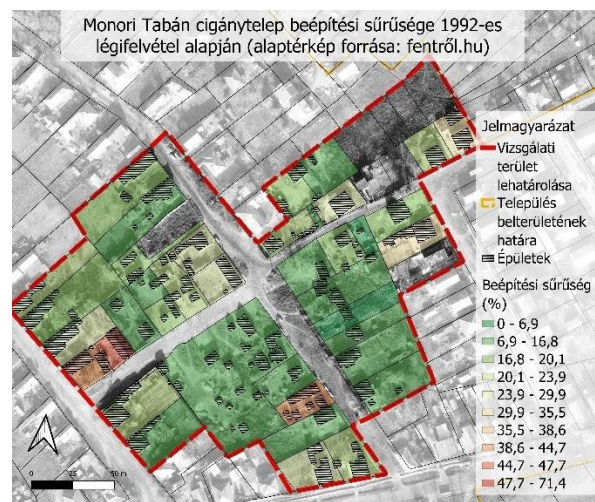
A monori cigány népesség számának, illetve településen belüli elhelyezkedésének alakulásáról az 1950-es éveket megelőző időszokról csak minimális információ áll rendelkezésre; azonban a cigányság Monoron való hosszú időre visszanyúló jelenléte bizonyítva látszik, elsősorban szegregált telepi formában, a település „cigánysorán”. Az 1960-as éveket megelőzően feltehetően többnyire csak egy cigány csoport képviseltette magát ezen a telepen, illetve a településen; ebben az 1960-as évekbeli országos telepfelszámolási program jelentős változást hozott: ekkor történt szabolcsi cigányok kényszerű áttelepítése Monorra (TELLER, 2022).

A telepfelszámolási program a Monoron eddig jelenlévő cigánytelepet is érintette, ennek amellet, hogy írott bizonyítéka is van (Deregán Gábor Monor és vidéke folyóiratban publikált

cikke, mely a telep 889 fős lakosságából 127 fő esetében számol be az elköltözés lehetőségéről), az archív légifelvételken (1967-es és az 1992-es archív légifelvétel) beazonosítható változások is a cigánytelep lakosságának csökkenését mutatják (23-24. ábra) (É1 tervlap) (DEREGÁN, 1968).

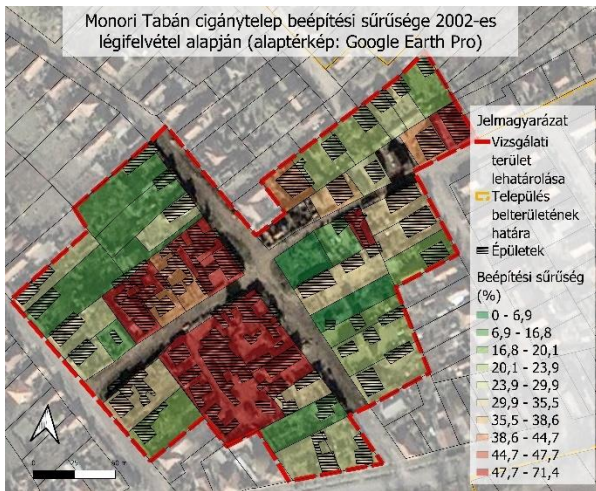
23.ábra A mintaterület beépítési sűrűsége 1967-es légifelvétel alapján Forrás: saját szerkesztés

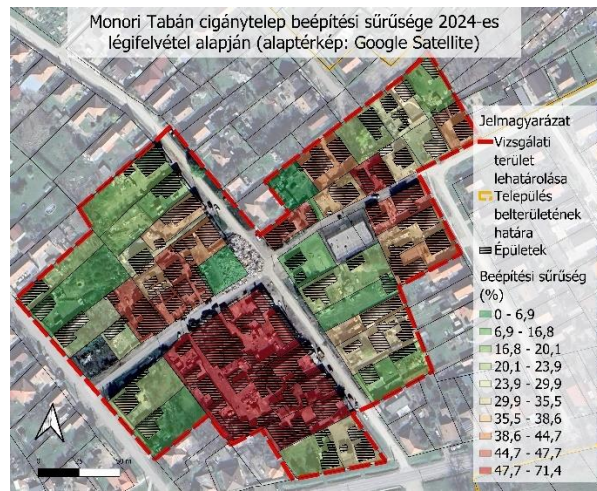
24. ábra A mintaterület beépítési sűrűsége 1992-es légifelvétel alapján Forrás: saját szerkesztés

Monoron a telep felszámolási program következtében 16 családi ház épült fel a cigányok számára. Ezek a házak a településen elszórtan, magyarok által lakott házak közötti szabad telkeken épültek fel – a cél a cigányteleptől való távolság kialakítása volt. A községi tanács a cigánytelepről a községbe való beköltözést OTP kölcsönrel is erősítette (DEREGÁN, 1968).

A monori cigányság, illetve a Tabán életében az 1994-es év fordulópontot jelentett. Ekkor kezdődött meg az a kilakoltatási hullám, mely – zömében a korábbi telep felszámolási programnak köszönhetően – a településen elszórtan élő cigány családokat cigánytelepre való (vissza)költöztetését tűzte ki célul, ezeknek a családoknak a házaikat ezt követően rövid időn belül felszámolták. Ennek oka részben a különböző, élelmiszerláncokhoz kapcsolódó nagyobb léptékű beruházások helyigénye, valamint a lakosság ellenérzése volt. Az önkormányzat ezeknek a családoknak cirkuszi kocsikat vásárolt, melyeket a már régóta fennálló tabáni cigánytelep önkormányzati tulajdonú telkén állított fel (27. ábra). A 2002-es Google Earth légifelvételken ezek a cirkuszi kocsik jól kivehetők (25. ábra) (É1 tervlap) (EÖRSI, 2000) (első interjú).

25.ábra A mintaterület beépítési sűrűsége 2002-es légifelvétel alapján Forrás: saját szerkesztés

26.ábra A mintaterület beépítési sűrűsége 2024-es légifelvétel alapján Forrás: saját szerkesztés

27.ábra A kitelepített cigány családok lakóhelyeül szolgáló cirkuszi lakókocsik
 Forrás: INT-15

Ez a kitelepítési akció a Tabán cigánytelepen rövid úton a nyomor felerősödéséhez vezetett; a kihelyezett lakókocsik nemcsak emberi lakhatásra alkalmatlan tartózkodási helyek (tulajdonképpen kerek alvázra szerelt deszkaódék) voltak, de a közművekhez hozzájutó telepi lakosság arányának jelentős negatív irányba való módosulását is magukkal hozták (Cigánytelep határok nélkül, 2011).

Mivel kihelyezésük az önkormányzati telekre korlátozódott, így a legsúlyosabb életkörülmények is a telepnek a központi részén jelentkeztek, azonban a rossz életkörülmények a telep egészéhez hozzá tartoztak: a telepi házak többségébe nem volt vízvezeték bekötve, a vízellátást nyomós kút biztosította. A lakásokhoz többnyire illemhely sem tartozott, a telepen összesen 4 darab fából készült közösségi illemhelyet állítottak fel (Cigánytelep határok nélkül, 2011).

Egy eseti segélyhívás indította el 2004-ben azt az – immár több mint 20 éves – kapcsolatot a telepi lakosok és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) között, mely a későbbiekben – más helyszíneken tapasztaltak összegzésével – meghatározott módszertan mentén működő Jelenlét Programmá nőtte ki magát. A program alapelve a fokozatos integráció, mely elutasítja a hirtelen változást: azaz a telep felszámolása, s a beilleszkedésre sokszor képtelen családok széttelepítése helyett a telepszerű körülmények helyben történő felszámolására törekszik (Cigánytelep határok nélkül, 2011).

Az MMSZ telepen való 2004-es megjelenésekor ennek megfelelően a lakhatási körülmények javításában is a fokozatosságra törekedett: akik már az integráció azon fokán álltak, hogy a többségi társadalomba ágyazott telken (melyet/melyeket az MMSZ fokozatosan megvásárolt) folytassák életüket, átadták cigánytelepi lakásukat rosszabb körülmények között élő telepieknek, az így üresen maradó házakba pedig a legrosszabb körülmények között (sok esetben putriban) élő lakosok költözhetnek be (Cigánytelep határok nélkül, 2011).

A telepi emberek fogantatástól egészen a munkavállalásig való segítése, illetve közösséggé szervezése kiemelt hangsúlyt kapott, melyhez szorosan kapcsolódtak a telepen felépített, vagy az MMSZ által megvásárolt következő telkek és épületek: a Biztos Kezdet Gyermekeház, a Tanoda és a Hangár. Utóbbi – egy holland tulipánkeltető – az MMSZ telepre érkezésének évében már kihelyezésre került, s kezdetben a Jelenlét Pontot testesítette meg. A felsorolt épületek mellett, hogy a gyermekek fejlesztésére koncentrálnak, a felnőttek képzésének (pl. cukrászsegédképző, kőművessegédképző) is helyet adnak (INT-16) (második interjú).

Jelenleg a Biztos Kezdet Gyermekeházhoz kapcsolódó udvaron történik a legtöbb, a telepi lakosok közösségét építő program megvalósítása. A programok egy része szorosan kapcsolódik a tanodai programhoz, azaz a tanulási folyamatot segíti, azonban nem elhanyagolható a telepi közösséget összefogó szerepe – a programok egy része a közösség életének meghatározó eseményeihez, valamint a jeles napokhoz, ünnepekhez kapcsolódnak, s a gyermekeken keresztül törekszenek a felnőtt lakosság bevonására (első interjú).

A telepi gyermekek szabadidős tevékenységét emellett a Máltai Foci és a Szimfónia program is segíti, előbbi a teleptől fél kilométerre található Futball pályához, utóbbi a telepen található Hangárhoz kötődik (INT-16) (második interjú).

Monor város Tabán településrésze irányuló intézkedéseinek kidolgozását a Máltai Szeretetszolgálat telepen való megjelenésétől kezdve a szervezettel való szoros együttműködés jellemezte. A településnek a telepre vonatkozó első nagyobb intézkedéscsomagja 2008-ban, az

Antiszegregációs terv létrehozásával lépett életbe. A fejlesztések között elsőként a közfoglalkoztatottak, azaz telepi lakosok által fenntartott közösségi fürdő, illetve mosoda kiépítése valósult meg a korábbi, MMSZ által kríziskezelésként felállított konténeres fürdő helyén. Ez az intézkedés a telepi közműhálózat jelentős hiányosságai miatt egészségügyi szempontból alapvető fontosságú lépés volt. 2015-ös adat alapján a fürdőt használók száma 130-ra volt tehető (SCHUCHMANN, 2015).

Szintén az MMSZ tevékenységének folytatásaként a lakhatási helyzet javítása is kiemelt célja volt az Antiszegregációs-tervnek. Az önkormányzat ezen a területen a lakók tulajdonjogának rendezését tűzte ki a legfontosabb célok között, hiszen jobb életkörülmények közé való költöztetéshez elengedhetetlen volt, hogy az adott családnak rendezett tulajdoni jogviszonya legyen lakóhelye fölött (SCHUCHMANN, 2015).

A 2015-ös Integrált Településfejlesztési Stratégia felülvizsgálta az Antiszegregációs-tervet, az elért eredmények tükrében részben tovább vitte a korábban kitűzött célokat, további feladatok – többek között a közmű- és elektromos hálózat kibővítésének, a kapcsolódó közutak burkolattal való ellátásának, valamint szabadtéri közösségi tér kialakításának – meghatározásával. A megvalósítás finanszírozási hátteréhez a 2020-ban elnyert a VEKOP kiemelten hozzájárult, így kerülhetett kialakításra a közösségi funkció betöltését szolgáló park, valamint a játszótér és grund pálya a fürdő mögötti önkormányzati telken (SCHUCHMANN, 2015).

Építő egyetemi partnerség

Az MMSZ-nek a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen (BME) 2012-ben induló kapcsolata hallgatók és mesterek, illetve a szegregált, hátrányos körülmények között élő lakosok részvételén alapuló közösségi tervezéssé nőtte ki magát Építőtábor keretében (INT-17).

A projekt első eleme egy biobrikett-szárító megtervezése és felépítése volt 2014-ben. A telep rendezetlen közműhelyzetéből, számos lakás megoldatlan fűtési helyzetéből adódó körülmények orvoslására, fenntartható megoldás kialakítására törekedett. A projektben részt vevő hallgatók és a lakosok egyaránt kivették a részüket a megvalósításban, az így létrejövő kapcsolatok nem utolsó sorban az előítéletek lebontásához járultak hozzá: a pozitív tapasztalatokról mind a két oldal egyaránt beszámolt (INT-17) (második interjú).

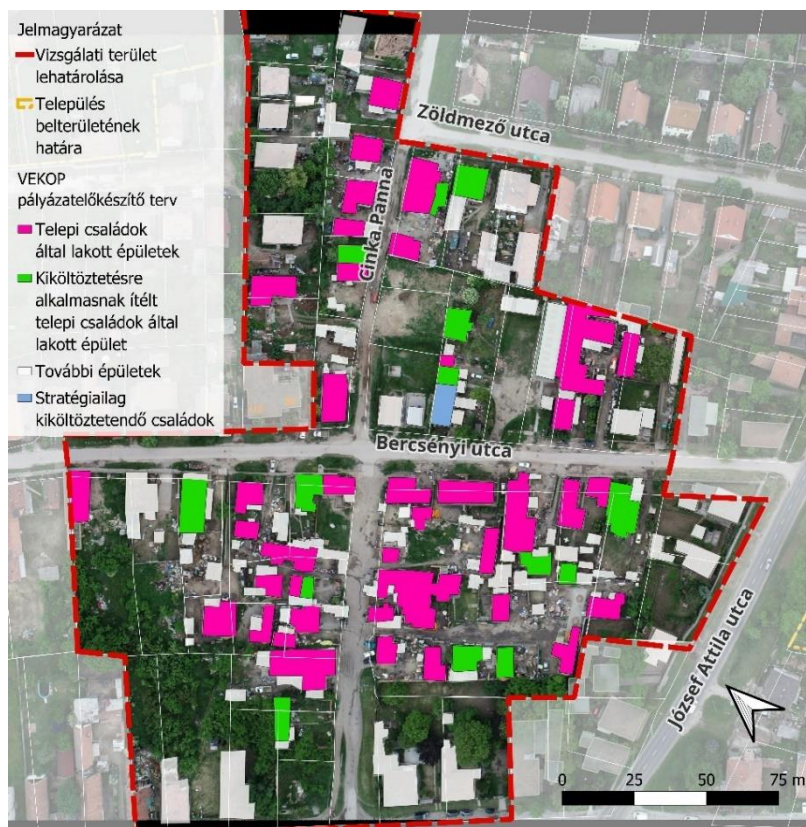
A projekt második elemeként az MMSZ által a foglalkoztatási helyzet javítása érdekében 2017-ben elindított Elfogadás Sütöde kibővítése történt meg – köszönhetően a foglalkoztatás

eredményességének, s a dolgozói létszám bővülésének. Mind a sütöde alapítása, mind a bővítés tervezése az érintettek szoros együttműködésében, az igények és lehetőségek részletes átbeszélésével zajlott (KEMES, 2020).

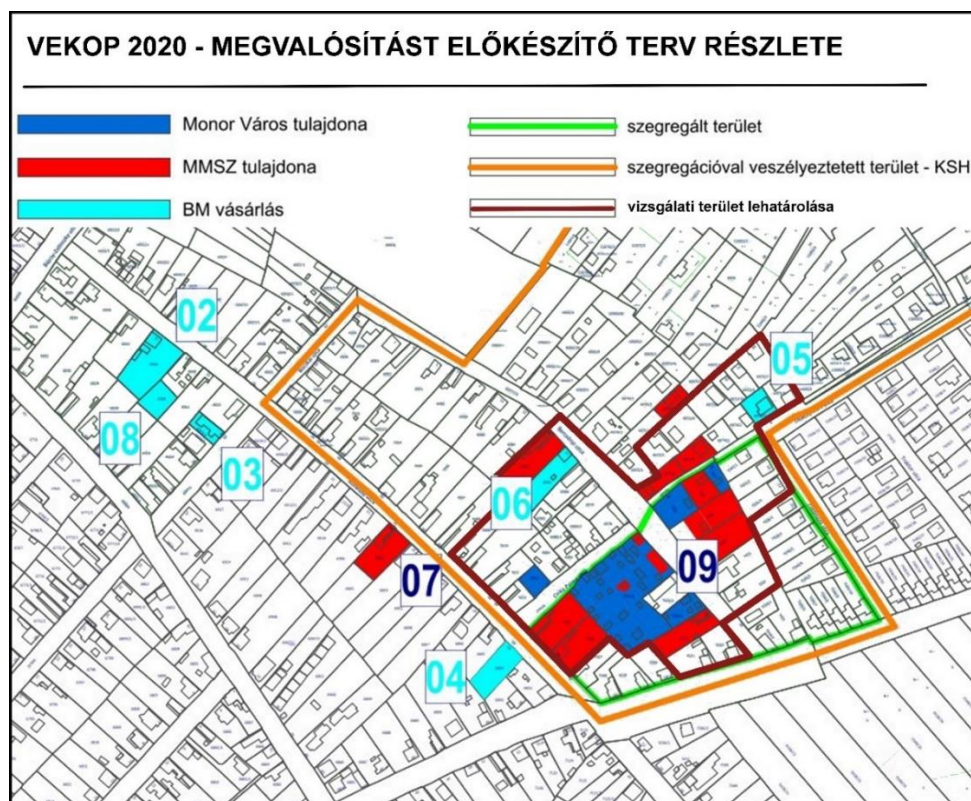
Szociális bérlakásprogram VEKOP támogatással

Az MMSZ és a BME együttműködésében megvalósult építőtáborok a fejlesztések és a kölcsönös megismerés mellett az egyik résztvevő hallgató számára a tovább gondolkodás lehetőségét teremtették meg: Soltész László diplomamunkájában a beépítések lazítására dolgozott ki koncepciót, ennek keretében elvégezte a telep jelenlegi épületállományának részletes felmérését is (INT-17) (második interjú).

Ez a felmérés a készülés idején telepvezetőként dolgozó, s a telepi helyzetről több éves tapasztalattal rendelkező Bátki Márton véleménye szerint lehetséges út lett volna a telepi körülmények részleges felszámolására. A Soltész László által készített javaslat megvalósulása ugyan elmaradt, a dolgozatnak azonban két jelentős hozadéka is volt: egyrészt megalapozta a település Szabályozási Tervének 2017-es módosítását, mely lehetővé tette az ellátó intézmények fejlesztését, másrészt a kapcsolódó felmérésen alapult a 2020-ban, FETE program keretében VEKOP finanszírozásban megvalósuló szociális bérlakásprogram, illetve ehhez kapcsolódóan azoknak a telepi családoknak a kijelölése (28. ábra), akik a telep közvetlen vagy tágabb környezetében található ingatlanokba (29. ábra) kiköltözhetnek (INT-17) (második interjú).

28.ábra A monori Tabán épületállományának Soltész László általi felmérése a szociális bérlakásprogram megalapozásához Forrás: VEKOP 6.2.2-15-2020-00007

29.ábra Szociális bérlakásprogram megvalósítását előkészítő terv részlete Forrás: VEKOP 6.2.2-15-2020-00007

5.1.3. Monor Tabán cigány lakosságának területhasználati sajátosságai

A monori Tabán cigánytelepen a jelenleg életben lévő területhasználatok összetett folyamat eredményei: egyrészt a 3.14. fejezetben leírt városi cigányságra jellemző területhasználati sajátosságok ezen a telepen is tetten érhetők, másrészt a segítő szervezetek – elsősorban az MMSZ jelenléte, illetve az önkormányzati intézkedések hatása kiemelt befolyásoló tényező. Ezeket az intézkedéseket, illetve a programok kialakítását egyrészt a telep társadalmi, gazdasági jellemzőihez igazították, másrészt pedig elmondható, hogy a jelenleg életben lévő társadalmi, gazdasági helyzet ezeknek az eredménye – emiatt a fejezet első részében ennek feltárását, majd a város és a cigányság hagyományos területhasználatának a jelenleg megállapítható területhasználatokra gyakorolt hatását azonosítom.

A fejezet második részében a közösségi térhasználatra (elsősorban szabadtér használatára) fókuszálok, kiemelt hangsúllyal az MMSZ és az önkormányzat fejlesztéseire, melyeknek eredményességét értékelem.

A monori Tabán cigánytelep társadalmi és gazdasági helyzetének alakulása

A Tabán településrész népességével (a családok hozzávetőleges számával) kapcsolatos adatot az MMSZ több időpontra vonatkozóan szolgáltatott: 2004-ben körülbelül 60-80 volt a telepen élő családok száma, míg 2014-re ez körülbelül a duplájára (130-140 család) nőtt, így a telepen lakók száma a 2014-es évben 520 fő körülire tehető. A 2025-ben készített interjú alapján az akkori tanodavezető – Németné Fiel Gabriella – a lakosságot 600 fő körül határozta meg. Az interjúban emellett elhangzott, hogy nem ritka az elköltöző és rövid időn belül visszaköltöző családok esete a beilleszkedési nehézségek miatt, részben ennek köszönhető a 10% körüli népmozgás (első interjú, Schuchmann, 2015).

Szintén 2014-ből van adat a 14 év alattiak arányáról, mely 38,9%, azaz a lakosság kétötöde – a második interjú alapján azonban napjainkban egy fokozatos csökkenés érhető tetten a gyermekvállalás tekintetében. A családok másik fő jellemzője a gyermekek magas száma mellett a nők korai gyermekvállalása (gyakran 16 éves korban). Az MMSZ telepen való megjelenését követően első időszakban a korai gyermekvállalás nagy aránya jelentősen hozzájárult a telep felnőtt lakosságának alacsony iskolázottsági helyzetéhez, azonban az MMSZ jelenlétének köszönhetően jelentős javulás volt megfigyelhető ennek tekintetében, köszönhetően annak, hogy az MMSZ nemcsak a tankötelezetteket segíti a tanulás terén, hanem Dobbantó nevű programjával a felnőttek számára is elérhetővé teszi az általános iskola befejezését (második interjú) (Schuchmann, 2015).

Az MMSZ emellett további képzések helyben történő megszervezésével a foglalkoztatási mutató javulásához is számottevően hozzájárul: felnőttképzések (pl. targoncakezelő), részszakképesítések (cukrászsegédképzés, kőművessegédképzés) helyben való biztosításával. Az előző fejezetben említett Elfogadás Sütőde amellet, hogy a cukrászsegédképzés gyakorlati helyeként is működik, a munkahelyteremtés szempontjából jelentős lépésnek számít (6 fő foglalkoztatását biztosítja) (második interjú, KEMES, 2020).

Az első interjú rávilágított a 2025-ben a telepi lakosok által leginkább végzett foglalkozásokra, melyek a következők: reptéri munkás, kőműves, asztalos, bolti eladó, pincér, villanyszerelő, illetve összeszerelő üzemi munkás. A telep foglalkoztatottsági helyzetében ugrásszerű javulást hozott a környező logisztikai központok megjelenése, a családok bevételi forrásának növekedése a telep területhasználatának szempontjából meghatározó folyamatot indított. A hivatalos munkavégzés mellett a telepieknek kiemelt jövedelemkiegészítő tevékenysége a lomizás: zárt furgonnal vállalnak háztól lomtalanítást – az így összeszedett lom a telep különböző részein kerül felhalmozásra, majd válogatásra. Az első interjú világított rá, hogy az egyik telepi lakos, aki az utóbbi években hunyt el, értett a hagyományos cigány foglalkozáshoz, a kosárkötéshez (első és második interjú).

A háztartások növekvő pénzügyi keretének, s nem elsősorban a növekvő lakosságszámnak köszönhető a beépítési sűrűség növekedése; nem ritka ugyanis, hogy aki megteheti, épületét további résszel bővíti ki (második interjú).

A hagyományos cigány területhasználat és városi szegénytelep jellegzetességeinek ötvöződése a monori Tabánon

Ezen a ponton fontosnak tartom a párhuzamok húzását a 3.14. fejezetben leírt városi szegregátum és a monori Tabán cigánytelep között. A 3.14. fejezetet Málovics Gyöngy, Cretan Remus, Méreiné Berki Boglárka és Tóth Janka művére alapoztam, melyben a szerzők kiemelik, hogy nem általános kutatást, hanem adott mintaterület leírását kísérlik meg (MÁLOVICS et. al., 2019). Kutatásom során azonban számos párhuzamot, területhasználati átfedést találtam a műben leírtak, s a Tabán cigánytelep között. A hasonló területhasználatok kialakulásának okát többnyire a városi környezetben látom.

Az 3.14. fejezetben leírt kutatás kettős folyamatra hívja fel a figyelmet: a szegénytelepi nyomor elviselésére kidolgozott megküzdési stratégiából származóan a lakosok egymás iránti szolidaritása, s a javak megosztása által ellehetetlenülő személyes fejlődés a növekvő bevételek esetén a háztartások elhatárolódását hozza magával; a monori Tabán esetében ez az átlátást

akadályozó pala kerítések gyakori használatában mutatkozik meg (30-31. ábra) – ez nem utolsó sorban a negatív viselkedési mintáktól (pl. szerhasználat) való védelmet is biztosítja, mely az utóbbi évtizedek terméke (MÁLOVICS et. al., 2019).

30.ábra Az elhatárolódás jelensége a Tabán cigánytelepen Forrás: INT-18

31.ábra Az elhatárolódás jelensége a Tabán cigánytelepen Forrás: INT-19

A monori Tabán esetében a városi jelleg – mely nem utolsó sorban köszönhető a magas népességszám relatív kis kiterjedésű területen való életvitelszerű tartózkodásának, illetve a kertvárosi lakóterületbe való illeszkedésének a fogyasztási szokásokban, a háztáji gazdálkodásban (illetve annak hiányában), valamint a szabadidős tevékenységekben egyaránt megmutatkozik, befolyásolva ezzel a telep területhasználatát (második interjú).

A városi környezet – a kevés rendelkezésre álló terület, valamint az önellátást kiváltó különböző szolgáltatások elérhetősége a telep lakosságának a szabadterben való gazdálkodását minimálisra csökkentette: a külső magántér elsősorban pihenő funkciót lát el (32. ábra).

32.ábra Szabadter kialakítása a magántérben a telep központi részén Forrás: Dancsokné Dr Fóris Edina Klára, 2025

Néhány esetben azonban ki lehet emelni egyezéseket az 3.13. fejezetben leírt vidéki telepek területhasználatával. Ilyen használat többek között az állattartás, mely bár egyre kevésbé jellemző (részben a telepet is súlytó sertéspestisnek, többnyire azonban a városi szokások felvételének, azaz az önellátásra való törekvés csökkenésének köszönhetően) néhány háztartásnál megtalálható: sertés-, baromfi-, galambtartás (34. ábra) formájában. Az MMSZ telepen való megjelenésének első időszakából lótartásról is készült feljegyzés, mely hagyományosan kötődik a cigánysághoz (KISS, 2011) (második interjú).

33.ábra Kerítésre történő teregetés Forrás: INT-19

34.ábra Kerítésre történő teregetés Forrás: INT-20

További – az 3.13. fejezetben leírt vidéki területhasználatához hasonló – használat a többgenerációs együttélés, valamint a teregetés (33-34. ábra) szimbolikus jelentősége és a lomizás tevékenységének köszönhetően a tároló funkció is.

Telepi lakosok zöldfelülettel való kapcsolata

A monori Tabán telep lakosainak a zöldfelülettel, illetve a növényzettel való kapcsolatáról háztartásonként eltérő, de összességében silány növényállomány állapítható meg – ez részben lakosok igényének, részben azonban a szűkös adottságoknak (helyhiány, tömörödött talaj) köszönhető. A terepbejárás során több telek esetében tapasztaltam kaspós dísznövények jelenlétét, többnyire felfüggesztett formában. Két háztartás esetében azonban a növények ültetése és ápolása kiemelt figyelmet kapott. Az egyik telek lakosával lehetőségem volt a terepbejárás során beszélgetni, elmondása szerint nemcsak saját kertje ápolására (35-36. ábra), hanem a közterületi növényesítésre egyaránt igénye volna.

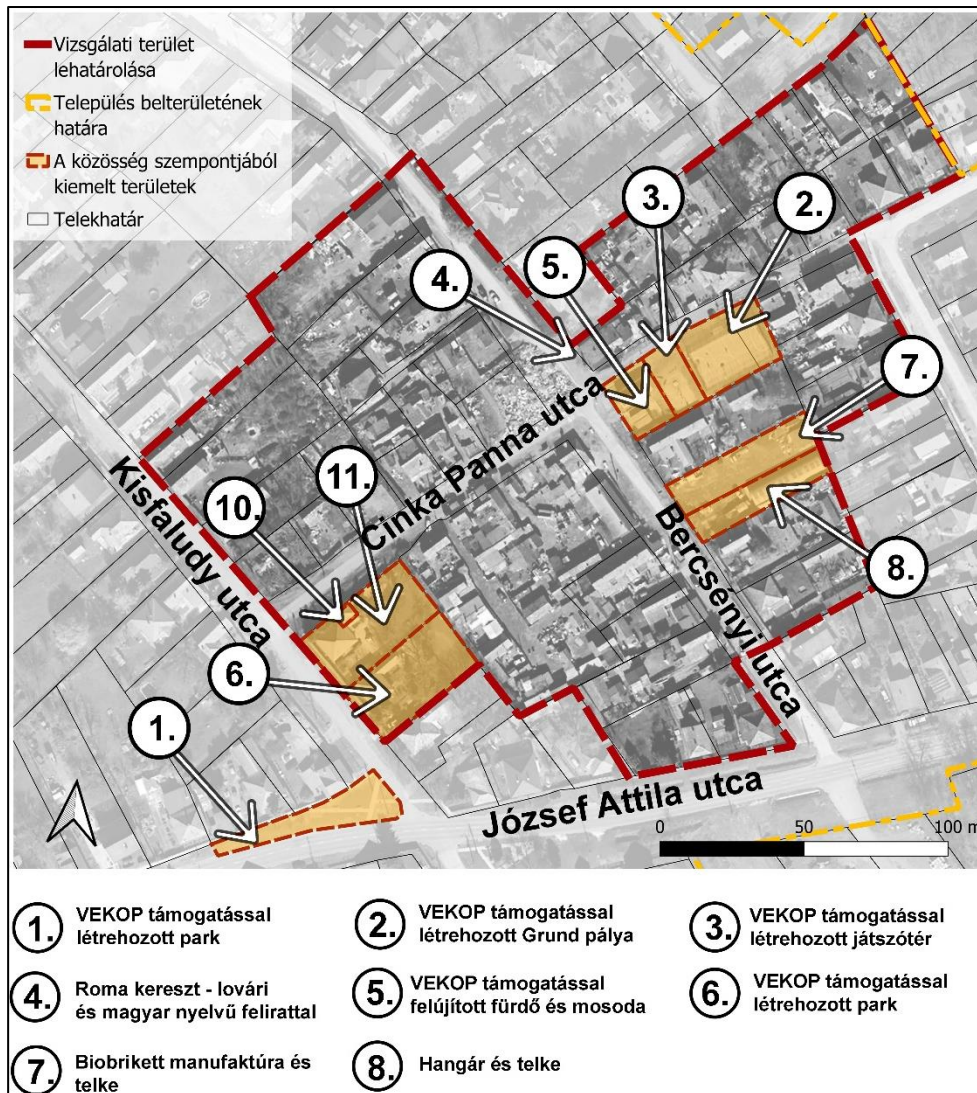
35.ábra Kert megjelenése a Tabán területén
Forrás: Csurgay Veronika

36.ábra Dísznövények (*Euonymus japonicus*)
megjelenése a Tabán területén Forrás: Csurgay
Veronika

Közösségi területhasználat, illetve azok értékelése

A monori Tabán telepen jelenleg a közösségi területhasználat szempontjából spontán és tervezett közösségi tér egyaránt előfordul (37. ábra) (V1 tervlap).

37.ábra A közösség szempontjából kiemelt területek a Tabán cigánytelepen Forrás: saját szerkesztés

A lakók (elsősorban nők) által „kijelölt” közösségi tér leginkább a fürdő és mosoda környezete, a beszélgetéshez kihelyezett ülőalkalmatosságok ideiglenes jellegűek (38. ábra).

38.ábra A fürdő környezete, mint közösségi tér Forrás: Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára, 2025

A telepen található tervezett közösségi terek egyrészt az MMSZ tevékenységéhez, másrészt az önkormányzati fejlesztésekhez kapcsolhatók. Ezek egy része eredményesnek mondható, másik része nem hozta a várt eredményeket. A továbbiakban a fejlesztések eredményességének értékelését teszem meg, a megvalósulás időrendi sorrendjében.

Az első fejlesztések az MMSZ 2004-es jelenlétével kezdődtek, ekkor lett kihelyezve a máig fennálló Hangár. A Hangár felállítása óta számos különböző funkciót látott el: eleinte a Jelenlét Pont irodájaként működött, majd a Tanoda és hozzá kapcsolódó gépterem, végül pedig a Szimfónia Program helyszínéül szolgált. A Szimfónia program közoktatási intézménybe való áthelyezésével jelenleg nem szolgál közösségi helyszíneként, azonban a telep központi részén való elhelyezkedése, illetve határos telek beépíttelensége miatt a közösségépítés szempontjából lehetőséget hordoz (első interjú).

Az MMSZ megjelenését követő telekvásárlásai tették lehetővé, hogy a Jelenlét Pont az 36. ábrán 9-essel jelzett telekről a 7-es és 11-es számmal jelzett telkekre – ezzel tulajdonképpen a telep központjából a telep szélére – költözzön át. Az első interjúban Némethné Fiel Gabriella volt tanodavezető az átköltözést bizonyos szempontból negatívan értékelte, hiszen így a Jelenlét Pont kevésbé szervesen tud a közösség részévé válni, pozitívuma azonban többek között a házakhoz (Biztos Kezdet Gyermekház, Tanoda) kapcsolódó nagyobb kiterjedésű kert, mely a foglalkozások színesítését biztosítja; a Tanoda kertjében az utóbbi években számos fejlesztés történt: szabadtéri játékok (40. ábra), kisebb futballpálya, fedett közösségi tér (39. ábra), illetve kisebb tankert került kialakításra. A Tanoda közösségi média oldalán (facebook oldalán) közzölt fényképek a felsorolt funkciók rendszeres használatáról tesznek tanúságot (INT-21).

39.ábra A Tabán Tanoda kertjében szabadtéri foglalkozásokat segítő fedett tér Forrás: Csurgay Veronika, 2025

40.ábra A Tabán Tanoda kertjében a gyermekek szabadidős tevékenységét segítő játszóelemek Forrás: Csurgay Veronika, 2025

A Jelenlét Pont átköltözésével, s telep-széli helyzetbe kerülésével lehetőség nyílt a fogadókapu szerep betöltésére. Ezt a szerepet erősítették a korábbi tanodavezető, Némethné Fiel Gabriella közreműködésével létrehozott falfestmények a Tanodához kapcsolódó kerítésen (41-42. ábra). A terepbejárás során megkérdezett helyi lakos (Oláh Józsefné Vidák Jolán) a falfestmény témáját és színvilágát pozitívan értékelte, kérdésekre válaszként a telep más részein is el tudna képzelni hasonló megoldást (első és második interjú).

41-42. ábra Falfestmények a Tabán Tanoda kerítésén Forrás: Csurgay Veronika, 2025

Az 35. ábrán 1-es, 2-es és 3-as számmal jelölt, közösségi funkciót betöltő területek (park, játszótér, grund pálya) önkormányzati intézkedés révén, VEKOP finanszírozással jöttek létre változó eredménnyel (INT-22).

A fogadótérként funkcionáló (a munkások munka előtti gyülekezési helyéül szolgáló) park megőrizte a zöldfelületi fejlesztéseket: a park átadásakor (43. ábra) és a 2025 szeptemberi terepbejáráskor (44. ábra) készített képek összehasonlításával látszik, hogy se a padok, se a facsemeték rongálása nem történt – ellentétben a játszótérrel, ahol mind a facsemeték, mind a padok eltűntek a terepbejárás idejére (45-46. ábra).

A játszótér jelenleg nem a kisgyermek, hanem a fiatal felnőttek találkozási/szórakozási helyeként működik – a kisgyermekes anyukák nem szívesen engedik ide játszani gyermekeiket. A játszótérfejlesztés tehát összességében nem hozta meg a várt eredményt, azonban hasonló funkció (kondipálya) kialakítására már merült fel korábban igény a helyi lakosság oldaláról (KISS, 2011).

43.ábra VEKOP finanszírozással megvalósult park a Kisfaludy és a József Attila utcák keresztezésénél (2023) Forrás: INT-22

44.ábra VEKOP finanszírozással megvalósult park a Kisfaludy és a József Attila utcák keresztezésénél (2025) Forrás: INT-22

45.ábra VEKOP finanszírozással megvalósult játszótér a Cinka Panna és a Bercsényi utcák keresztezésénél (2023) Forrás: INT-22

46.ábra VEKOP finanszírozással megvalósult játszótér a Cinka Panna és a Bercsényi utcák keresztezésénél (2025) Forrás: INT-22

Végül a 2014-ben, egyetemi partnerséggel megépült Biobrikett manufaktúrát értékelem. A manufaktúra a megépülését követő 2-3 évben üzemelt, Bátki Márton a program ezt követő elhalásának okát egyrészt a háztartásokban megjelenő fokozott bevételekben, másrészt az alapanyagot szolgáltató forrás megszűnésében látta. A manufaktúra épületében más további funkció sem jelent meg. Összességében – bár a működés megszűnése, illetve az épület működést követő utóélete sem értékelhető pozitívan, közel 3 éves működése mégis a projekt hasznosságát feltételezi (második interjú).

5.2. A zalakomári cigány lakosságának területhasználati sajátosságai

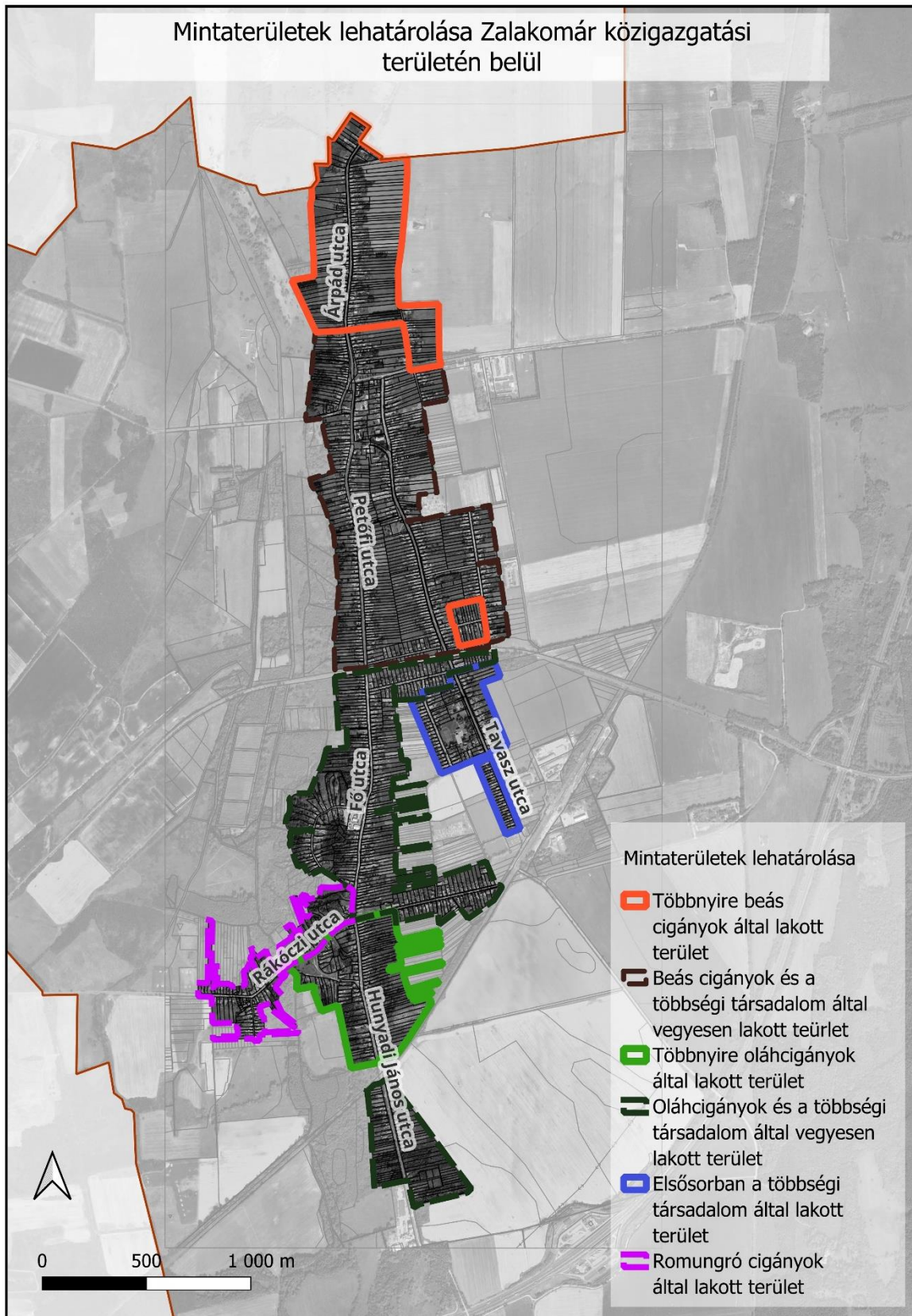
Ennek a fejezetnek a fő témája a zalakomári mintaterületen élő cigány lakosság területhasználati sajátosságainak kutatása. Az alfejezetek felépítését a monori Tabán mintaterülethez hasonló módon, azonos lépések mentén teszem: a történeti folyamatok, illetve ezek területhasználatra gyakorolt hatásának leírását követően a jelenleg beazonosítható területhasználatok leírását teszem meg.

5.2.1. Mintaterület lehatárolása

Zalakomár történeti szempontból két részre osztható, e két rész között korábban valós, ma már csak vizuális határt képez a 7-es út, melytől északra Kiskomárom, délre Komáromváros terül el. (HORVÁTH-LANDAU-SZALAI, 2000).

A két településrész etnikai összetételében is elkülönül. Míg Kiskomáromban a cigány csoportok közül csak a beások élnek, addig Komáromvárosban romungro, beás és oláh cigány csoportok egyaránt képviseltetik magukat. A többségi társadalom polgári életmódot folytató tagjai túlnyomórészt Komáromvárosban, annak a cigány lakosságtól egyértelműen elkülönülő részein (Ifjúság utca teljes hossza, Tavasz utca bizonyos szakasza) laknak. A többségi társadalomhoz emellett a paraszti életformát (háztáji gazdálkodást) folytató, az államosítást megelőzően földművelésből élő lakosok is tartoznak, akik elsősorban a Kiskomáromi részen bírnak telekkel (HORVÁTH et. al., 2000).

A három cigány csoport közül a napjainkra leginkább asszimilálódott csoportnak a muzsikus, más néven romungro cigányok számítanak. Az asszimiláció sok esetben a cigány származás elrejtésének szándékát is magával hozta, s mindez a külső jegyekben – ebbe beleértve az udvart, illetve a kertet is - való hasonulással is együtt járt. A muzsikusok legújabb generációjának házai már a Fő utcában és a Tavasz utcában épültek, a magyar polgárság házai közé vegyülve. A település romungro és magyar lakosai között az idők során a fizikai távolsággal együtt a társadalmi távolság egyaránt minimálisra csökkent. A nagyfokú integráció miatt a romungro cigányok által lakott településrészekkel ebben a dolgozatban nem foglalkozom részletesebben (HORVÁTH et. al., 2000).

47. ábra Mintaterületi lehatárolások Zalakomár területén Forrás: saját szerkesztés

A három cigány csoport és a többségi társadalom településen való elhelyezkedése alapján 6 féle területet határoltam le a telekhatárok mentén a település beterületén (47. ábra), melyek a

következők: beás cigányok által sűrűn lakott terület, oláh cigányok által sűrűn lakott terület, beás cigányok és a többségi társadalom által vegyesen lakott terület, az oláh cigányok és a többségi társadalom által vegyesen lakott terület, romungro cigányok által sűrűn lakott terület, illetve többnyire csak a többségi társadalom által lakott terület. A későbbi fejezetekben a vizsgálatokat, illetve az értékelést a lehatárolásoknak megfelelően fogom elvégezni.

5.2.2. Zalakomár beás és oláh cigány lakosságának története területhasználati fókuszban

Zalakomár beás és oláh cigány lakossága is települési betelepüléstől elkülönülő cigánytelepen élt az 1960-as éveket megelőzően. Ebben a fejezetben áttekintem azokat a területhasználatra hatást gyakorló folyamatokat, melyek a cigánytelepről Zalakomár betelepülésére való költözést követően tetten érhetők. A folyamatok azonosítását újságcikkekre, szakirodalomra és archív légifelvételre, illetve a kutatás során elvégzett interjúkra alapozom. Az első interjút 2025 márciusában a FETE Zala vármegyei koordinátorával, Stankovics Erikával, illetve az MMSZ munkaszocializációs szakemberével, Szalai Lászlóval, a második interjút Horváth Henriettával (az MMSZ családmentor munkatársával), illetve négy beás cigány származású helyi lakossal készítettem. Előbbire az „első interjú” néven, utóbbira a „második interjú” néven hivatkozom a továbbiakban.

Zalakomár beás cigány lakosságának története területhasználati fókuszban

A '60-as évek elején a település külterületén, a Zalakaros felé vezető úttól nem messze feküdt az ún. Csöntegödöri cigánytelep (48-49. ábra) (az 1941-es katonai felmérésen feltüntetett Csöntedomb és Csöntemajor részekről északra eső területen), ahol az 1962-ben állami irányítással megvalósuló telep felszámolás során 26 beás cigány családot írtak össze (HORVÁTH et. al., 2000). A beás cigányok Zalakomár külterületén, illetve Zala vármegyében való megjelenését, illetve tartózkodását korábbi foglalkozásuk, a famegmunkálás, s az ehhez szükséges erdőterületek megléte indokolja (3.8. fejezet).

1986-os Zalai Hírlap egyik száma kétszáz főre becsüli a cigánytelepről kiköltöztetettek számát (V. F., 1986). Szöveges feljegyzés ugyan nem áll rendelkezésre a telep végleges felszámolásáról, azonban az 1965-ös archív légifelvétel (50. ábra), mely négy évvel a telep felszámolási program elindulása után készült, a telepi lakosok rövid időn belüli kitelepítését bizonyítja. Az 1960-as légifelvételen a putrik három sorba rendeződnek, a putrik körül erőteljes kitaposás látható. A putriktól több kitaposott ösvény is egy ponthoz vezet, mely feltehetően egy vízvételi pont volt (48. ábra) (HORVÁTH et. al., 2000).

48.ábra Beás cigányok telepe Zalakomár külterületén 1959-ben Forrás: fentről.hu

49.ábra Beás cigányok telepe Zalakomár külterületén 1959-ben Forrás: fentről.hu

50.ábra Beás cigányok telepének maradványa 1965-ben Forrás: fentről.hu

A kitelepített családokat öt település között osztották szét, ebből két település az akkor még különálló Kiskomárom és Komárom voltak. A beás családoknak a település belterületén elsősorban ott tudtak helyet adni, ahol a kihálás vagy elköltözés miatt ház üresedett meg. Ezek a házak több esetben már rossz állapotú vályogházak voltak, így rövid időn belül igen rossz állapotba kerültek. Emellett a beások jelentős természetes szaporulata miatt számos, a cigány

emberek által épített putri szerű épület is megjelent a település belterületén a lakáshiány orvoslására (HORVÁTH et. al., 2000).

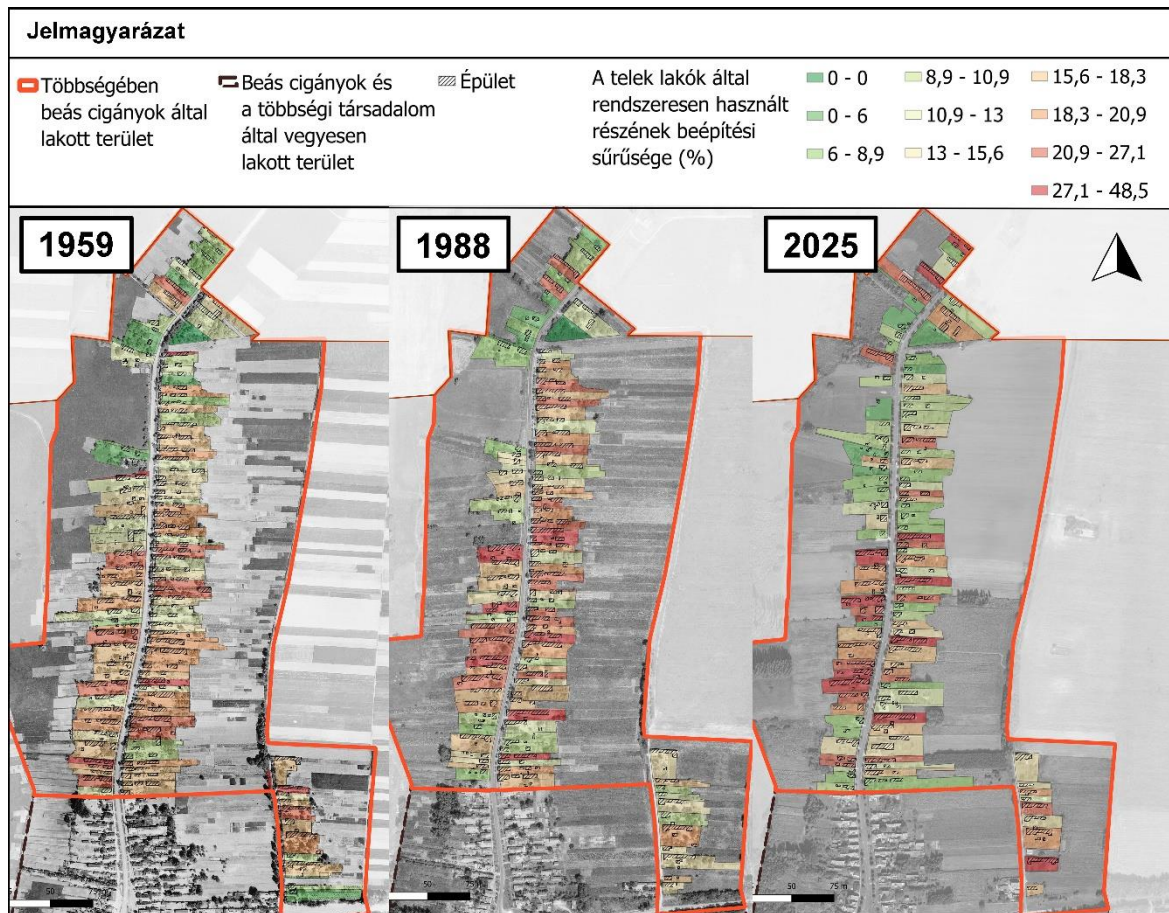
A beás cigányok mellett, hogy életkörülményeikben erőteljesen a településen élő többségi társadalom szintje alatt voltak, a helyi lakosság megítélése alapján „veszélytelenek” is számítottak (V. A., 1996). A másik jellemzőjük, amit több, 20. század végi újságcikk is kiemelt, hogy munkába járásuk csak korlátozottan történt meg, köszönhetően annak, hogy a beköltöztetést követően még hosszú ideig nem rendelkeztek iskolai végzettséggel, valamint értékesíthető munkakultúrával. Életmódjuk egyik meghatározó eleme, a nappal az árokparton, este a tűz körül ülés a nomád életmód hozadékaként értelmezhető.

A beás cigányok életmódja, munkától való nagy arányú távol maradása azzal a következménnyel járt, hogy az ezredforduló körül sok háztartás egyedüli bevételi forrása a családi pótlék, illetve más segélyek maradtak (V. A., 1996) (MARTON, 1991) (HORVÁTH et. al., 2000). Akik munkába jártak, a helyi TSZ-ben helyezkedtek el, illetve különböző kisebb földmunkákat is végeztek a házaknál. Az őket foglalkoztató TSZ agronómus munkatársa a következőképpen emlékezik vissza erre az időszakra: *„Adtam a cigány embernek egy kaszát, azt eltörte. Adtam másikat. A harmadik, negyediket már nem törte el. Lassan megtanulta használni”* (HORVÁTH et. al., 2000).

A beás cigányok beköltöztetését megelőző időszakból (1959-ből), illetve az azt követő két időállapotból (1988-ból és 2025-ből) származó légifelvételek alapján mérést készítettem a telkek lakói által a mindennapi élet során használt részének kiterjedéséről, illetve annak a beépítési sűrűségéről (51. ábra) (É1 tervlap).

A mérésből kivehető folyamatok: a telkek használt területének csökkenése (1959-től 1988-ig), majd növekedése (1988-tól 2025-ig) a beás cigányok betelepülést megelőző helyzetéből is eredeztethető. A betelepítést követő első évtizedekben a korábbi telepi körülmények erőteljes hatása volt érzékelhető. Fontos megjegyezni, hogy a Csöntegödöri cigánytelep, melyről a beás cigányokat betelepítették (HORVÁTH et. al., 2000, 46. ábra) több szempontból kényszerű lehetett – feltehetően ott és akkora helyet lakhattak be, ahol és amekkorát a hatóság kijelölt számukra, ellentétben a hagyományos beás cigányteleppel, ahol a természettel való nagyobb harmónia volt jellemző (3.8., 3.11. fejezet). Ezzel lehet összefüggésben, hogy az 1988-ról 2025-re a telkek használt területének beépítettsége számos telek esetében csökkent, míg a használat terület nagyságában nem történt számottevő változás.

Az 1959-es és az 1988-as időállapot összehasonlítása további folyamatra is rávilágít: a melléképületek helyét kisebb épületek vették át. Ez azzal magyarázható – melyet az első interjú is megerősített -, hogy ezeknek az épületeknek egy része eltűzésre került. Az interjúk alapján azonban az is egyértelműen látszik, hogy számos korábbi melléképület a cigányság beköltözését követően vagy részlegesen megőrizte eredeti funkcióját, vagy más funkciónak (generációk egymás mellett élésének) adott helyet.

51.ábra Zalakomár jelenleg beás cigányok által sűrűn lakott területén a telkek lakók által rendszeresen használt részének kiterjedése, illetve annak beépítési sűrűsége három időállapotban

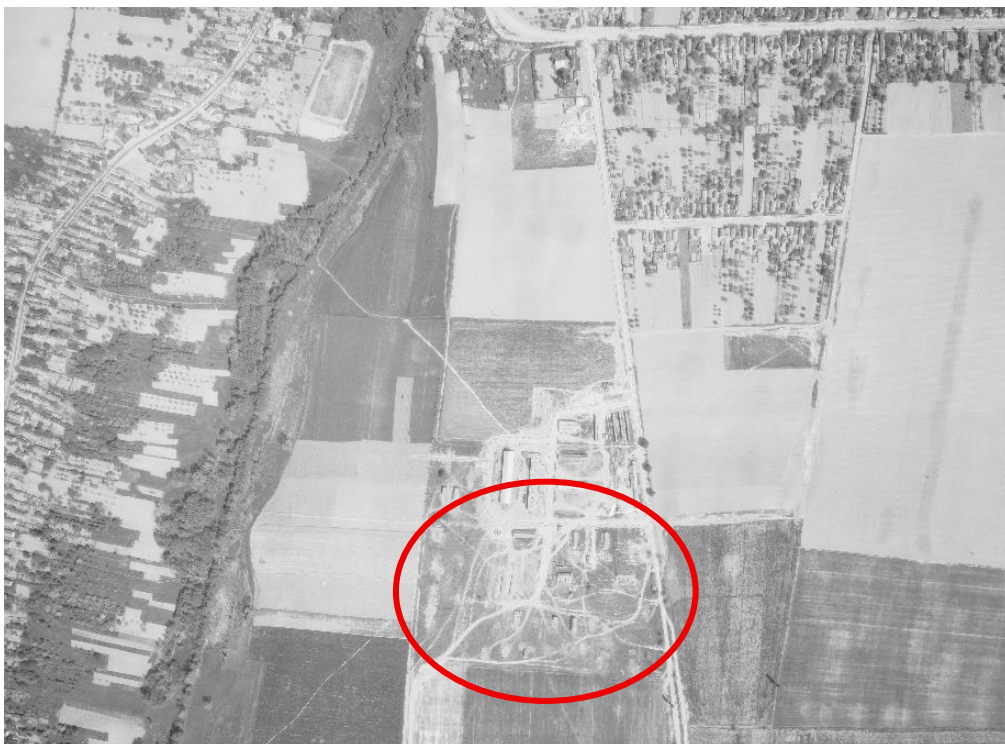
Forrás: saját szerkesztés Alaptérképek forrása: fentről.hu, GoogleSatellite

Zalakomár oláhcigány lakosságának története területhasználati fókuszban

Az oláhcigányok, akiket a faluban leginkább köszörűsöknek hívnak a beás cigányokkal ellentétben külső kényszer nélkül költöztek be, leginkább Somogy vármegyéből – egy helyi lakos elmondása alapján feltehetően Inke, Vése, Nemesvid és Nemesdéd települések elsősorban erdővel borított külterületeiről (első interjú).

Az oláh cigányok Somogy vármegyei tartózkodását a 3.9-es fejezetben leírt okok: részben letelepedésük akadályozása, s az emiatt részben kényszerű tovább vándorlás miatt bizonyos csoportjaik Erdélytől való távolodása, s az ország egész területén való szétszóródása okozhatta.

Szakirodalom rámutat egy településre, ahonnan Komárváros jelenlegi oláh cigány lakossága eredeztethető, ez pedig a Zalakomártól délre fekvő Miháld település (HORVÁTH et. al., 2000), ahol a magyarok által lakott területtől egyértelműen elkülönülő cigánytelep, illetve annak maradványa állapítható meg az 1967-es archív légifelvételen (52. ábra). A felvételen több esetben már csak házhelyek vehetők ki. Az oláh cigányok lótarató tevékenységére utal az 54. ábra, mely az 53. ábra részlete, rajta egy lovarda épülete látható.

52.ábra A miháldi oláh cigány-telepnek a többségi társadalom által lakott településrészekhez viszonyított elhelyezkedése 1967-ben Forrás: fentről.hu

53.ábra Zalakomár oláhcigány lakosságának korábbi lakóhelyéül szolgáló telep Miháld településen 1967-ben Forrás: fentről.hu

54.ábra A miháldi oláhcigány-telep feltehetően lótarás célját szolgáló épülete 1967-ben Forrás: fentről.hu

A szakirodalom a Miháld településről való elköltözés okára is rávilágít az elvégzett interjúk alapján, melyek az oláh cigányok esetében egy fontos jellemzőt, a földrajzi mobilitási stratégiát emelik ki. Ennek lényege, hogy az idősebb generáció a fiatalabb generáció letelepedését nem engedi a szülőtelepülésen. Az oláh cigányok Zalakomárra való beköltözésének egyik okaként ez az elv hozható fel. A másik oknak több forrás is a Somogy vármegyei rendőrség komolyabb fellépését említi. A rendőrséggel való rendszeres összetűzések a Komárvárosba való költözést követően is megmaradtak, a település másik két cigány közösségéhez, a beás és a muzsikus/romungró cigányokhoz képest egyértelműen az oláhcigány közösség a leginkább konfliktust generáló a településen (HORVÁTH et. al., 2000, első interjú).

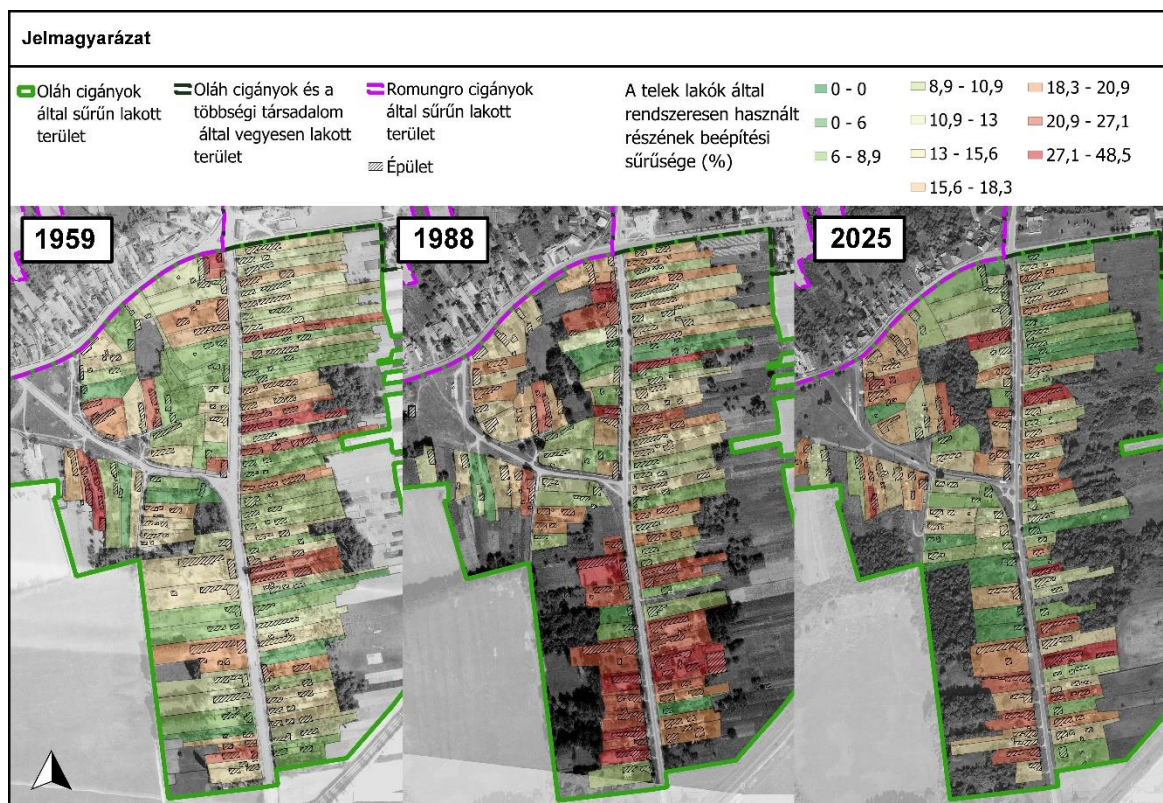
Az oláhcigányok betelepülését Komárvárosba a fokozatosság jellemezte. Foglalkozásuknak köszönhetően – mely elsősorban a gyűjtögető és kereskedelmi tevékenységet: lókupeckedést, gyógynövény és fémkereskedelmet, illetve vásárokbá járást takart – már a beköltözéseket megelőzően is jártak Komárvárosba vásárolni. Ezt a tevékenységet az akkori tanácselnökasszony megkísérelte beszüntetni – sikertelenül. Az oláh cigányok nagyobb számú beköltözésére az 1970-es évektől került sor (HORVÁTH et. al., 2000).

A beköltözés parasztházakba, illetve szociálpolitikai támogatással újonnan épülő házakba történt – hasonlóan a beás cigányok betelepüléséhez. Ezeknek a házaknak az 1991-es állapotáról a Zalai Hírlapból lehet képet kapni. A cikk szerzője a házak jelentős részét kicsinek, kevésbé gondozottnak és néhány esetben romosnak írta le, nem volt egyedülálló eset a

hozzaépítés sem, melynek alacsony szintű minősége csak korlátozottan szolgálta az időjárási viszonyoktól való védelmet (MARTON, 1991).

Az oláh cigányok a Komáromvárosba történő beköltözést követően folytatták kereskedő, vásároszó, lótaró tevékenységüket; erről tesz tanúságot a Zalai Hírlap 1996-os cikke: a szerző szám szerint 60 lovat említ az oláh cigányok tulajdonában. A nagyszámú lótaró a konfliktus egyik jelentős generálója is volt, több újságcikk is beszámol az oláh cigányok terménylopásáról a lovaik számára (SZAKONY, 1996).

A felsorolt tevékenységekkel lehet összefüggésben, hogy az oláh cigányok településre való beköltözését követően a telkek használata több szempontból is jelentősebb változáson esett keresztül. Az oláh cigány közösség a település beás cigány lakosságával ellentétben a háztáji gazdálkodást, illetve a növénytermesztést kevésbé tudták megélhetési stratégiájuk részeként – ennek köszönhető, hogy az 1988-as légifelvétel idejére – a még 1959-es légifelvétel során a telkek jelentős részére kiterjedő háztáji gazdálkodás – szinte teljesen eltűnt, s a 2025-ös légifelvétel idejére sem történt jelentős változás ebben a tekintetben. Ehhez kapcsolódóan a paraszti gazdasághoz tartozó épületek egy része eltűzésre is került, másik része azonban – a település beás cigány lakosságához hasonlóan megmaradt az állattartás, illetve a többgenerációs együttélés következtében (55. ábra) (É1 tervlap) (első interjú).

55.ábra Zalakomár jelenleg oláh cigányok által sűrűn lakott területén a telkek lakók által rendszeresen használt részének kiterjedése, illetve annak beépítési sűrűsége három időállapotban
Forrás: saját szerkesztés Alaptérképek forrása: fentről.hu, GoogleSatellite

A kereskedelmi tevékenység mellett a szocializmus alatt a helyi TSZ-ben is lehetőség nyílt a munkára. Az oláh cigány férfiak ugyan nem éltek ezzel a lehetőséggel, az asszonyok azonban jelentős számban dolgoztak a helyi hagymafeldolgozó üzemben (HORVÁTH et. al., 2000).

A zalakomári oláh cigány közösség „gazdaságilag aktívabb” életmódjának volt köszönhető, hogy a rendszerváltást követően meg tudták tartani vagyoni pozíciójukat, ha erősíteni nem is tudták azt. (HORVÁTH et. al., 2000).

5.2.3. Zalakomár beás és oláh cigány lakosságának területhasználati sajátosságai

Ebben a fejezetben a történeti folyamatok eredményeként a településen kialakuló társadalmi, gazdasági és épített környezeti sajátosságokat mutatom be. A bemutatást részben a FETE program keretében megvalósuló átfogó települési diagnózisra alapozom, ezt követően a közterületre és a magánterületre vonatkozó területhasználatok azonosításához interjúk készítését, légifelvételek elemzését, terepbejárást, illetve kapcsolódó szakirodalmak elemzését alkalmazom.

Zalakomár jelenlegi társadalmi, gazdasági, épített környezeti jellemzői

A településen élők száma 2020-as adatszolgáltatás alapján 2921 fő (melyből körülbelül 1400 fő cigány származású), a háztartások száma 900-ra tehető (melyből a cigány háztartások száma 400-ra becsülhető). A település cigány szegregátumainak lélekszáma 1000 fő körüli. A település cigány családjaira az átlagosnál magasabb lélekszám jellemző; a 400 cigány háztartásból 350 nevel 18 évesnél fiatalabb gyermeket, melyből 200 háztartáshoz három vagy több gyermek is tartozik (MMSZ, 2022).

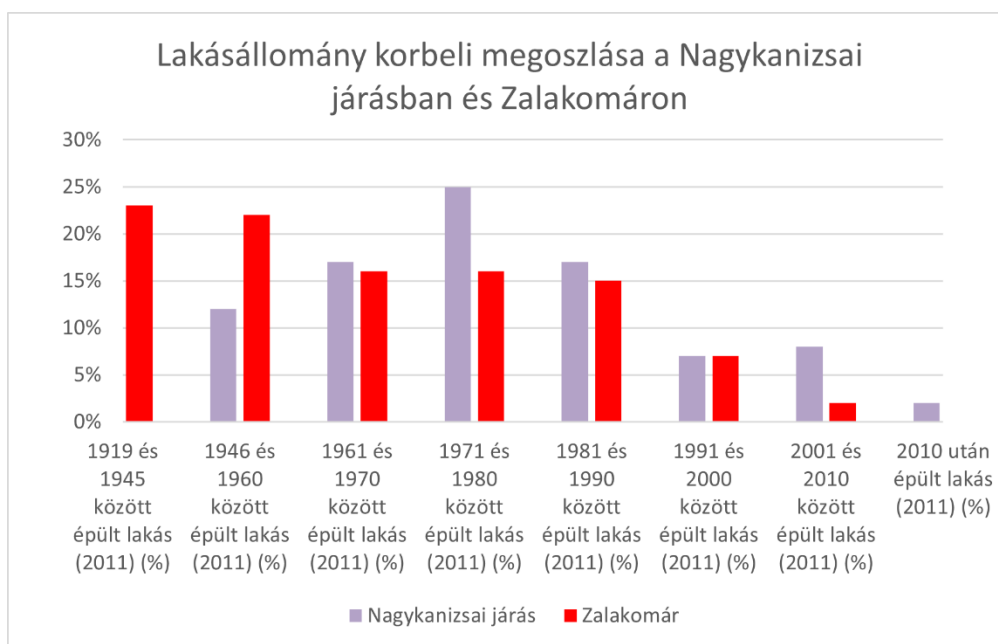
A település cigány lakosságának munkavállalása a járási helyzethez képest negatívabban alakul, ezt alapvetően befolyásolja a munkaképes korú lakosság iskolai végzettsége (igen gyakori az alacsony, akár 8 általánost sem meghaladó iskolai végzettség), valamint a településen elérhető szakképesítések hiánya is. A zalakomári cigányság körében jelen lévő nagyobb arányú munkanélküliség a gyermekek szempontjából kiemelten negatív hatású; összesen 50 olyan foglalkoztatott nélküli háztartás található, melynek kiskorú gyermek is része (MMSZ, 2022).

A jövedelemszerző tevékenységek a település beás és oláh cigány lakossága esetében jelentős különbségeket mutatnak: míg az oláh cigányok elsősorban lomizással, illetve kereskedéssel

(többek között az oláhcigány közösségben hagyományos lókupeckedéssel) foglalkoznak, addig a beás cigányok esetében a mezőgazdasági idénymunkák (bogyós gyümölcs-, barack-, körte-, dió és gesztenyeszedés), illetve építőipari alkalmi munkák vállalása jellemző. Azonban hasonlóság is tetten érhető a két cigány csoport munkakultúrájában: ez a kisebb kötöttséggel járó alkalmi, illetve idénymunkák előnyben részesítése (második interjú, MMSZ, 2022).

Hagyományos cigány foglalkozások üzése is előfordul mind a két cigány közösségben: egy beás cigány férfi famegmunkálással (pl. kanálkészítéssel), egy oláhcigány asszony kosárkötéssel foglalkozik, megtermelt áruját lovaszekerén szállítja a szomszédos Zalakaros településre, ahol a jelentősebb idegenforgalom segíti az értékesítést (második interjú).

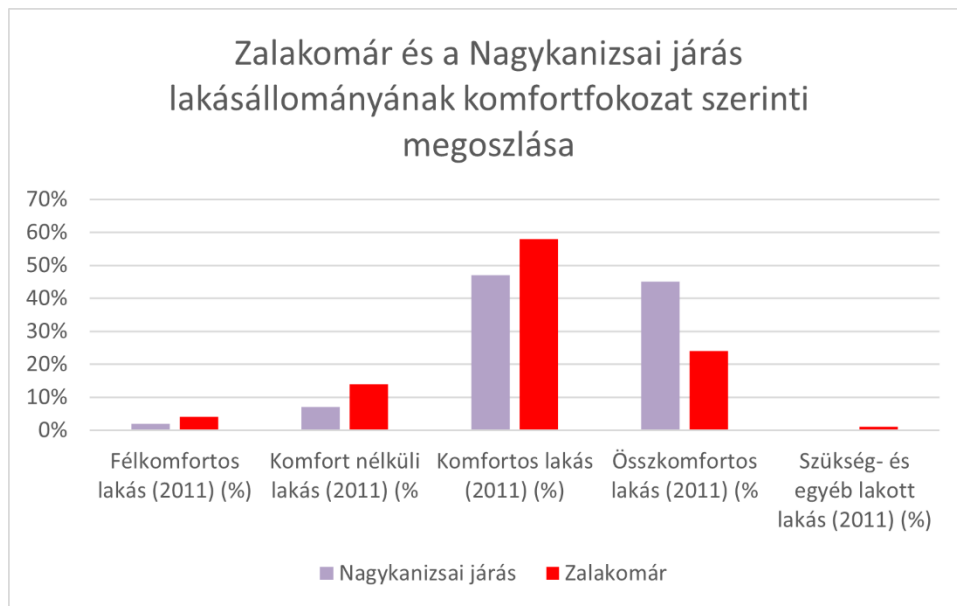
A zalakomári cigány háztartások átlagosan alacsonyabb bevétele a lakásállomány korbeli megoszlásában, illetve közművekhez való hozzájutásában is tetten érhető: a település lakásállományának túlnyomó része a 2011-es KSH adatszolgáltatás alapján az 1980-as éveket megelőző időszakban épült (55. ábra), nem ritka (elsősorban a beás cigányok által lakott településrészen) a rendezetlen tulajdonviszonyok előfordulása (MMSZ, 2022, KSH).

56. ábra Lakásállomány korbeli megoszlása a Nagykanizsai járásban és Zalakomáron Forrás: KSH

A házak többsége a település szegregátumaiban alacsony komfortfokozattal, vagy akár annak hiányával is jellemezhető. 2011-es KSH adat alapján a település félkomfortos lakásai a teljes lakásállomány 4%-át, szükséglakásai pedig 1%-át tették ki (57. ábra). Bár a 2020-as adatszolgáltatás alapján elmondható, hogy a települési lakások nagy részének víz-, illetve szennyvíz-, valamint villamosenergiához való kötése megtörtént, az elmaradó közműdíj-

befizetések miatt a közművek számos esetben használaton kívül vannak. A vízvétel így nem ritkán fúrt kútról történik, egy-egy kút akár több háztartás ellátását is szolgálja (MMSZ, 2022, KSH).

57.ábra Lakásállomány komfortfokozat szerinti megoszlása a Nagykanizsai járásban és Zalakomáron Forrás: KSH

Zalakomár beás és oláh cigány lakosságának területhasználati sajátosságai

A településen élő cigány lakosság előző fejezetben leírt társadalmi, gazdasági, illetve épített környezeti helyzete sok esetben kedvezőtlen képet mutat; a foglalkoztatási helyzet velejárója az életkörülmények jellemzően alacsony színvonalra. Az így tetten érhető szegénységre a cigányság átfogó magyarországi kutatásánál a 3.12. fejezetben leírt megküzdési stratégia, illetve a 3.13. fejezetben leírt kapcsolódó területhasználatok kialakítása a zalakomári cigány csoportok esetében is tapasztalható. A fejezet további részében egyrészt a 3.12-3.13. fejezetekkel való kapcsolódási pontokat keresem, másrészt kiegészítem azokat a terepbejárás és az interjúk tapasztalataival.

Ahogy a 3.12. fejezetben megállapítottam, a cigányság megélhetési stratégiája összetett, egymással párhuzamosan futó többféle tevékenység komplexitásán alapul, lényegi eleme az aktuális igények gyors felmérése és kihasználása. Ennek lehet köszönhető a zalakomári cigányokra jellemző – az előző fejezetben bemutatott – munkakultúra, melynek lényege a kötetlenebb, alkalmi vagy átmeneti munkák előnyben részesítése. Szintén ennek lehet következménye, hogy a zalakomári cigány háztartások jelentős hányada törekszik az önellátásra.

Az önellátás a település beás és oláh cigány lakossága esetében bizonyos fokú eltérést mutat; a haszonállat-tartás mind a két közösség számára kiemelt jelentőségű, a tartott állatok fajában mutatkozik első sorban különbség: míg a beás cigányok sertést (házi sertés, mangalica), baromfit (vöröstyúk, bushibridek, törpetyúk, kapcástyúk, kopasznyakú tyúk, többféle kacska és liba) és nyulat tartanak, addig az oláh cigányoknál kecske, birka és ló tartás (póniló) a jellemző (58-59. ábra). Az állattartás mellett, hogy az önellátáshoz járul hozzá, az állatok feldolgozása révén közvetett hasznot is hozhat a háztartásoknak cserekereskedelem útján, az oláh cigányok esetében pedig az élőállattal való kereskedelem (lókupeckedés) révén lehet akár egy háztartás fő bevételi forrása is (második interjú).

58.ábra A ló tartó tevékenység jelei (kitaposás, terményfelhalmozás) Zalakomár oláh cigányok által lakott településrészéhez tartozó telkeken Forrás: GoogleSatellite

59.ábra Ló tartás Zalakomár oláh cigányok által lakott településrészéhez tartozó telkeken Forrás: GoogleStreetView, 2024

A két cigány csoport által lakott telkek belső felosztása is gyakran megtörténik az állattartáshoz kapcsolódóan: az állattartás jellemzően az oldalkert hátsó részére, illetve a hátsó kertbe koncentrálódik, az udvar többi részétől való elhatárolást sok esetben kerítés biztosítja. Ez részben más oldalkerti funkciók térigénye, részben a melléképületek elhelyezkedéséből adódik, melyek – ahogy korábbi fejezetben is szó esett róla – a cigányság beköltöztetését követően (amellyel, hogy részben eltűzésre kerültek) sok esetben az állatok tartásának, illetve a termény

és takarmány hordókban vagy zsákokban történő elhelyezésének adnak teret (első és második interjú).

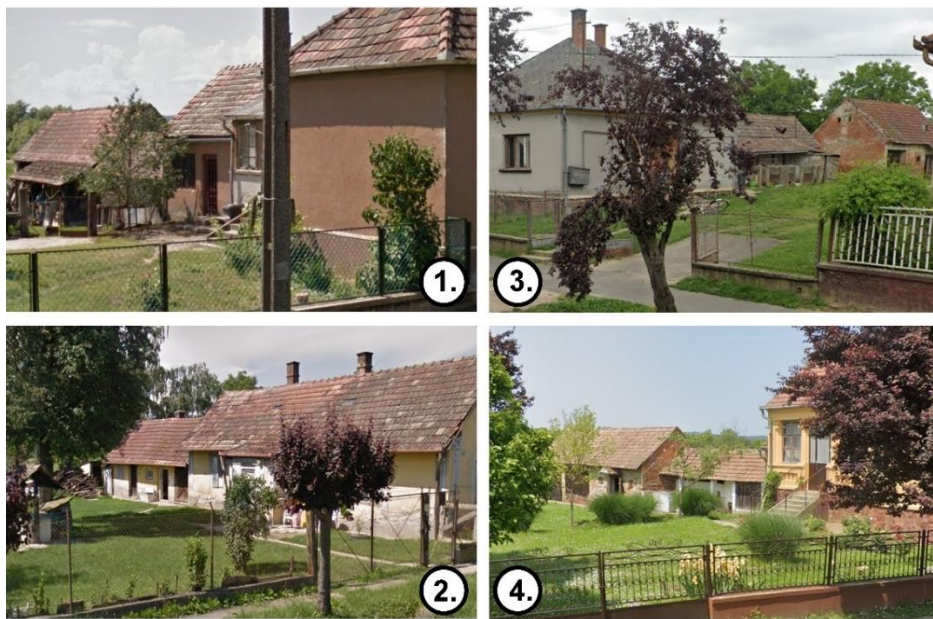
A melléképületek emellett az oláh cigány közösségben más tárolási funkcióknak, (a ló tartó családoknál szinte minden esetben megtalálható) lovasszekerek elhelyezésének is helyet adnak; melléképületben való tárolásuk azok magas vételára miatt az oláh cigányoknál prioritást élvez. A szekerek elsődleges funkciója a fűtéshez szükséges gallyak, illetve az állatok ellátását szolgáló szénaboglyák telek területére való hordása, melyek szintén a melléképületben vagy annak oldalában kerülnek felhalmozásra (második interjú).

Szintén az önellátást szolgálják a haszonkertek, melyekből a beás cigány közösségben több kisebb, az oláh cigány közösségben kevesebb, de nagyobb kiterjedésű található. A haszonnövények termesztéséhez az MMSZ jelentős segítséget nyújtott: 36 zalakomári (ebből 33 beás és 3 oláh cigány) családnak biztosít magkeveréket a folyamat dokumentálásának ellenében (a kiskertek felásásáról, a magvak elvetéséről és a szüretelésről egyaránt szükséges fotót készíteni). A kiskertek elhelyezése lehetőség szerint a hátsókertben történik, hely hiányában az elő vagy oldalkertre korlátozódik (második interjú).

Fontos azonban kiemelni, hogy a haszonnövények termesztése az MMSZ segítségnyújtását megelőzően is hagyományosan jelen volt beás cigány közösségben, ennek köszönhető a kiskert saját motivációból való fejlesztése; a kiskertprogramot koordináló MMSZ munkatárs saját vételből származó palánták megjelenéséről számol be több esetben, illetve elmondása alapján a kiskerttulajdonosok a magvak megfogását illetően is rendelkeznek ismeretekkel. További érdekesség – mely a beás cigányok közötti együttműködést bizonyítja – a kiskertprogram keretében kapott különböző magvak egymás közötti cserélése az igények alapján. A kiskerti haszonnövények mellett a beás cigányok által sűrűn lakott településrészen több esetben előfordul, hogy a telek épületek mögötti része búzával vagy kukoricával kerül beültetésre – vagy bérbe adással, vagy saját gazdálkodás révén. Saját megművelés esetén szinte kivétel nélkül bérlik a nagyobb munkagépeket (második interjú).

Az oláh cigányok esetében az önellátás más megjelenési módja érhető tetten, melyben az oláh cigányok közösség szintű támogatása figyelhető meg. Gépeiket, gépjárműveiket ugyanis a maguknak, vagy a közösségen belül szakértelemmel rendelkező ismerősnél végzik/végeztetik – ezeknek a javításoknak az udvar szolgáltat terepet. Érdekesség, s a javításokra való készség kialakulásának magyarázata lehet, hogy az oláh cigányok hagyományosan fémkereskedelemmel és fémeszközök javításával foglalkoztak – ez a vándorlás során egyik fő megélhetési forrásukat képezte (második interjú).

A közösségen belüli támogatás, illetve együttműködés kiemelt formája a családon belüli, sok esetben generációk közötti szoros kapcsolat, mely a szegénységből fakadó helyzethez való jellegzetes alkalmazkodási forma a cigány közösségeken belül (3.12.). Ennek köszönhető, hogy a település számos, cigányok által lakott telkén többgenerációs együttélés valósul meg – nem ritkán a korábbi gazdasági épületek belakásával (60. ábra). A generációk együttélése azonban nem hozza magával a kert tagolódását – az udvar közös használata, illetve a kerti térbe ideiglenesen vagy állandó jelleggel kihelyezésre kerülő háztartási feladatokban (teregetés, mosogatás, bográcsban való főzés) egymás segítése jellemző (második interjú).

60.ábra Többgenerációs együttélés Zalakomár beás cigányok által lakott településrészén Forrás: GoogleStreetView, 2024

Ahogy a 3.13. fejezet esettanulmányában is lehetett látni, úgy a zalakomári cigány lakosság esetében is fontos kerti funkcióként jelenik meg a közösségi tér, mely ünnepek alkalmával gyakran az egész kiterjedt családi kör találkozásának ad helyet. A hétköznapi pihenést és a közösségi funkciót mind a beás (62. ábra), mind az oláh cigányoknál (61. ábra) egymáshoz rendezett ülőalkalmatosságok biztosítják, az oláh cigányok esetében többek között ennél a funkciónál mutatkozik meg látványosabban a funkciók halmozódásának, illetve a funkciók nem egyértelmű elkülönülésének jelensége, mely a számos mobilis funkcióból adódik (61. ábra). A település beás közösségénél a funkciók halmozódásával kevésbé, a mobilis funkciókkal azonban több esetben is találkoztam: bár az állatok feldolgozása többnyire a hátsókerthez kötődik, a tevékenységet segítő asztal ideiglenesen kerül kihelyezésre (második interjú).

61.ábra A pihenőfunkció, illetve a funkciók halmozódása oláh cigányok által lakott telkeken Forrás: GoogleStreetView, 2024

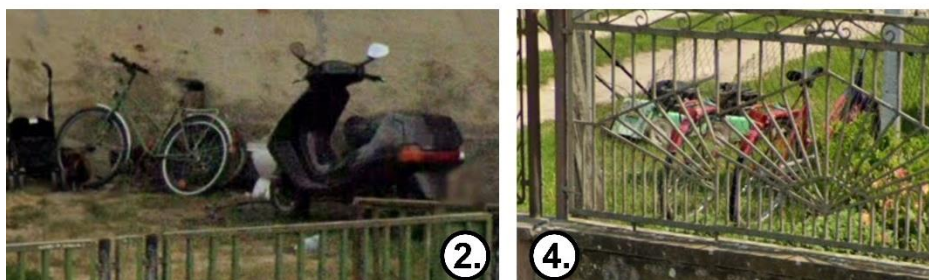
62.ábra Pihenő, illetve közösségi funkció beás cigányok által lakott telkeken Forrás: GoogleStreetView, 2024

A település cigány közösségeiből rendszeres jövedelemszerző tevékenységhez kapcsolódó telekhasználat az oláh cigányok esetében fordul elő: a lomizáshoz, illetve a kereskedelmi tevékenységhez köthető. A lomizás velejárója, hogy számos, oláh cigányok által lakott telken szemét felgyülemelése tapasztalható; ezeket a szeméthalmokat a lomizással összegyűjtött tárgyak átválogatást követően haszontalannak ítélt része alkotja. A telek emellett az átválogatás során hasznosnak ítélt tárgyak ideiglenes tárolójaként, valamint kiállítási térként is funkcionál, emiatt annak leburkolására is van példa; előfordul, hogy a portékát állványzatra rendezik, így az utcáról is könnyen megfigyelhetővé válik (63. ábra). Arra is van példa, hogy a porták, amelyek eladásra kínálják árujukat, „nyitvatartási idővel is rendelkeznek”. Az összegyűjtött árut azonban sok esetben nem vagy nem csak helyben kínálják: rendszeresen járnak a nagykanizsai, vagy nagygyatádi bolhapiacra árulni, illetve a Csatkai búcsúhelyre vásárolni (első interjú).

63.ábra A kert, mint kiállítótér az oláh cigányok által lakott telkeken Forrás: 1,3. kép-Google StreetView, 2024 Forrás: 3.kép-Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára, 2025

A lomizással szoros összefüggésben az oláh cigányok által lakott telkek a gépjárműveknek, illetve a különböző szállító eszközöknek is helyt ad, emellett a település más cigány csoportjaival szemben általánosan magasabb fokú mobilitás is tetten érhető (64. ábra) – elsősorban a telek területén elhelyezett számos további, közlekedést segítő eszköznek (kerékpár, motorkerékpár).

64.ábra Mobilitást segítő eszközök fokozott megjelenése oláh cigányok által lakott telkeken Forrás: GoogleStreetView, 2024

A település mindegyik cigány csoportjánál előfordul a – szakirodalmi kutatás során is visszaköszönő – teregetés jellegzetes módja: a ruhák látványos telken belüli (szárítókötélen), illetve a kerítésre történő teregetése (65. ábra). Ez a második interjú alapján olyan meghatározó, hogy sokszor újonnan épülő kerítés kialakítását is ennek megfelelően alakítják (második interjú).

65.ábra Kerítésre, illetve szárítókötélre történő teregetés beás és oláh cigányok által lakott telkeken
 Forrás: 1.kép-Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára, 2025, Forrás: 2-4.kép GoogleStreetView, 2024

Zalacomár beás és oláh cigány lakosságának zöldfelülettel való kapcsolata

A település beás és oláh cigány közösségek zöldfelülettel való kapcsolatának összehasonlításával jól kirajzolódik a különbség annak fenntartása, ápoltsága szempontjából – míg a beás cigányoknál a zöldfelület ápoltabb jellege tükröződik, addig az oláh cigányoknál nem ritka a növényzet túlbujánzása. Ezt a jelenséget a hagyományos beás és oláh cigány telep közötti különbségek hatásában látom: a beás cigányokra ugyanis hagyományos foglalkozásuk (a famegmunkálás) üzése révén a hagyományos telep kialakításában a természettel való nagyobb harmónia érvényesült. A két csoport hagyományos, állandó letelepedést megelőző életmódja másban is tükröződik: a letelepedést megelőző oláh cigány életmódra ugyanis a nagyfokú mobilitás volt jellemző, ennek lehet hatása a kertben a dísznövények mobilis jellege (kaspóba történő ültetése) (66. ábra). Szabadföldbe ültetés szinte csak fás szárúak esetében fordul elő. Ezzel szemben a beás cigányok által lakott telkek kertjében szép számmal előfordulnak – jellemzően az oldalkertben a határoló fal mentén ültetett – lágyszárú dísznövények (67. ábra).

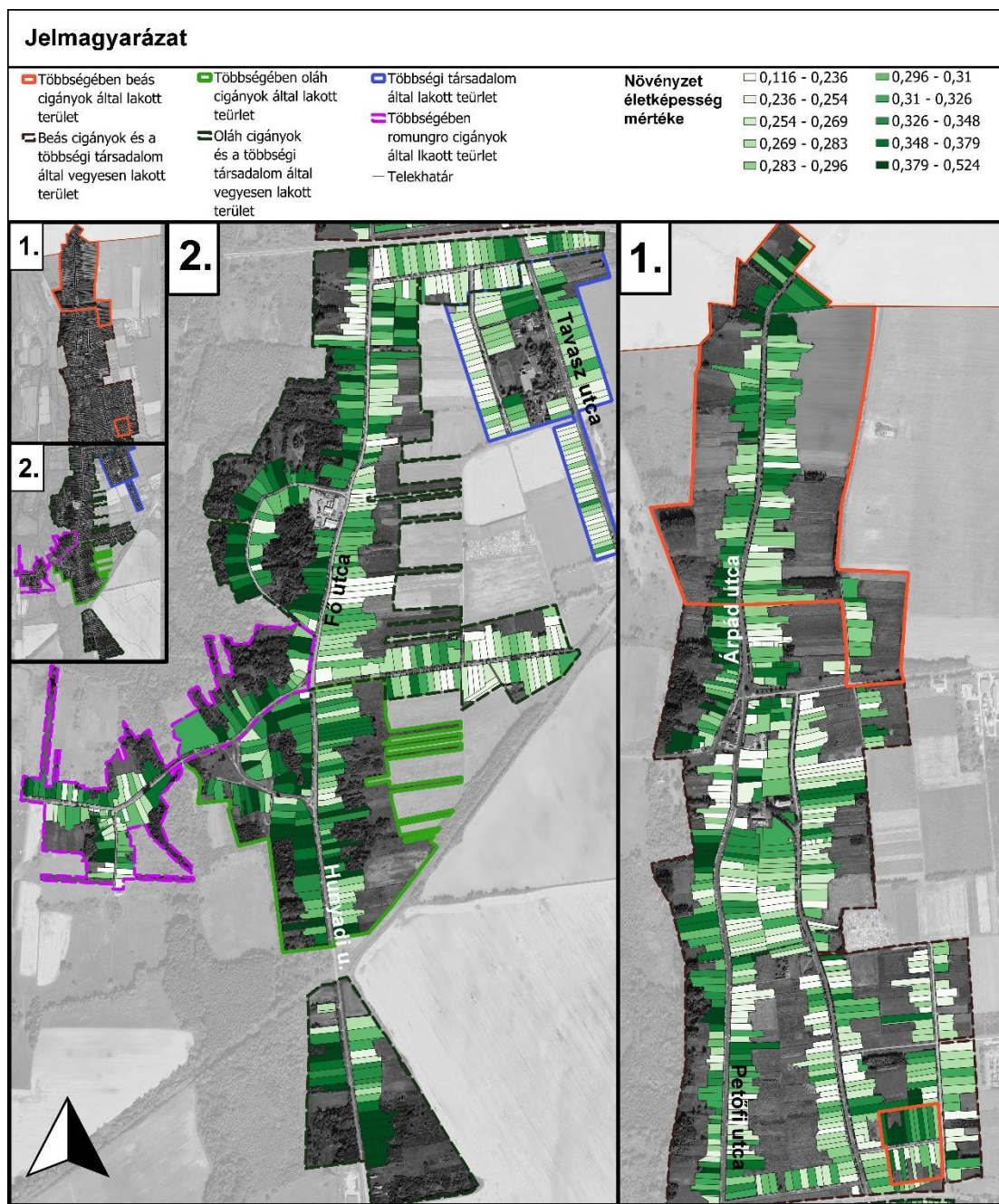
66.ábra Kaspóba helyezett dísznövények az oláh cigányok kertjeiben Forrás: GoogleStreetView, 2024

67.ábra Szabadföldre ültetett dísznövények a beás cigányok kertjeiben Forrás: GoogleStreetView, 2024

A település cigány lakosságának zöldfelülettel való viszonyát térképes elemzéssel is vizsgáltam, a vizsgálathoz a növényzet életképességét mutató, méteres felbontású légifelvételt használtam fel, a település összes lakott telkének lakók által a mindennapi élet során használt területére átlagoltam az adott területhez tartozó pixel-értékeket. Végül a kapott átlagértékeket skálába rendeztem, s a skála alapján színeztem a területeket. Az eredményt az 68. ábra (É1 tervlap) mutatja, melyen jól megfigyelhető, hogy a beás és oláh cigányok által sűrűn lakott településrészen nemhogy nem alacsonyabb a növényzet átlagos életképessége, de bizonyos magyarlakta területeknél magasabb is a kapott érték.

Ennek – elsősorban az oláh cigányok által lakott településrészen – magyarázata lehet a növényzet kisebb mértékű karbantartása. A nagyobb zöldfelületi intenzitás azonban emellett azt is jelenti, hogy ha a lakók használják is a telek faállományát tüzelésre, az nem számottevő. Az első interjú alapján a fát részben a közeli erdőterületekről szerzik be (erről tesz tanúságot a Zalai Hírlap 1991-es száma is (MARTON, 1991)), mindez részben a telekhez tartozó faállomány megőrzésének szándékát is feltételezheti.

68.ábra Növényzet életképességi elemzés Forrás: saját szerkesztés

Zalakomári cigány lakosság életkörülményeinek javítására tett intézkedések

A 2010-es évek második felétől jelentős előrelépés történt a zalakomári cigányság életkörülményeinek javítása érdekében: jelentős mértékben az MMSZ – első körben társadalmi jellegű – beavatkozásainak, majd a FETE program keretében további, az épített környezetet érintő beavatkozásoknak köszönhetően. Az MMSZ először a beás cigány szegregátumban (Árpád utca 85), majd néhány évre rá az oláhcigány szegregátumban (69. ábra) hozta létre a Jelenlét Pontot megtestesítő Jelenlétházat, melyben az irodai funkció mellett a Biztos Kezdet

szemléletű terek (játsszósza, tanulószoba, könyvtár) is kialakításra kerültek (CSERI-RÉVÉSZ-FARKAS-PAPP-ADORJÁN-TÓTH-MOLNÁR, 2024) (INT-23).

A közösségépítést szem előtt tartva rövid időn belül közösségi terek is kialakítása is megtörtént, mind a két jelenlétház udvarán: az Árpád utcai Jelenlétház udvarán először a régi pajta épületét, majd a kert egy részét alakították át a funkció befogadására alkalmas téré (70. ábra). Ezeken a helyszíneken – tekintettel a helyi gyermekek zenélési készségére – zenés estek és kulturális események egyaránt megvalósulnak (első interjú) (INT-23).

69.ábra Jelenlétház az oláhcsigány szegregátumban Forrás: Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára, 2025

70.ábra Jelenlétház kertje a beácsigány szegregátumban Forrás: Csurgay Veronika, 2025

Az MMSZ a gyermekeket nemcsak tanulmányaikban, hanem szabadidejük eltöltésében is segíti: a Szimfónia program 15 gyermeket, a sportolási tevékenységek (karate, foci) 35-40 gyermeket foglalkoztatnak. A tevékenységet támogatja a 2023-ban, FETE finanszírozással megvalósult többfunkciós, rekortán borítású sportpálya (71. ábra), illetve az amellet kialakított játszótér (72. ábra) (INT-23) (A Felzárkózás Lépései – Felzárkózó Települések, 2024).

71.ábra FETE finanszírozással megvalósult sportpálya Forrás: GoogleStreetView, 2024

72.ábra FETE finanszírozással megvalósult játszótér Forrás: GoogleStreetView, 2024

A FETE program 2019-es elindulásával az MMSZ számára az életkörülmények (lakhatási helyzet) javítását célzó nagyobb horderejű, átfogó fejlesztési intézkedések megtételére nyílt lehetőség: a FETE irányelvének megfelelően az átfogó fejlesztést diagnózis felállítása előzte meg. Válaszként a feltárt adottságokra fő beavatkozási irányynak komplex szociális bérlakásprogram létrehozása került megjelölésre. Ezzel szoros összefüggésben a település önkormányzata a 2018-2023-as időszakra vonatkozóan további szociális bérlakások kialakítását jelölt meg feladatként a legrosszabb életkörülmények között élő családok segítése érdekében. Ezen a ponton a FETE és az önkormányzat irányelveinek összekapcsolására nyílnak lehetőségek; a település önkormányzata – bár nem konkrétan a bérlakás-programhoz kapcsolatban – megújuló energiaforrás alkalmazását szorgalmazza, mely a FETE programban a lakhatási helyzet javítására adott lehetséges megoldások között szerepel (MMSZ, 2022). (ZALAKOMÁR NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2020).

Szintén FETE finanszírozással valósulhatott meg az MMSZ koordinálása alatt 25 embert foglalkoztató közmunkaprogram: a foglalkoztatottak többségben zöldfelületfenntartási, faipari, valamint mezőgazdasági műveléssel kapcsolatos feladatokat látnak el. A művelt mezőgazdasági terület kiterjedése fél hektár körüli (az MMSZ-hez tartozó szociális bérlakásokhoz, valamint a jelenlétházakhoz tartozó földek), az első interjú alapján tervben van további földek vásárlása is. A faipari munkák során cél olyan, egyrészt a helyi fejlesztésekhez való hozzájárulás (a település csatornával nem rendelkező családjainak 20 darab fából épített illemhely létrehozása), másrészt az Árpád utcai jelenlétházhoz tartozó asztalosműhelyben elkészített, többnyire dekorációs jellegű famunkák eladásra kínálása (Budapesten a vajdahunyadvári karácsonyi és húsvéti piac keretében) (INT-23) (első és második interjú).

A FETE finanszírozással megvalósuló programok között az előző fejezetben már említésre került a kiskertprogram, ezzel szoros összefüggésben az Árpád utcai jelenlétház telkén mintamajorság került kialakításra (73-74. ábra) – szintén közfoglalkoztatottak közreműködésével. Ez amellelt, hogy a Jelenlétház ellátását is szolgálja, oktató jelleggel működik (első interjú).

73.ábra A beás cigány szegregátumhoz tartozó Jelenlétház telkén megvalósult mintamajorság
Forrás: Csurgay Veronika, 2025

74.ábra A beás cigány szegregátumhoz tartozó Jelenlétház telkén megvalósult mintamajorság
Forrás: Csurgay Veronika, 2025

Az MMSZ mellett a helyi önkormányzat is szem előtt tartja a település hátrányos helyzetű cigány lakosságának felzárkóztatását; a 2018-2023-as periódusra kidolgozott Helyi Esélyegyenlőségi Programban összefoglalásra kerültek a legfontosabb irányelvek. Ezek közül kiemelkedik a közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés; ennek megfelelően a komáromi részen közpark, a kiskomáromi részen játszótér kialakítását, valamint a kimaradt utcák fásítását tűzte ki célul a terv – a beás cigány szegregátumban a 2010-es évek elején megvalósuló fásítás a különböző időállapotok vizsgálatával nemcsak a fák megmaradása szempontjából tekinthető eredményesnek, hanem annak a magánterületre (dísznövények fokozottabb megjelenése) gyakorolt hatásában is tetten érhető, így tulajdonképpen a környezeti nevelés bizonyos módjaként értelmezhető (ZALAKOMÁR NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2020).

A környezeti nevelést továbbá a közmunkaprogramban meghatározott feladatok is erősíthetik: a részt vevő 20 fő a közterületfenntartáson felül 2020-ban fejlesztési feladatokat (fabútorok készítése, helyben gyártott térköböl járda kialakítása) is ellátott (MAGYAR MÁLTAI SZERETESZOLGÁLAT, 2022).

Az önkormányzat – ahogy a Helyi Esélyegyenlőségi Programban is megfogalmazza – a közösségépítést, ezen belül a cigány csoportokhoz kapcsolódó közösségi események szervezését is fontosnak tartja, konkrét elemként emeli ki olyan rendezvények szervezését, melyben a helyi cigány fiatalok számára követendő példák bemutatására kerülhet sor. Az önkormányzat emellett a település más közterületi szabadterein is biztosítja a helyi cigány lakosság közösségépítését, ilyen esemény például a 2025 július 12-én megrendezésre került Roma Hagyományörző Kulturális nap az 69. ábrán bemutatott sportpálya területén; a

cigányzene megszólaltatása – tekintettel a cigány zenei hagyományokra – a program központi elemét adta. A második interjú során két további, az önkormányzat szervezésével megvalósuló program is megjelölésre került, melyeken a cigány lakosság fokozott jelenlétével lehet számolni; ezek a Mikulásbál, illetve a Luca napi bál (ZALAKOMÁR NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2020) (második interjú) (INT-24).

Közösségi terekre vonatkozó fejlesztések, illetve azok értékelése

A második interjú során részletesebb képet kaphattam a település cigány lakosságának közösségi térhasználati sajátosságairól, illetve a megvalósuló fejlesztések lakosok általi megítéléséről. Részben erre, részben az általános magyarországi kutatás tapasztalataira támaszkodva értékelem az érintett közterületeket.

Az interjú során az MMSZ tevékenységéről, illetve közösségösszefogó szerepéről megkérdezett helyi lakosok egyöntetűen annak eredményességéről számoltak be. Érdekességként kiemelem a Jelenlétházaknál – monori Tabán esetében is – megjelenő falfestést, illetve további díszítő festést: az oláh cigány szegregátum Jelenlétházánál az 68. ábrán bemutatott módon, az 69. ábrán pedig a kerítések, és a kerti „bútorok” festésénél figyelhető meg.

A Helyi Esélyegyenlőségi Programnak megfelelően a beás cigányok által lakott szegregátumban játszótér (75. ábra) kialakítása történt meg a 2022-es évben, helyi lakosok elmondása alapján a játszótér rendszeres használatban áll a beás cigány asszonyok és gyermekeik által; míg a gyermekek játszanak, az asszonyoknak lehetősége nyílik egymás közötti beszélgetésre. A terepbejárás során a játszótér – a monori Tabán mintaterületen tapasztaltakkal ellentétben – ép állapotban volt. Összességében tehát a fejlesztés pozitív értékelése mondható el (második interjú).

75. ábra Játszótérfejlesztés a beás cigány szegregátumban Forrás: GoogleStreetView, 2024

Az önkormányzat további, pozitív eredményeket hozó fejlesztése volt a beás cigányok által sűrűn lakott településrészen, az Árpád utcában a 2010-es évek elején megvalósuló utcafásítás,

76.ábra Zöldfelületi változások a beás cigányok által lakott településrészen 2012-ről 2024-re Forrás: GoogleStreetView, 2012, 2024

mely a különböző időállapotok vizsgálatával nemcsak a fák megmaradása szempontjából tekinthető eredményesnek (77-79. ábra), hanem annak a magánterületre (dísznövények fokozottabb megjelenése) gyakorolt hatásában is tetten érhető (76. ábra), így tulajdonképpen a

környezeti nevelés bizonyos módjaként értelmezhető, mely szintén az önkormányzat célkitűzései között szerepel (ZALAKOMÁR NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2020).

77-79.ábra Fasor az Árpád utcában három időállapotban Forrás: GoogleStreetView, 2012, 2021, 2024

A FETE finanszírozással megvalósuló sportpálya, illetve a hozzá kapcsolódó játszótér esetén szintén jó állapotok figyelhetők meg – mindamelllett, hogy további közösségi funkcióknak (az évente megrendezésre kerülő Roma Napnak) is helyet biztosítanak (második interjú) (INT-28).

Az önkormányzat által 2019-ben megnyitott Helytörténeti Gyűjtemény, más néven Kincsesvár az 4.6. fejezetben bemutatott észak-magyarországi települések példáiból inspirálódva a cigány kultúra beemelésével a helyi közösségépítés szempontjából meghatározó térré alakulhat, s egymás kölcsönös megismerését, illetve ezáltal a kölcsönös elfogadást szolgálhatja (ZALAKOMÁR NAGYKÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, 2020).

További közösségi területhasználatok

A település cigány lakossága a hivatalos rendezvényeken túl számos további rendezvény keretében lehetőséget teremt a közösségi életnek; a beás cigányoknál a születésnapok alkalmával az érintett család a kapcsolódó telken nem ritkán az egész kiterjedt rokonsággal együtt ünnepel – bográcsban főzés, illetve élőzene mellett. A zenélésre gyakran a település romungró/zenész cigány családjaiból történik felkérés (második interjú).

A rokonsággal, illetve az ismerősökkel való találkozás kiemelt helyszínül szolgálnak emellett az utcák is: a kerítés elé (az előforduló lopások miatt gyakran csak a kiülés idejére) kihelyezett ülőalkalmatosságok mind a beás, mind az oláh cigány közösségben gyakori jelenségnek számítanak. Az oláh cigányok esetében ez fokozottan előfordul, akár a telken belül az utca irányába fordított székek képében (80. ábra). A kiülők létrehozása szorosan kapcsolódik a korábban gyakori, de máig jellemző ároksparton ülés jelenségével. Mindezek kialakulásának magyarázatával az 3.13. fejezetben foglalkoztam részletesebben.

Kiülők a beás cigány családoknál

Kiülők az oláh cigány családoknál

80. ábra Kiülők a beás és az oláh cigány szegregátumban Forrás: GoogleStreetView, 1.,5-8. képek-2012, 2-4. képek-2024

A település oláh cigány lakossága szempontjából a Hunyadi utcai buszmegálló környéke (a kereskedési tevékenységhez kötődően számos áru itt cserél gazdát) (81. ábra), valamint az Erzsébet tér (82. ábra) kiemelt jelentőséggel bír – utóbbi kiterjedéséből fakadóan térnek minősül, a közösség szempontjából jelentősebb fejlesztés azonban nem valósult meg területén, fejlesztése az oláh cigány közösség integrációja szempontjából potenciál hordozója (második interjú).

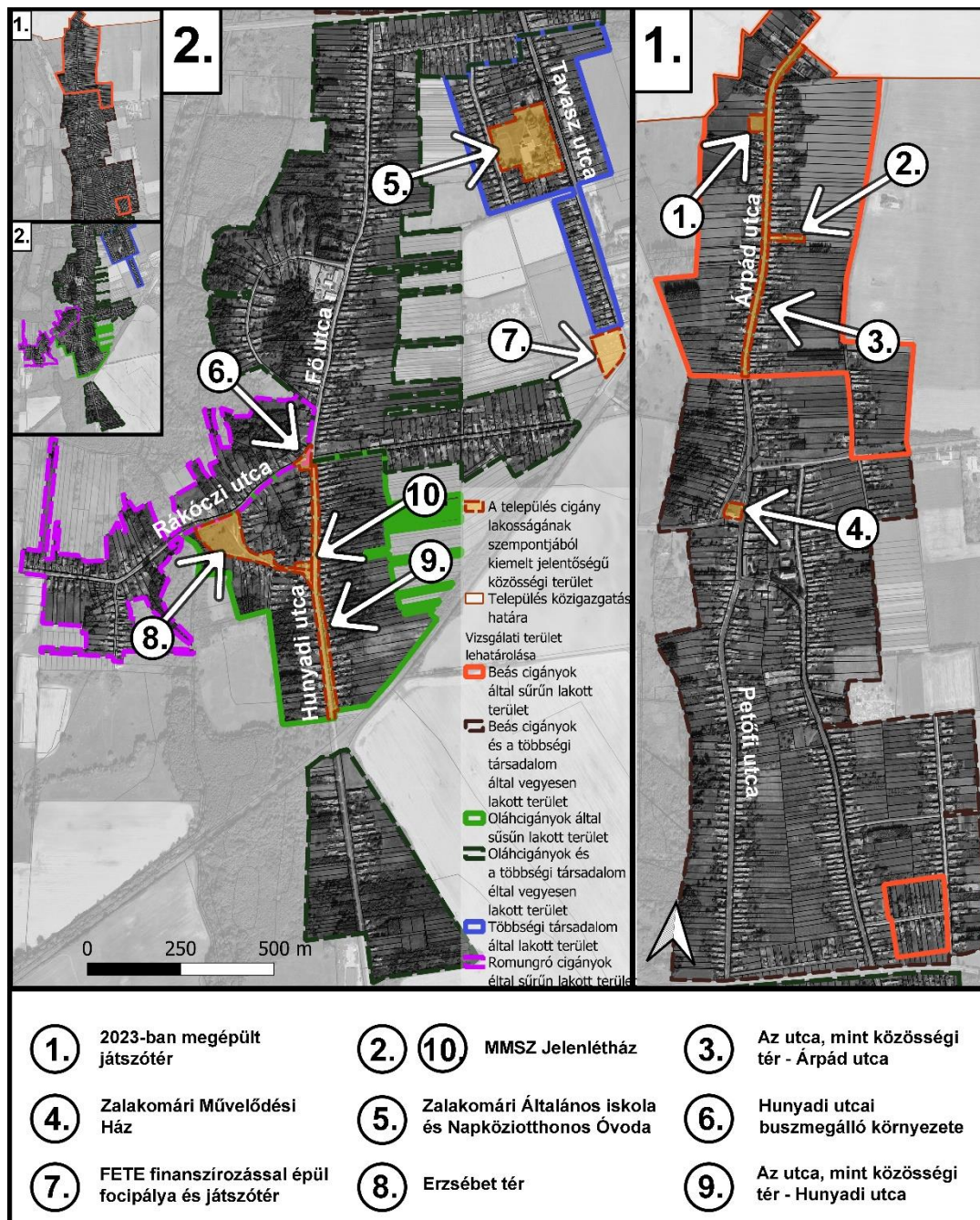
81. ábra Hunyadi utcai buszmegállót környező terület Forrás: GoogleStreetView, 2024

82. ábra Erzsébet tér Forrás: GoogleStreetView, 2024

A település cigány lakossága nem csak helyi közösségépítésre törekszik, hanem a környező települések cigány lakosságával is tart összejöveteleket, melyek zárt és nyílt térben egyaránt előfordulnak – az összejövetelek során jellemző az élőzene, melyet néhány tagból álló kar szolgáltat (második interjú).

A fejezet részben felsorolt, a cigány lakossághoz kapcsolódó közösségi térhasználatokat térképes formában is szemléltetem (83. ábra) (V1 tervlap). Az ábrán jól látszik, hogy Komárom város településrészén található a több, illetve nagyobb kiterjedésű, közösségi funkciót betöltő terület (6 különböző részen), Kiskomárom településrészén csak négy ilyen terület figyelhető meg.

83.ábra A település cigány lakosságának szempontjából kiemelt jelentőségű közösségi területek

6. Javaslati munkarész

A szakirodalmi és a mintaterületi kutatás során feltárt területhasználati sajátosságok települési területhasználati tervezésben való figyelembevételére, illetve annak lehetséges módjára ebben a fejezetben fogalmazok meg javaslatokat, az életkörülmények javításának, illetve az integráció elősegítésének alapelvei mentén. A javaslatokat – azok jellege szerint – háromfelé osztom, ennek megfelelően a fejezetet három további alfejezetre tagolom. Az első alfejezetben a monori Tabán, a második alfejezetben a zalakomári mintaterülethez kapcsolódóan teszek konkrét javaslatokat, ezt követően külön alfejezetben általános jellegű ajánlásokkal foglalkozom.

Fontos azonban kiemelni – s ez a dolgozat egyik fontos eredménye – hogy bár a cigány közösségekhez köthető jellegzetes területhasználatok, illetve a jó gyakorlatként megvalósuló fejlesztések alapján lehet általános érvényű javaslatokat megfogalmazni, konkrét fejlesztések kidolgozását megelőző részletes felmérés – a különböző helyszínek, illetve az adott cigány közösség működésének, illetve helyszínnel való kapcsolatának megértése – elengedhetetlen a hatékony területhasználati fejlesztések kidolgozása érdekében.

6.1. Javaslatok a monori Tabán területhasználati fejlesztésére

A monori Tabán mintaterület jelentős részén a tulajdonviszonyok máig rendezetlenek. A 5.1.3. fejezetben leírt, 2020-ban VEKOP finanszírozással megvalósult bérlakásprogram a jobb lakáskörülmények biztosítása mellett a tulajdonviszonyok rendezése szempontjából is fontos eredménynek számít, azonban a közszolgáltatásokhoz (többek között a közművekhez) való hozzáférés érdekében a **tulajdonviszonyok további rendezésére, illetve a telkek meghatározására** lenne szükség. Ennek megvalósítására alkalmas módszer lehet a 4.4. fejezetben leírt újraparcellázás a lakosokkal szoros együttműködésben, részvételi tervezés keretében. Telekrendezés esetén javaslok a jelenlegi területhasználati sajátosságok figyelembevételét: az állattartás területigényének, illetve az épülethez kapcsolódó külső magántérnek biztosítását, melyekre jelenleg is fokozott igény mutatkozik a telepi lakosok részéről.

A 4.5. fejezetben leírt tanulmány kiemelten fontosnak tartja a deszegregációs törekvések sikeressége érdekében egyrészt a kiköltözésre készülő lakosok megfelelő kompetenciáját az új szomszédsági kapcsolatok kialakítása szempontjából, másrészt a szociális munkások segítségnyújtását, illetve általuk a folyamat figyelemmel kísérését. A Tabán esetében mind a két szempont bizonyos mértékű figyelembevétele tapasztalható, a felnőtt lakosság számára a megfelelő **kompetencia kialakítása** jelenleg elsősorban a gyermekekkel való foglalkozáson

keresztül történik. Javasolom ezért az MMSZ-hez tartozó tereken olyan programok szervezését, melyek kifejezetten a felnőtt lakosságra irányulnak. A kompetencia kialakításához hozzájárulhat a környezeti nevelés, mely a telepen rendelkezésre álló szűkös külső tér miatt kiskertprogram képében nehezen tudna megvalósulni, azonban a Tanoda udvarán tankert/közösségi kert formájában kivitelezhetőnek gondolom. Ehhez hasonlóan szintén a szemléletformálást erősítheti a telepen jelenleg konfliktust okozó hulladék alternatív gyűjtésére irányuló képzés.

A 5.1.3. fejezetben leírt, az önkormányzat által megvalósított közterületi fejlesztések – játszótér, illetve sportpálya építés a telepen belül, valamint a parkfejlesztés a teleppel szomszédos területen – utóélete egy fontos összefüggésre hívja fel a figyelmet. Míg a telepen belüli fejlesztés nem hozta a várt sikert (berendezések megrongálása és eltűnése figyelhető meg), addig a telepen kívüli fejlesztés mind a használat, mind annak módja tekintetében pozitív eredményeket hozott. Mindezek megfontolásával olyan szabadtéri **fejlesztések** tervezését javaslom, melyek **helyszíne** ugyan a **telepen kívülre esik, de annak szomszédságában** kerülne kialakításra – ez a rongálás kiküszöbölése mellett a szegregáció oldásának is eszköze lehet. Ilyen jellegű fejlesztésként egyrészt egy játszótér kialakítását, másrészt a telep határát képző Kisfaludy utca magyarlakta oldalán az utca fásítását javaslom.

A monori Tabán mintaterületen mind az épületek színválasztása, mind a Tanoda kerítésén megvalósult felfestések lakók általi pozitív fogadtatása a különböző élénk színek és formák szabad térben való megjelenésének szeretetét tükrözik. Ennek figyelembevételével, a 4.6. fejezetben leírt általános igényre reflektálva javaslom **cigánysághoz köthető köztéri alkotások** elhelyezését a telepen. Ez amellet, hogy a lakók helyhez kötődését is erősítheti, hozzájárulhat a telep pozitívabb külső megjelenéséhez.

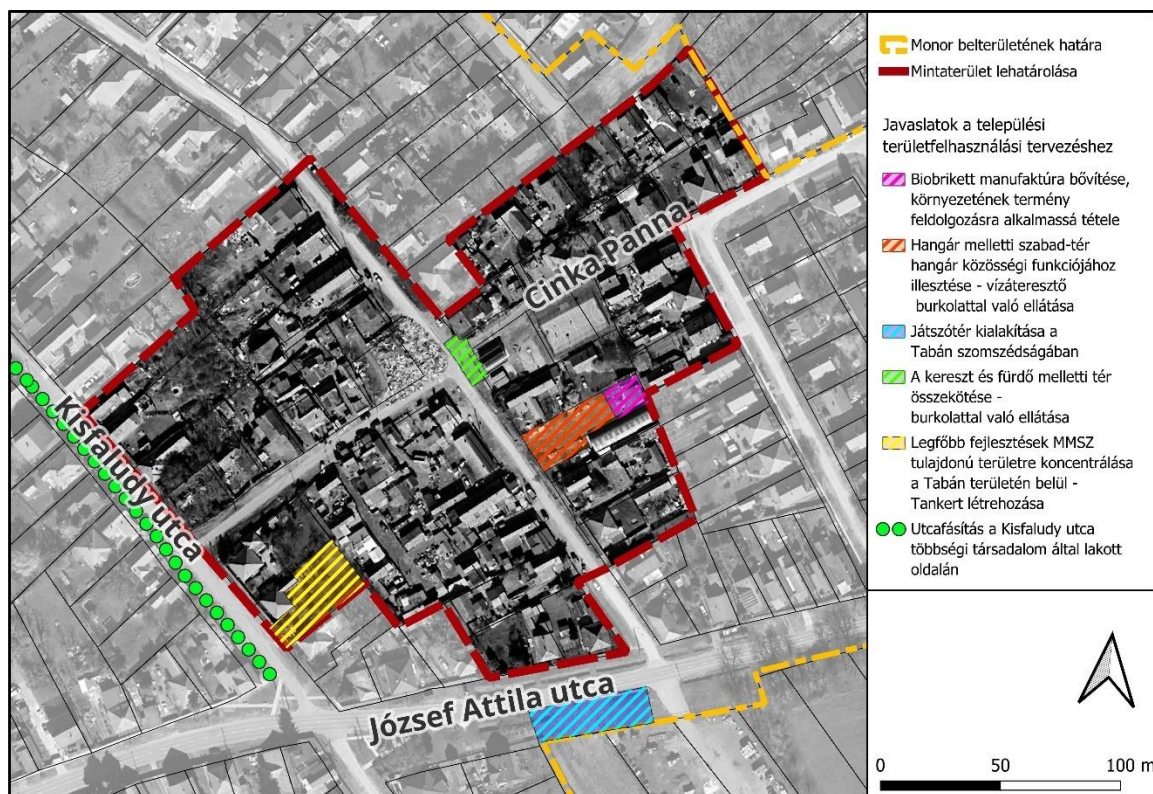
Jelenleg egy, a cigánysághoz közvetlenül köthető szabadtéri alkotás található a telepen, ez egy lovári nyelvű szöveggel feliratozott kőkereszt a közfürdő néhány méteres körzetében. Ez utóbbit (a közfürdő közelségét) azért tartom fontosnak kiemelni, mert az amellet található szabadtér közösségi funkciót tölt be: bár annak berendezései átmeneti jellegűek/mobilisak (az ülőalkalmatosságok csak a találkozás idejére kerülnek kihelyezésre), a helyszín gyakori találkozási hely. A kereszt, mint identitásképző elem, illetve a fürdő melletti terület, mint **közösségi tér** összekapcsolására kisebb volumenű fejlesztést: a terület vízáteresztő **burkolattal való lefedését** javaslom. Ezt a visszafogott fejlesztést egyrészt a korábbi bekezdésben leírt tapasztalat – a telepen belüli szabadtérfejlesztések negatív utóélete – indokolja, másrészt a szakirodalmi és mintaterületi kutatás eredményei (a magántérben a funkciók mobilis jellege) is

olyan szabadtérfejlesztési irányba mutatnak, mely teret ad a funkciók (berendezési tárgyak) bizonyos fokú mobilitásának.

Szintén ennek az alapelvnek a mentén **a Hangár melletti**, jelenleg beépítetlen **szabadtér vízáteresztő burkolattal való fedését** is javaslom – bár nincs információm a telek spontán közösségi térként való működéséről, a Hangár tervezett közösségi funkciójához igazodva a belső közösségi tér külső térbe való kiterjesztését a közösségépítés és a külső térrel való pozitívabb kapcsolat kialakítása szempontjából alkalmas eszköznek gondolom.

Ez a fejlesztés emellett a szomszédos telken épült **Biobrikett manufaktúrá**nak részleges funkcióváltásához is hozzájárulhat. Jelenleg a manufaktúra nem üzemel – részben a fűtőanyag előállításához elengedhetetlen alapanyag (növényi eredetű hulladék) forrásának megszűnése miatt. Az **alapanyag beszerzésének megfelelő megszervezése** – akár a települési zöldhulladékgyűjtéssel való összekötése – újból lehetőséget teremthetne a telepi lakosok alternatív fűtőanyaghoz való hozzájutásához, ez nem utolsósorban a telep környezeti állapotának javulását is elősegítheti. A manufaktúra üzemelésének megszűnése azonban a telepvezető véleménye szerint a lakossági érdeklődés letörésével is magyarázható, ezért újbóli üzemelés esetén is javaslom **további funkcióval való kiegészítését**: a település mezőgazdasági jellege adta lehetőség kihasználását, az épület és környezetének **terményfeldolgozásra alkalmassá alakítását**.

A telep közterületi részén jelenleg lágyszárú dísznövény, illetve fa vagy cserje nem található, részben azok eltüzelése miatt. A külső magántérben azonban több esetben előfordul kaspós dísznövény. Ennek, illetve a telep lakásain belül tapasztalható nagyfokú igényességnek a megfontolásával javaslom egy **„évelő-program”** kialakítását, melynek során az arra nyitott lakók jutányos áron – vagy akár díjmentesen – évelőkhöz juthatnak. Így – ha először csak a lakáson belül is – a növényi környezet lakókhöz való közelebb hozása történhetne meg. Ehhez kapcsolódóan a kereszt mellett is kísérleti jelleggel – a telepi szokásnak megfelelően – kaspós egy- vagy kétnyári dísznövények ültetését javaslom, melyek rövid életű dísznövények, így ültetésükkel évről évre lehetne próbálkozni (84. ábra) (J1 tervlap).

84.ábra Javaslatok a monori Tabán területhasználati fejlesztésére Forrás: saját szerkesztés

6.2. Javaslatok Zalakomár területhasználati fejlesztésére

A monori Tabán cigány lakosságával ellentétben a zalakomári beás, illetve az oláh cigány csoportok tagjait nemcsak a közös sors, hanem a közös eredet is egymáshoz fűzi, ez a közösségi életben, illetve a közösségi területhasználatban egyaránt megmutatkozik. A település beás cigány lakosságának közösségi élete több színtérhez is kötődik: egyrészt gyakori más települések cigány lakosságával való találkozás, melynek központi elemét az élő zene adja. A közösségi eseményeken az élőzene a település oláh cigány, illetve romungró cigány lakosságát is megszólító Roma Napnak is nélkülözhetetlen eleme. A településen azonban jelenleg nem található kifejezetten a **zenés közösségi események befogadására alkalmas közösségi szabadtér**. Javaslom – lehetőség szerint a település teljes lakosságát megszólító rendezvényeknek jelenleg is helyt adó Művelődési Házhoz kapcsolódóan, annak 100 méteres körzetén belül eső, jelenleg beépítetlen önkormányzati tulajdonú telken a zenei funkció befogadására alkalmas szabadtér kialakítását.

Ahogy a monori Tabán esetében is leírtam, a szakirodalmi és a mintaterületi kutatás eredményei egyaránt a szabadtéri funkciók bizonyos fokú mobilitására hívják fel a figyelmet – ennek megfelelően a burkolat kialakítására helyezem a hangsúlyt a javasolt szabadtér-fejlesztésnél.

A település beás és oláh cigány lakosságának közösségi életét emellett – elsősorban a mindennapok során – az utcafrontra néző kiülők, illetve az árokparton ülés egyaránt szolgálja. Új járófelület, vagy csapadékvízlevezető csatorna kialakításánál is javasolom ennek figyelembevételét: a járófelület szélességének megfelelő meghatározásával, illetve az árok gyeppel történő fedésével. Ahogy az árokparton ülés sem ritka jelenség, úgy a beás cigányok által lakott településrészen ülőalkalmatosságok nélkül létrehozott játszótér működése szempontjából sem jelentett problémát a földre történő ülés. Ahogy a 3.13. fejezetben is leírásra került, bizonyos cigány közösségekben a 20. század végén is komoly hagyománya volt a belső térben a földön történő ülésnek. Mindezek alapján egyrészt Zalakomár esetében, másrészt általános jelleggel javasolom **ülőrészsűk kialakításának** megfontolását a cigány lakossághoz kapcsolódó közterület vagy park fejlesztése során (85-87. ábra).

85-87. ábra Ülőrészsű kialakításának lehetséges megoldásai Forrás: Pinterest.com

A beás és oláh cigány közösségnek emellett sajátja a hagyomány és kultúra bizonyos fokú megőrzése, mely a 4.6. fejezetben leírt, a többségi társadalom és a cigány közösségek közötti kölcsönös megismerést és elfogadást, illetve identitásképzést segítő gyakorlatok kialakítását támogatja. Jelenleg két konkrét helyszínen is hagyományos cigány foglalkozás űzésével lehet találkozni: a beás cigány közösségben famegmunkálással, az oláh cigányok között kosárkötéssel. Ahogy a 4.6. fejezetben is leírásra került, a **hagyományos foglalkozások űzése, illetve újratanulása, tanítása** az adott cigány közösségben amellett, hogy az identitástudatot erősítheti, kiállítótérként működve a kölcsönös megismerést szolgálhatja. A beás cigányok esetében a famegmunkálással foglalkozó férfi esetében a látogatók irányába ugyan nem mutatkozik nagyfokú nyitottság, ugyanez nem mondható el a helyi cigány fiatalság irányába, akik között megvan az igény a szakma újratanulására. Az oláh cigány kosárkötő asszony a beás cigány férfival ellentétben a helyiek elmondása alapján szívesen látja az érdeklődőket.

Szintén az identitásképzéshez és a kölcsönös megismerést segítő gyakorlat lehetséges módja a településen **Cigány Tájház** kialakítása, illetve annak a 2024-ben megvalósult települési Helytörténeti Gyűjteménybe való integrálása. Új Tájház kialakítása esetében ajánlom annak a korábban javasolt, elsősorban zenés közösségi funkció befogadását szolgáló szabadterrel való összekötését, az így rendelkezésre álló terület a **Tájház bemutatóterének szabadterbe történő kiterjesztését** szolgálhatja, ezt a településen tapasztalt sajátos területhasználatok (pl. hagyományos cigány foglalkozások, állattartás és kapcsolódó eszközök (88. ábra)) indokolják. A jelenleg is gyakori, ünnepléshez köthető, nagyobb közösséget felölelő események elmaradhatatlan eleme a bográcsban főzés – ahogy 5.2.3. fejezetben leírásra került, ennek oka a vándorló életmódban gyökerezik. Javaslom ezért a sütésre, bográcsban főzésre alkalmas **tűzhely/kemence kialakítását** az ajánlott szabadterén.

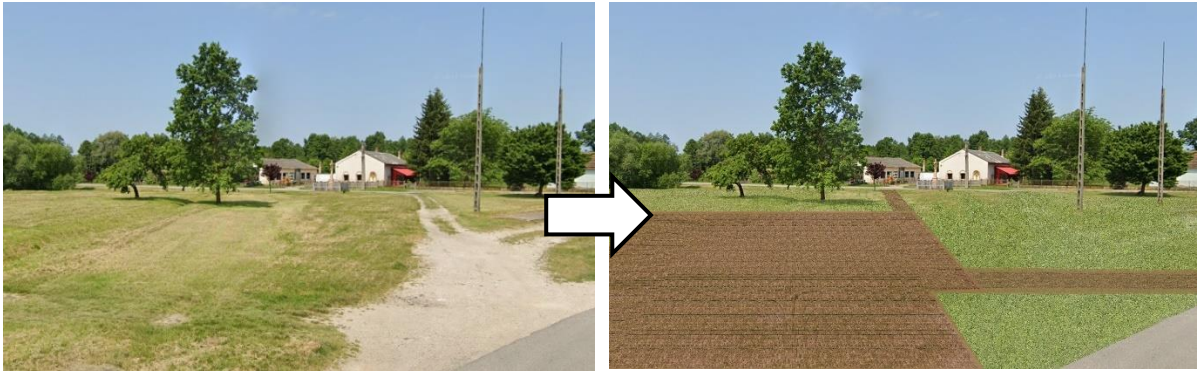

88.ábra Lovasszekér oláh cigányok által lakott telek udvarán Forrás: Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára

A Tájházak mellett a közösséghez kapcsolódó programok megvalósulását is szolgálhatják, többek között a településen rövid távú célként megjelenő bérlakásprogramban való részvételre felkészítésen keresztül.

Az oláh cigány közösség megélhetési stratégiájának fontos részét képező kereskedelmi tevékenység, illetve a ló tartás sok esetben a közterületek legeltetését hozza magával, ugyanakkor az oláh cigányok által lakott telkek rendszeresen használt része gyakran csak töredéke a teljes teleknek. A ló tartás támogatását, illetve a telkek egészségének használata érdekében javaslok a telkek nem használt részének egybenyitását, illetve **közlegelővé** alakítását (87. ábra).

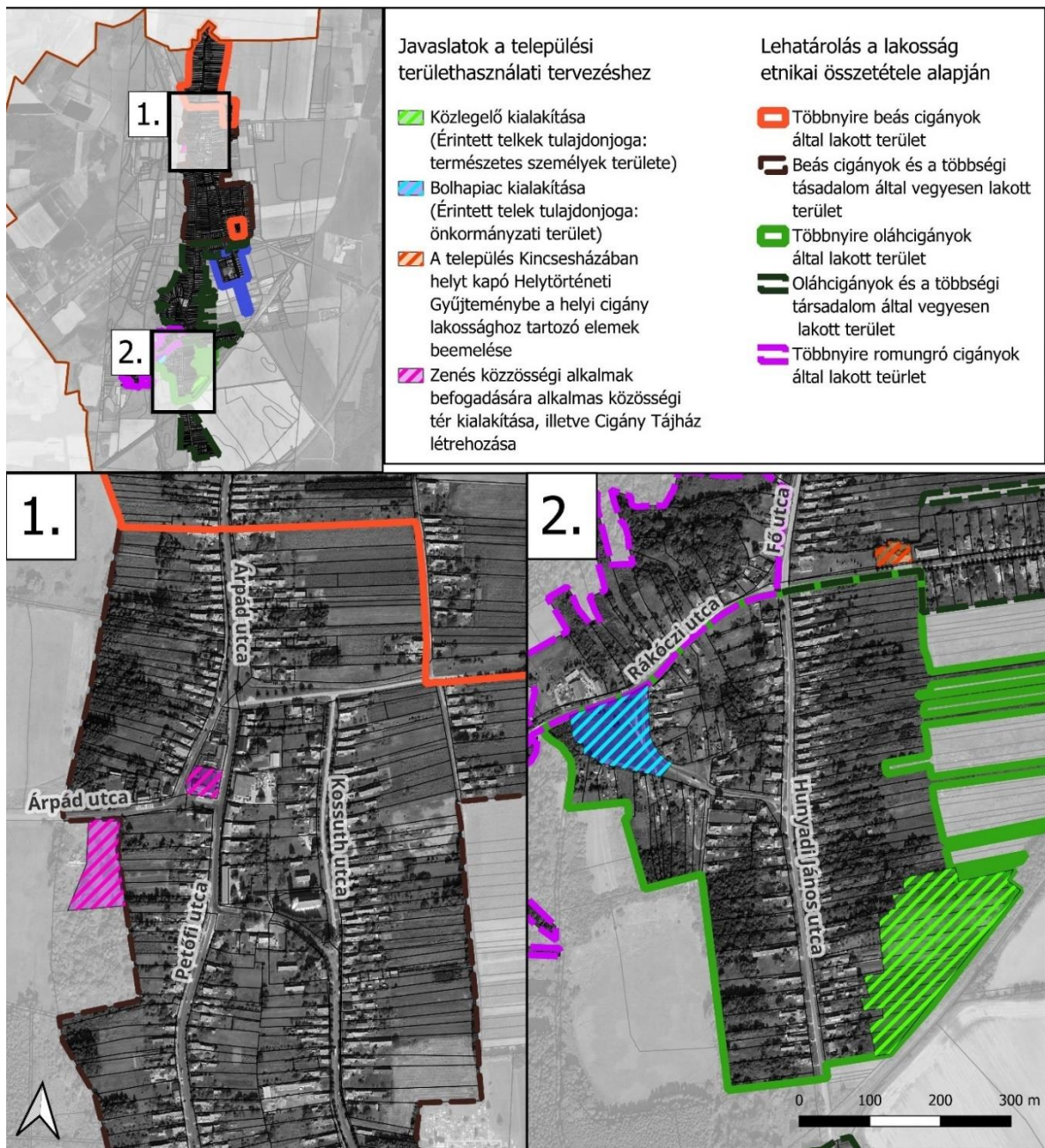
Szintén az oláh cigány közösség megélhetési stratégiájához igazodva a helyi identitás erősítése érdekében javaslom a jelenleg beépítetlen Erzsébet tér egy részének **bolhapiac** megszervezésére alkalmassá alakítását (89-90. ábra). Ezt a fejlesztést a helyi igények, illetve jelenlegi gyakorlatok is indokolják: az helyi lakosok oláh cigány kereskedőktől való vásárlása (pl. palántavásárlás) gyakori jelenség, illetve az oláh cigányok által lakott telkek egy része jelenleg is „vásártérként” működik.

89. ábra Zalakomári Erzsébet tér jelenlegi állapota
Forrás: GoogleStreetView, 2024

90. ábra Zalakomári Erzsébet tér bolhapiac
megrendezésére alkalmassá tétele Forrás: saját
szerkesztés

Bár elsősorban a beás cigány közösség jövedelemkiegészítő tevékenységeként jelenik meg a haszonkert művelése (az MMSZ által működtetett kiskertprogramban csak három család is vesz részt az oláh cigány közösségből), azonban fontos kiemelni, hogy edukációs jellegű mintamajorság is csak a beás cigányok által lakott terület Jelenlétházához kapcsolatban jelenik meg. Javaslom ezért az **MMSZ Hunyadi utcai Jelenlétházához kapcsolatan** az Árpád utcai gyakorlathoz hasonlóan **mintamajorság** kialakítását (91. ábra) (J1 tervlap).

91.ábra Javaslatok Zalakomár területhasználati fejlesztéséhez Forrás: saját szerkesztés

6.3. Általános jellegű javaslatok magyarországi cigány közösségeket érintő területhasználati tervezésben

A monori Tabán mintaterület lehatárolása során megtapasztaltam, hogy a lehatárolásom eltér a **szegregált terület** és szegregációval veszélyeztetett terület hivatalos lehatárolásától. Ennek okát abban látom, hogy míg a két utóbbi lehatárolás két KSH mutató (munkaviszony és az iskolai végzettség) átlagából számolt harmadik mutató alapján történt, addig az MMSZ ennél komplexebben közelítette meg a kezelendő terület meghatározását, tekintve, hogy a munkaviszony és az iskolai végzettség javulása – mely jelenleg is jellemzi a telep lakosságát –

még nem szünteti meg annak szegregált jellegét. Mindezek megfontolásával javaslom a **hivatalos meghatározás felülvizsgálatát** közművesítettség, az épületek állapota, a lakósűrűség és a településkép figyelembevételével.

Az általános szakirodalmi, illetve a mintaterületi kutatás egyaránt a különböző élénkebb színek külső térben való fokozottabb megjelenését, illetve az ezt integráló fejlesztések (színes felfestések, illetve falfestések) lakosok általi pozitív fogadtatását mutatta. A **Településképi Arculati Kézikönyvek**, illetve a kapcsolódó Településképi Rendeletek jellemzően a visszafogottabb színhasználatot támogatják, illetve határozzák meg követendő irányként. Javaslom ezért a kézikönyvek, illetve a kapcsolódó rendeletek cigányok által lakott településrészeire vonatkozó tartalmának **a feltárt sajátosságához való igazítását**.

Zalacomár településen a közterületi fásítás pozitív tapasztalata **a beás cigányok által lakott településrészen** nemcsak a fák jó állapotban való megmaradása, hanem a magánterületi zöldfelületek fokozott ápolása is. Ez, véleményem szerint, a beás cigányok hagyományos életmódjából származó fogékonyság érvényesüléseként is értelmezhető, így javaslom a **zöldfelületfejlesztések** megvalósítását más beás cigányok által lakott településeken is.

A magyarországi cigányság által lakott területeken az épített környezet tulajdonviszonyainak gyakori rendezetlensége miatt javaslom a 4.4. fejezetben leírt, az **érintett közösség bevonásával történő telekredezés**, illetve újraparcellázás módszerének alkalmazását. Ilyen jellegű tervezés megvalósulása segítheti az adott cigány lakosság sajátos területhasználati szokásaihoz leginkább illeszkedő terv kialakulását.

Az újraparcellázásnál, illetve a tulajdonviszonyok rendezésénél – jelentős lakósűrűség esetében kiemelten – javaslom a szegregáció, illetve lakósűrűség oldását segítő szociális bérlakásprogram megszervezését. Az általános szakirodalmi kutatásnál, a 4.5. fejezetben bemutatott tanulmány a deszegregációs folyamatok eredményessége érdekében a szegregált telepről kiköltöző lakosok új szomszédsági kapcsolatok kialakítása szempontjából **megfelelő kompetenciájának meglétét**, illetve a szociális munkások segítő jelenlétét emeli ki. Ahogy a 6.1. fejezetben is leírásra került, a monori Tabán mintaterületen ezek részleges meglétének köszönhető a program alapvetően eredményes kimenetele. A mintaterület esetében javasolt fejlesztések – **telepi felnőtt lakosságra irányuló képzés** (pl. hulladékgyűjtéssel kapcsolatban), **közösségi kert létrehozása** (a külső térben való gazdálkodás, külső térrel való pozitívabb viszony kialakítása érdekében) – illetve a **többségi társadalommal való találkozást segítő szabadterek kialakítása, a kölcsönös megismerést segítő szabadtéri alkotások kihelyezése** (melyeket a 4.6. fejezetben leírtak indokolják) tovább javíthatják a deszegregációs törekvések

eredményességét. Az utóbbi két pont érvényesülésének alkalmas eszköze lehet – elsősorban vidéki térségben – **tájház létrehozása**, mely egyben a bérlakásprogramhoz kapcsolódóan javasolt edukációs jellegű programoknak is teret biztosíthat.

Az adott cigány közösséghez kapcsolódó köztéri alkotások kihelyezése emellett a helyhez kötődést, illetve a lakókörnyezettel való pozitív viszony erősítését is segítheti. Ahogy az újraparcellázás esetében, úgy itt is meghatározónak gondolom a **köztéri alkotás tervezésébe történő lakossági bevonást**, melynek fontosságát az eziránt jelentkező általános igény is alátámasztja (4.6. fejezet). Szintén a helyhez kötődést, illetve a lakókörnyezettel való **pozitív viszonyt erősítheti** még a cigány lakosság közreműködésével – akár közmunkaprogram keretében – történő közterületi fejlesztéseket követően a fejlesztéshez munkájával hozzájárulók nevének táblán történő feltüntetése, mely az adott közterületen kerül elhelyezésre.

Bár a kutatott mintaterületek esetében Zalakomár településen figyelhettem csak meg a járdákon az utcafrontra néző ülőalkalmatosságokat, az általános szakirodalmi kutatás során, a 3.13. fejezetben bemutatott három vidéki cigánytelep mindegyikénél a közösségi tér képzésének hasonló megoldásával találkoztam. Cigány közösséget érintő területhasználati tervezés során ezért az **utcák és kiteresedések megfelelő szélességű kialakítását** javaslom.

Ahogy a 3.13. fejezetben is leírásra került, a földre történő ülésnek számos cigány közösségben máig hagyománya/szokása van – ez a külső térben is megfigyelhető; az általános szakirodalmi és a mintaterületi kutatásban egyaránt találkoztam az árokparton ülés jelenségével. Ezért általános javaslatom a feltárt sajátosság szabadtertervezésben való figyelembevétele: az **árkok gyepesítése, illetve ülőrésük kialakítása**.

A monori Tabán mintaterületen megépített **biobrikett manufaktúra** a külföldi, és a hazai (berettyóújfalui) jó tapasztalatok nyomán jött létre. Bár a Tabánban három év után megszűnt a működése, azonban véleményem szerint a három évnyi üzemelés mind munkaszocializáció, mind közösségépítés, mind pedig a telep környezeti állapotának javítása (az előállított tüzelőanyag környezetbarát jellege miatt) szempontjából meghatározó előrelépés volt. A mintaterületi tapasztalatból kiindulva a cigány közösségek által lakott, mély szegénységgel sújtott településeken, illetve településrészekben javasom olyan biobrikett manufaktúra létrehozását, mely **további funkció** (pl. terményfeldolgozás) **befogadására** egyaránt **alkalmas kialakításával** kiküszöböli az épületnek a biobrikett gyártás esetleges szüneteléséből vagy megszűnéséből adódó kihasználatlanságát.

7. Összefoglalás

A dolgozatban bemutatott kutatásom célja a monori és zalakomári cigány lakosság területhasználati sajátosságainak azonosítása volt. Ezzel szoros összefüggésben az érintett cigány közösségek területhasználatát befolyásoló fejlesztések eredményességének értékelése is a dolgozat kiemelt részét képezte – javaslataimban az azonosított fejlesztések egy részének támogatását, illetve továbbfejlesztését fogalmaztam meg; a jó gyakorlatok mellett új gyakorlatok kialakítására is javaslatot tettem.

Az általános szakirodalmi kutatás és a mintaterületek tapasztalatainak összegzésével a konkrét ajánlások mellett általános jellegű javaslatokat is leírtam, melyek közül az 6. fejezet első részében kifejtett irányelv – az adott cigány közösségre irányuló területhasználati tervezést megelőző, különböző szempontok alapján történő részletes felmérés – nemcsak kiemelkedik, de adott esetben felül is írja azokat.

Kutatásom során meghatározó tapasztalatom volt a vizsgált mintaterületeken élő cigány közösségek személyes megkeresésének, s az interjúkon keresztül véleményük megismerésének a helyzet megértése, s ezáltal a javaslatok kidolgozása szempontjából kulcsszerepe. Ezt az előző bekezdésben leírt gondolatmenettel összekötve, magyarországi cigány közösségekre vonatkozó területhasználati tervezés esetén – annak előkészítő fázisában – javaslom az érintett lakosság lehetőség szerint minél nagyobb körű bevonását.

Irodalomjegyzék

Internetes források

- INT-01 <https://www.gdrc.org/uem/define-squatter.html> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-02 [Bódi Zsuzsanna: A vándor cigányok táplálkozási szokásai és a változások tendenciái](#) Letöltés: 2025. 10.20.
- INT-03 https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Greguss_J%C3%A1nos_S%C3%A1toros_cig%C3%A1nyok.jpg Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-04 <https://www.neprajz.hu/kiallitasok/kulso-helyszinu/a-misztikus-cigany.html> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-05 https://ciganyokrol.blog.hu/2010/10/08/uj_poszt_20090623 Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-06 https://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1316800404_02849.pdf Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-07 <https://fete.hu/szakteruletek/gazdasagfejlesztes/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-08 <https://fete.hu/szakteruletek/lakhatas/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-09 <https://fete.hu/szakteruletek/energetika/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-10 <https://romakozter.tomlantosinstitute.hu/kozteri-alkotasok/cigany-tajhaz.html> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-11 https://www.tanyamuzeum.hu/magyar/oldalak/hodasz_roma_tajhaz/ Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-12 <https://epiteszforum.hu/ez-a-muveszet-mas-bodvalenke-a-freskofalu> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-13 <https://romakozter.tomlantosinstitute.hu/kozteri-alkotasok> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-14 <https://komplextaban.wordpress.com/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-15 <https://www.youtube.com/watch?v=RBdnGee15qM> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-16 <https://jelenlet.maltai.hu/helyszinek/monor-taban/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-17 <https://epiteszforum.hu/a-monori-biobrikett-szarito> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-18 <https://bizdramagad.hu/cikkek/melyszegenyseg-monor-maltai-szeretetszolgalat/> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-19 <https://kepmas.hu/hu/elfogadas-sutode-olah-jozsefne-vidak-jolika-monor-taban-maltai-szeretetszolgalat> Letöltés: 2025. 10. 20.

- INT-20 https://galeria.index.hu/belfold/2010/10/06/soros_segiti_a_romatelepek_felzarkozasat/8 Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-21 <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064897591857> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-22 <https://monor.hu/a-monori-taban-tarsadalmi-es-fizikai-rehabilitacioja> Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-23 [Felzárkózó Települések](#) Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-24 https://www.facebook.com/events/1318608522110089?locale=hu_HU Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-25 https://www.facebook.com/events/824125026609888?locale=hu_HU Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-26 https://www.facebook.com/events/771726036591905?locale=hu_HU Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-27 https://www.facebook.com/events/1227632338075256?locale=hu_HU Letöltés: 2025. 10. 20.
- INT-28 <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1306770027479345&id=100044390800709&set=a.209555763867449> Letölts: 2025. 10. 20.

Könyvek, tanulmányok, kiadványok

- A Felzárkózás Lépései – Felzárkózó Települések, 2024
A Felzárkózás Lépései – Felzárkózó Települések, 2024
A Felzárkózás Lépései – Felzárkózó Települések (2024), Felzárkózó Települések, 3(2), p 25, ISSN: 2676-9468
- AMBRUS, 2002
Ambrus P. (2002): Szegénykultúra. In: Ambrus P., Csépe P., Forrai J. (Szerk.): Egészségügy, kommunikáció, cigányság, Új-Aranyhíd, Budapest, pp 2-10.
- BAKÓ, 2017
Bakó B. (2017): Tisztamunka – A látható cigányok, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- BAKÓ, 2006
Bakó B (2006): Cigány módra – magyar módra. In: Bakó B., Papp R., Szarka L.: Mindennapi előítéletek, Balassi Kiadó, Budapest, pp. 36-64.
- BÁNLAKY, 2014
Bánlaky P. (2014): A térszervező erők kulturális meghatározottsága, Magyar Rendészet, 14(3), 11-13., ISSN: 1586-2895
- BOGDÁN-FEJŐS-MOLNÁR-SETÉT, 2021

- Bogdán, P., Fejős, L., Molnár, I. G., BOROS-
BUCHER, 2023
Cigánytelep határok nélkül, 2011
- CSERI-RÉVÉSZ-FARKAS-PAPP-
ADORJÁN-TÓTH-MOLNÁR, 2024
- CSERTI-CSAPÓ, 2018
- DEREGÁN, 1968
- ELEKES, 2017
- EÖRSI, 2000
- F.LASSÚ-
HAJDU, 2023
- FAZEKAS-
KELEMEN-
SALYA, 2015
- G. FEKETE, 2005
- GULYÁS, 2019
- Setét, J. (2021): Roma reprezentáció Magyarország közterein, Tom Lantos Intézet Idetartozunk Egyesület, Budapest
- Boros, J., Bucher, E. (2023): „Jelen vagyunk, segítünk”, Máltai Tanulmányok, 5(2), 81-98, doi: 10.56699/MT2023.2.6
- Cigánytelep határok nélkül (2011), Heti Válasz, 11 (18), p 10, ISSN: 1587-0804
- Cseri, G., Révész, L., Farkas, Zs., Papp, L. K., Adorján, A., Tóth, A. G., Molnár, A. (2024): Zalakomár Nagyközség Településrendezési Eszközeinek Módosítása, TÉR-T-REND Kft., Zalakomár
- Cserti-Csapó T. (Szerk.) (2018): Alapismeretek a cigány, roma közösségekről, Magyar Cserkészszövetség, Budapest
- Deregán, G. (1968): Hogyan élnek és dolgoznak, Monor és Vidéke, 17 szeptember
- Elekes Gy. (2017): Közösség és tér. A térbeliség hatása a társadalmi identitásra Borsod és Baranya gettósodott térségeiben, Szociálpedagógia Folyóirat, 10(3-4), 77-90., ISSN: 2064-2709
- Eörsi, I. (2000): Kerékre, cigányok, Népszava, 5 május
- F. Lassú, ZS., Hajdu, K. (2023): Lépésről lépésre, Máltai Tanulmányok, 5(2), 60-81, doi: 10.56699/MT2023.2.6
- Fazekas, A., Kelemen, D., Salya, N. (2015): „A álomból valóság lesz” – Összefogásra épülő fejlesztési lehetőségek Told községben, Journal of Central European Green Innovation, 3(1), 69-80, doi: [10.22004/AG.ECON.199424](https://doi.org/10.22004/AG.ECON.199424)
- Fekete, G., É. (2005): Cigányok a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken In: Baranyi, B. (Szerk.): Roma szegregációs folyamatok a cserehádi és dél-baranyai kistérségekben, Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 53-83
- Gulyás K. (2019): Mária Terézia cigánypolitikája. Egységes elképzelés, divergens megvalósítás. In: Biczó G. (Szerk.): Így kutatunk mi, Didakt Kft., Debrecen, pp 11-28
- HORVÁTH-LANDAU-SZALAI, 2000
- Horváth, Á., Landau, E., Szalai, J. (2000): Cigánynak születni, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

- KEMES, 2020 Kemes B. (2020): Építőtábor Monoron: Az Elfogadás sütöde felépítése, METSZET, 11(1), 42-47., ISSN: 2061-2710
- KEMÉNY, 1994 Kemény I. (1994): Település- és lakásviszonyok, Cigányfűró Folyóirat, 1(4), 16., ISSN: 1218-3881
- KEMÉNY et. al., 2004 Kemény I., Janki B., Lengyel G. (2004): A magyarországi cigányság 1971-2003, Gondolat Kiadó, Budapest
- KISS, 2011 Kiss Dávid (2011): Cigánytelep nyolctól négyig, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest
- KOTICS, 2020 Kotics J. (2020): A cigány-magyar együttélés mintázatai, Nemzeti Közszeretetszolgálati Egyetem, Budapest
- LADÁNYI, 2010 Ladányi J. (2010): A lakásrendszer változásai és a cigány népesség térbeni elhelyezkedésének alakulása Budapesten. In: Ladányi J., Csanádi G., Csepeli Gy., Szelényi I., Nemeskéry A. (Szerk.): Társadalom és térszerkezeti átalakulások: Válogatott tanulmányok (1975–2010): A gazdasági élet szociológiája, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp 50-64.
- LANTOS, 2023 Lantos, SZ. (2023): A Felzárkózó települések program a Jelenlét programokban, 5(2), 81-98, doi: 10.56699/MT.2023.2.6
- MAGYAR MÁLTAI SZERETET SZOLGÁLAT, 2022 Magyar Máltai Szeretetszolgálat (2022): Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest
- MÁLOVICS-CRETAN-BERKI-TÓTH, 2018 Málovics, Gy., Remus, C., Berki, B., Tóth, J. (2019). Urban Roma, segregation and place attachment in Szeged, Hungary. Area. 51. 72-83. 10.1111/area.12426.
- MARTON, 1993 Marton, Gy. (1993): Zalakomár kettős gondjai, Zalai Hírlap, 15 május
- MÉREINÉ BERKI-MÁLOVICS, 2020 Méreiné Berki, B., Málovics, Gy. (2020): Városi deszegregáció, társadalmilag heterogén lakóközösségek, társadalmi tőke – egy hazai városi szegregátum felszámolásának tapasztalatai, Tér és Társadalom, 34(2), 35-67, doi: <https://doi.org/10.17649/>
- MEZEY, 1986 Mezey Barna (1986): A Magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985, Kossuth Kiadó, Budapest

- NAGY, 2017 Nagy P. (2017): A cigány népesség lakhatási körülményei a Kárpát-medencében a hosszú 19. század első felében, *Romológia Folyóirat*, 5(2), 31-52., ISSN: 2064-1257
- PETERCSÁK, 1974 Petercsák T. (1975): Adatok a teknővájó cigányok munkájához. In: Miskolci Hermann Ottó Múzeum (1975): A miskolci Hermann Ottó Múzeum közleményei 14., Miskolc, pp 98-104.
- PETERCSÁK, 1979 Petercsák, T. (1979): Közbirtokosságok, legeltetési társulatok a Hegyközben, A Hermán Ottó Múzeum Évkönyve, 261-280.
- SCHUCHMANN, 2015 Schuchmann, P. (2015): Monor Integrált Településfejlesztési Stratégia, Pro-Régio Közép-Magyarországi Regionális Fejlesztési és Szolgáltató
- STEWART, 1994 Stewart, M. S. (1994): Daltestvérek - Az oláh-cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézet, Budapest
- SZABÓ, 2023 Szabó H. (2023): Variációk az együttélésre, L'Harmattan Kiadó, Debrecen
- SZABÓNÉ KÁRMÁN, 2016 Szabóné Kármán J. (2016): A magyarországi cigányság I., Semmelweis Kiadó, Budapest
- SZÉKELY, 2011 Székely J. (2011): Cigány népismeret, Szent István Társulat, Budapest
- V. A., 1996 V., A. (1996): Végkifejlet következik?, *Zalai Hírlap*, 4 december
- VAJDA, 2001 Vajda I. (2001): Az oláh és beás cigányok szokás- és hiedelemvilágának összehasonlítása, *Barátság Folyóirat*, 8(2), 3147-3150., ISSN: 1218-0149
- VARGA, 2017 Varga J. J. (2017): Gondoskodó földesúr – gondoskodó állam: Cigányok Nyugat-Magyarországon a 17-18. században, *Romológia*, 5(2), 8-17., ISSN: 2064-1257
- VECSEI, 2023 Vecsei, M. (2023): A felzárkózás matematikája, *Máltai Tanulmányok*, 5(2), 6-16, doi: 10.56699/MT.2023.2.1
- V. F., 1986 V., F. (1986): Nem élnek a bizonyítási lehetőséggel, *Zalai Hírlap*, 30 május
- VIGA, 1986 Viga, Gy. (1977): Kecsketartás az Aggteleki-karszton, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 16., 311-341
- VIRÁG, 2010 Virág T. (2010): Kirekesztve, Akadémiai Kiadó, Budapest
- VUKSANOVIC-MACURA-MISCEVIC, 2021 Vuksanović-Macura, Z., Mišević, I. (2021). Excluded communities and participatory land-use planning: experience from informal Roma settlements in Serbia. *Environment and Urbanization*, 33(2), 456-477, doi:10.1177/09562478211024095

ZALAKOMÁR
NAGYKÖZSÉG
ÖNKORMÁNY-
ZATA, 2020

ZSUPOS, 1996

Zalakovár Nagyközség Önkormányzata (2020): Helyi
Esélyegyenlőségi Program Felülvizsgálata, Zalakovár

Zsupos Z. (1996): Az erdélyi sátoros taxás és aranyosó fiskális
cigányok a 18. században, Magyar Néprajzi Társaság, Budapest

<i>1.melléklet</i>	Észak-magyarországi település – oláh cigányok által lakott telep (1980-as évek)	Dél- erdélyi település – oláh cigányok által lakott településrész (2006)	Pest vármegyei település – romungro cigányok által lakott telep (2017)	Zalakomár – beás cigányok által sűrűn lakott településrész (2025)	Zalakomár – oláh cigányok által sűrűn lakott településrész (2025)	Monori Tabán cigánytelep (2025)
<i>Több generációs együttélés</i>	A szokás szerint a friss házasok a férj szüleinek házába költöznek Az épület generációknak megfelelő tagozódásáról nincs információ	Sokszor 3 generáció is együtt él, ez házon belüli tagolódást, illetve a telken belül újabb ház felépítését is magával hozza	A fiatalabb generáció sok esetben a szülők telkén építkezik	Gyakran előforduló jelenség, többnyire egy háztartásban	Gyakran előforduló jelenség	Előfordul, a hely szűke miatt a családok által lakott épületek gyakran szorosan egymás mellett találhatóak, előfordul több család által lakott épület is
<i>Több generációs együttélés udvar, illetve kerthasználatra gyakorolt hatása</i>	Nincs információ	A generációk részleges elkülönülése nem hozza magával az udvar tagozódását	Az udvar a generációk találkozási pontjaként is szolgál	Közös kert-, illetve udvarhasználat	Közös kert-, illetve udvarhasználat	Amennyiben külső magántér is tartozik több generáció által lakott épülethez, a külső tér közös használata figyelhető meg
<i>Kert tagolódása</i>	Funkciók halmozódása: fedett, oldalról nyitott nyárikonyha, disznóól, lóistálló, termény és szemét felhalmozása	Az udvaron, illetve a hozzá tartozó hátsó részen disznóól, lóistálló A telek kert részében veteményes, virágoskert és kukoricás A funkciók helye nincsen pontosan meghatározva: a szemléltető számára az	Az udvar közösségi és tárolási funkciót egyaránt ellát, a hátsó kertben konyhakert (jellemzően krumpli, paradicsom, petrezselyem, répa, hagyma termesztése)	Előkertben virágok vagy veteményes. Oldalkert: autóbeálló, játékok, homok Hátsó kert: használatok Hátsó nagykert: gyümölcs, kukorica, búza, kaszált gyeperdő	Az udvarban a funkciók halmozódása (tárolás, közösségi tér) Állattartás (elsősorban lóirtás), illetve állatok legelését, futtatását szolgáló rész a hátsó kertben	A hely szűke miatt a funkciók halmozódása

		összevisszaság érzését kelti	A kert hátsó részében helyenként disznópajta és tyűkól			
<i>Árokipart, mint közösségi tér, illetve ennek fejlettebb megjelenése: az utcafrontra néző kiülők</i>	Árokiparton való összegyűlés: jellemzően hétvégén, estefelé, férfiak és a nők elkülönülve	Gyakori: kapu elé való kiülés	Előfordul a bejáratához vezető lépcsőfokokon való ülés	Gyakori: utcafrontra néző, jellemzően a telken kívül elhelyezett ülőalkalmatosságok Árokiparton is időöltés, többnyire estétként	Gyakori: utcafrontra néző, telken belül vagy kívül elhelyezett ülőalkalmatosságok	Nincsen gyepvel fedett árokipart, az utcafrontra néző kiülő előfordul
<i>Közösségi tér a telken belül</i>	Ünneplés alkalmával előfordul sátor és színpad felállítása – a színpadon szolgáltatott élőzenélésre a település romungró cigányait kéri fel	Az udvar az együtt élő több generáció találkozását szolgálja	Udvar kiemelt szerepe a közösségi életben, az udvaron belül kijelölt rész, ahova pad, szék, illetve lóca van kihelyezve – ezen a ponton a funkciók halmozódása	Székek és pad kihelyezés (gyakran napernyővel) fa alá, szolgálja a kültéri közösségi alkalmakat, ünnepek alkalmával az udvaron a tágabb családi körrel bográcsozás a bútort, amikor kell, kiviszi az udvarra	Fontos a közösségi funkció, általában más funkciókkal együtt (gyermekek játéktere)	A külső magántér ünneplések alkalmával számos telepi lakos összegyűlésének helyszíne
<i>Kerítés kialakítása</i>	A leírás egyszerű léckerítésnél jobb minőségű és kialakítású kerítésre utal	Nincs információ	Van kerítés, annak kialakításáról nincs információ	Új kerítés kialakítása teregetésre alkalmasan történik Néhány háznál van csak sövény	Új kerítés kialakítása teregetésre alkalmasan történik	A magántér iránti igény fokozódása, a külső magántér hullámpala kerítéssel való elhatárolása
<i>Jellegzetes teregetési mód</i>	Nincs információ	Gyakori – kiterített száradó ruhák	Előfordul – kiterített száradó ruhák	Kerítésre és szárítókötélre kiterített ruhák és szőnyegek	Kerítésre és szárítókötélre kiterített ruhák, illetve szőnyegek	Kerítésre és szárítókötélre kiterített ruhák, illetve szőnyegek

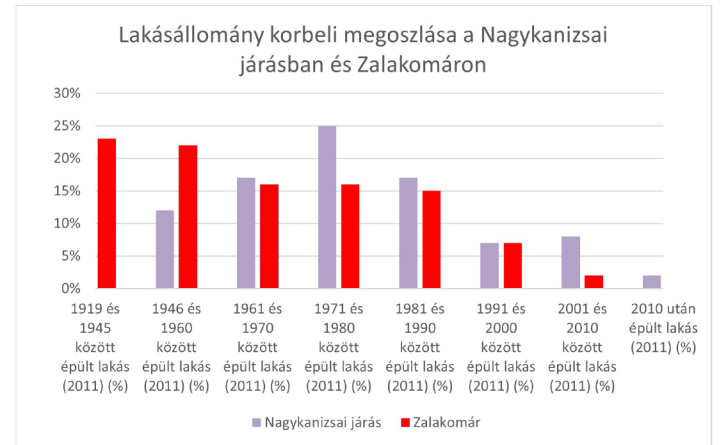
<i>Állattartás és célja</i>	Disznótartás (28 háztartásból 21 helyen), célja elsősorban az önfenntartás Lótartás, célja részben a lókereskedelem, részben kedvtelés	Gyakori: ló-, tehén- és disznótartás Célja részben önfenntartás, részben kereskedés (tejet a tejcsermókba viszik)	Több esetben előfordul baromfi és disznó, célja az önfenntartás	Gyakori a baromfitartás, disznó (illetve mangalica) tartása, elsősorban önellátás céljából, előfordul a disznó húsának értékesítése	Kecsketartás, juhtartás, lóartás, ezek részben önellátásra, de elsősorban tovább értékesítésre Ló (póniló) tartása emellett kedvtelésből Sok kutya, gyakran szabadon az utcákon is, hajtásra viszik őket	Disznó, baromfi és galambtartás önellátás és kedvtelés céljából
<i>Állattartáshoz kapcsolódó további területhasználat</i>	Disznóól, lóistálló, istálló mellett felhalmozott takarmány, felhalmozott trágya	Lóistálló, tehénistálló disznóól	Tyúkól, disznóól	Korábbi gazdasági épületek baromfi-, nyúl és disznóólként, esetleg kocsiszíneként való funkcionálása, állatok szabadon engedése az udvarban	Korábbi gazdasági épület állatok istállójaként való használata, termény udvaron való felhalmozása Kutyaól	Nincs információ
<i>Haszonnövények</i>	Gyümölcsfák több helyen előfordulnak	Veteményeskert és kukoricás gyakran előfordul	Haszonkert több esetben előfordul a hátsókertben	36 család vesz részt az MMSZ kiskertprogramjában, ebből a beás cigányok közül 33 család A hátsókertben előfordul kukorica termesztése A megtermelt zöldség és kukorica	Néhány telken felfedezhető nagyobb haszonkert, az MMSZ kiskertprogramjában 3 család vesz részt	Nem fordulnak elő

				saját célra, nem értékesítik		
<i>Dísznövények</i>	Nincs információ	Ritkán fordul elő dísznövény	A nem hasznoszerzést szolgáló növények leginkább a fák, csak a gazdagabb portákon fordulnak elő dísznövények, illetve ápolt gyepfelület	Az előkertben, illetve az oldalkertben (jellemzően szabadföldbe) ültetett dísznövények	Dísznövények elszórva előfordulnak, jellemzően kaspós formában Néhány telek esetében van növényvel beültetett előkert	A magántérben több helyen kaspós dísznövények, többnyire fellógatva
<i>Növényzet karbantartása, ápolása</i>	Nincs információ	Az udvarok növényvel fedett részén többnyire nem érhető tetten annak ápolása	Az asszonyok az udvart rendszeresen seprik	Jellemzően karbantartott zöldfelület, az állatok szabad legelése is biztosítja a fű röviden tartását, melyet emellett kaszálassal tartanak fenn Tudnak metszeni, magot fogni, palántát nevelni. Fát nem igen ültetnek, de ami van, ápolják Kiskerteket kézzel, nagyobbaknál a gépek körbejárnak	Az udvarok növényvel fedett részén többnyire nem érhető tetten annak ápolása, azonban fontos kiemelni, hogy a fenntartást segítő eszközök (gereblye, fűnyíró) több helyen előfordulnak	A korlátozottan rendelkezésre álló hely és a talajtömörödés miatt ritka növényzet Egy telek esetében gondozott növényállomány (a fákat a lakos ültette)
<i>Tároló funkció</i>	Előfordul: használaton kívüli eszközök és szeméthalmok felgyülemzése	Nincs információ	A kis belső (lakás)tér miatt az udvar tároló funkciója Tárolás célja részben szeméttárolás, még használt eszközök	Tűzifa gyűjtése és tárolása Takarmány külön épületben vagy hordóban való tárolása	Tárolás célja: részben eladásra kínálása a megvásárolt, illetve „lomizás” során gyűjtött tárgyaknak, illetve ezeknek a bolhapiacra,	A „lomizás” következtében az összegyűjtött tárgyak felhalmozása

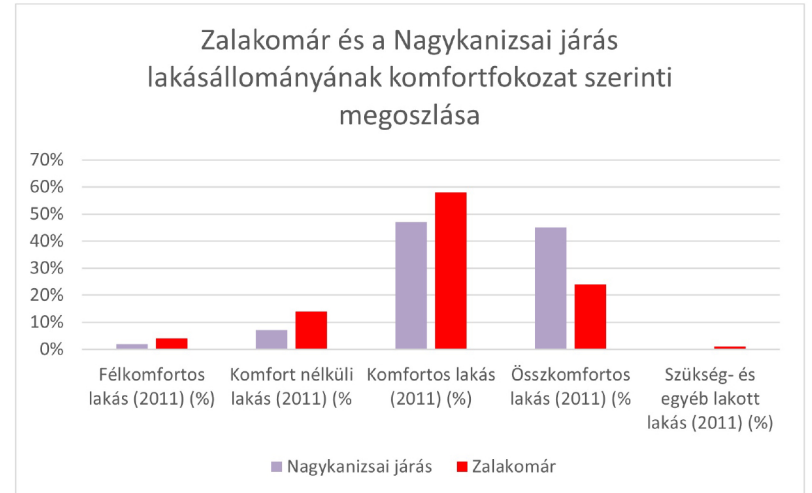
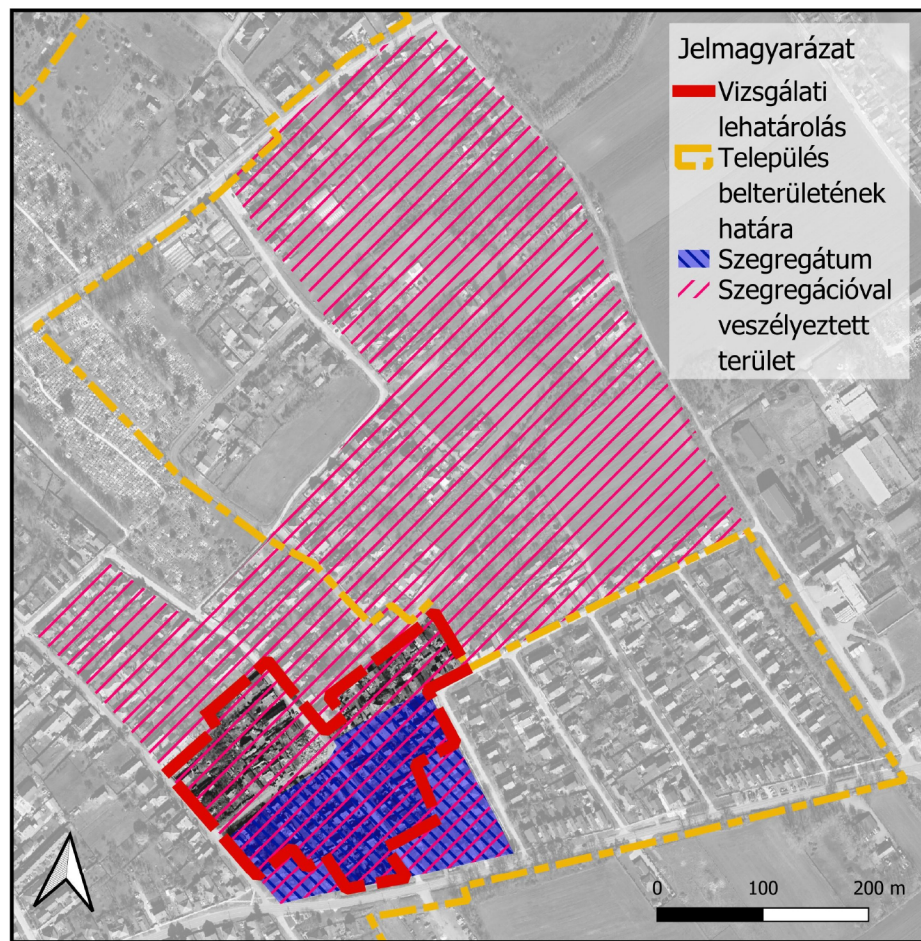
	Állattartáshoz szükséges takarmány, illetve trágya felhalmozása		tárolása, „lomizás” során gyűjtött eszközök újrahasznosítása Tűzifa gyűjtése és tárolása	Komposzt hátsókertben való elhelyezése	valamint a búcsúban való eladásáig való tárolása A tárgyak szállítását szolgáló eszközök tárolása: személygépkocsik, utánfutók Tűzifa gyűjtése és tárolása	
<i>Közterületek használata</i>	Árokpart, mint közösségi tér	Nincs információ	Helyi buszjárat végállomásának közösségi térré alakulása, ezt támogatta a buszforduló füves területére történő padkihelyezés, illetve két kocsmá és egy „100 Forintos” kisbolt ide telepítése	Mikulásbál, Lucanapi bál a Művelődési házban Árpád utca, mint közösségi tér Az Árpád utcához kapcsolódóan játszótér, jó állapotban maradt	A Hunyadi utca, mint közösségi tér, Hunyadi utcai buszmegálló és környezete üzletelés helyszíne Sportpálya a Roma Nap helyszíne, mellette jó állapotban maradt játszótér Közterület legeltetése	A telepen belül leromlott állapotú tervezett közterületek (játszótér, sportpálya), ezzel ellentétben az MMSZ-hez kapcsolódó terek és a telep szomszédságában kialakított park jó állapotban maradt
<i>Munka</i>	Többségi társadalom által kevésbé megbecsült, gyakori helyváltással együtt járó munkák ellátása (pl. disznóólak takarítása, személtelhordás, házak falának vakolása),	Több megélhetési forrásra való támaszkodás, részben önellátás (termény hátsó kertben, haszonkert, állattartás) Hagyományos cigány foglalkozások:	Korábban hagyományos kárpáti cigány foglalkozásokat (vályogvetés, szegkovács mesterség, zenélés) űztek, 1980-tól lakatos és más vasipari munkák váltották fel a	Gyakori alkalmi munkák (többnyire idényszerűen, mezőgazdasági, illetve építőipari munkák) Rendszerváltást megelőzően a helyi TSZ-ben dolgoztak, illetve	Vásárolás, kereskedelmi tevékenység („lomizás”, lókupeckedés) A rendszerváltást megelőzően a nők nagy számban dolgoztak a	„Lomizás”, összeszerelő üzemi munka, targoncakezelő, cukrászsegéd, kőművessegéd, asztalos, reptéri

	<p>hagyományos cigány munka (vályogvetés)</p>	<p>téglavetés, cirokseprű kötése</p> <p>Tehéntartás közvetett, pénzbeli haszonszerzést is szolgál: tej vásárcsarnokban való eladásával</p> <p>Gyakori az alkalmi munkából való élés, előfordul föld művelése, városi munkahely</p> <p>Jelentős a kereskedelmi tevékenység</p>	<p>hagyományos foglalkozásokat</p> <p>Előfordul még a lomizás</p>	<p>kisebb földmunkákat vállaltak el házaknál</p> <p>Közmunkaprogramban való részvétel</p>	<p>helyi hagymafeldolgozó üzemben</p> <p>Közmunkaprogramban való részvétel</p>	<p>munkás, bolti eladó, pincér, kőműves</p> <p>A munkák közvetítésében az MMSZ kiemelt szerepe</p> <p>Gyakran alacsony presztízsű munkák</p>
--	---	---	---	---	--	--

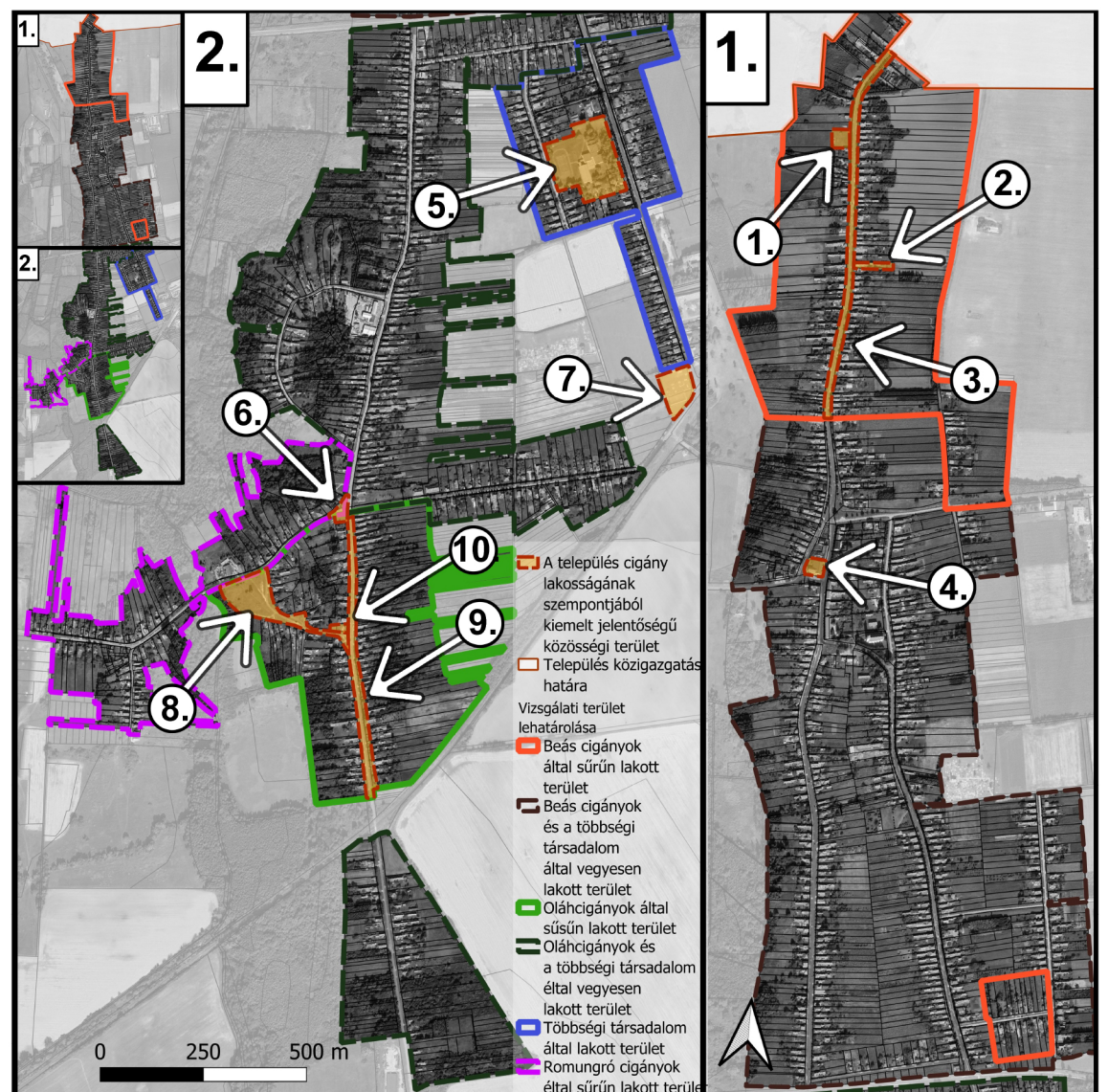
Mintaterületek elhelyezkedése az ország területén

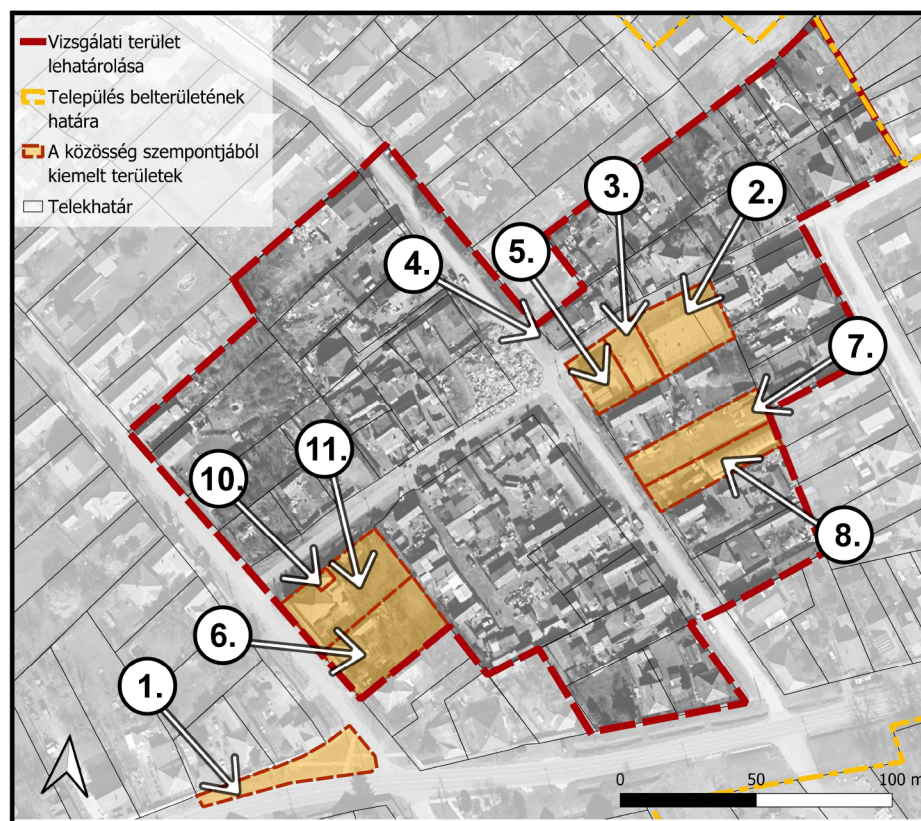
Monor Tabán vizsgálati terület viszonyulása a szegregátum, illetve szegregációval veszélyeztetett terület lehatárolásához

Zalakomár cigány lakossága szempontjából kiemelt jelentőségű közösségi területek

A monori Tabán cigány lakossága szempontjából kiemelt jelentőségű közösségi területek

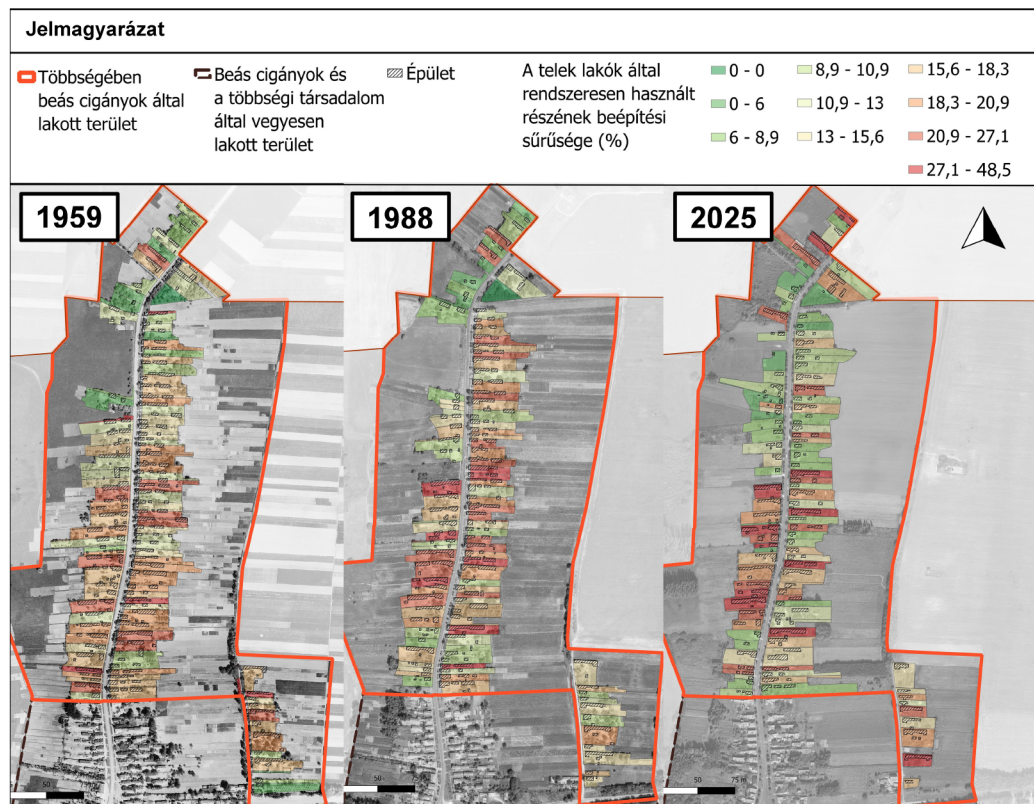

1. 2023-ban megépült játszótér	2. 10. MMSZ Jelenlétház	3. Az utca, mint közösségi tér - Árpád utca
4. Zalakomári Művelődési Ház	5. Zalakomári Általános iskola és Napköziotthonos Óvoda	6. Hunyadi utcai buszmegálló környezete
7. FETE finanszírozással épül focipálya és játszótér	8. Erzsébet tér	9. Az utca, mint közösségi tér - Hunyadi utca

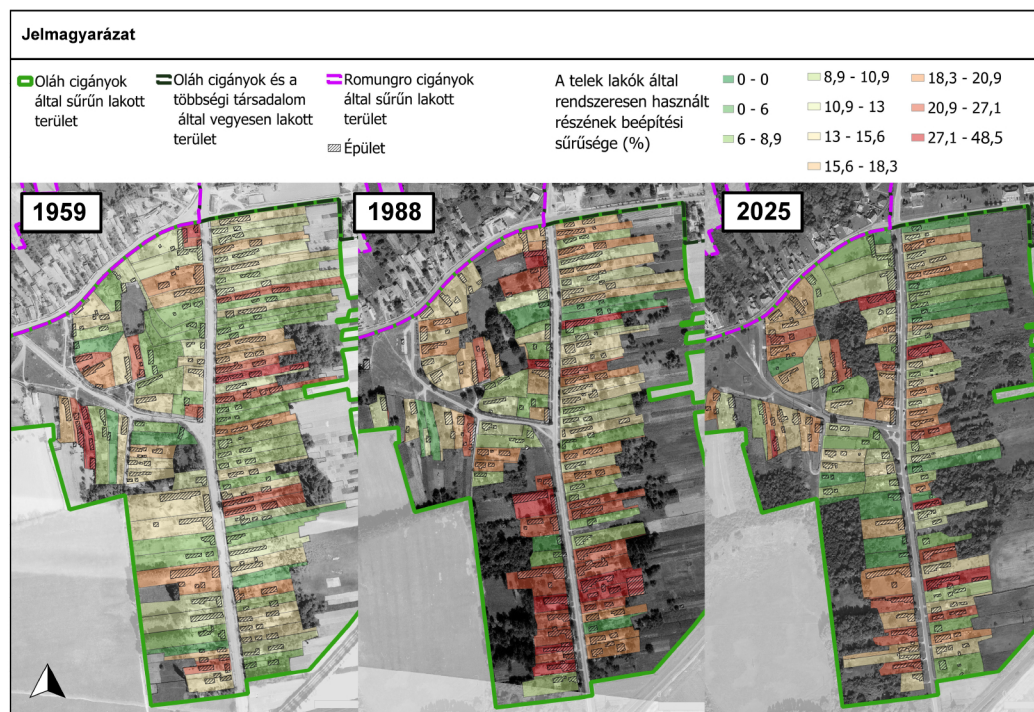
1. VEKOP támogatással létrehozott park	2. VEKOP támogatással létrehozott Grund pálya	3. VEKOP támogatással létrehozott játszótér
4. Roma kereszt - lovári és magyar nyelvű felirattal	5. VEKOP támogatással felújított fürdő és mosoda	6. VEKOP támogatással létrehozott park
7. Biobrikett manufaktúra és telke	8. Hangár és telke	

<p>MATE MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYESÜLET Térképészeti, Településtervezési és Diszkrétívési Intézet</p>	<p>A diplomatervezés címe: Monor és Zalakomár cigány lakosságának szabadter-használati sajátosságai</p> <p>Hallgató: Csurgay Veronika</p> <p>Konzulens: Dancsókné Dr. Fóris Edina Klára</p> <p>Tanszékvezető: Dr. Kollányi László</p>	<p>Tervszám: V1</p> <p>Tervlap címe: Vizsgálati tervlap</p>
	<p>Tájérvetési és Területfejlesztési Tanszék</p> <p>Az intézet címe: 1118 Budapest, Villányi út 29-43.</p>	<p>Intézetigazgató: Dr. Fekete Albert Szakfelelős: Dr. Jombach Sándor</p> <p>A hallgató emailcíme: csurgay.vera@gmail.com</p> <p>Intézet honlap: https://tajepiteszet.uni-mate.hu/ Intézet e-mailcíme: tajepiteszet@uni-mate.hu</p> <p>A felhasznált térképi adatok forrása: Google Satellite</p>

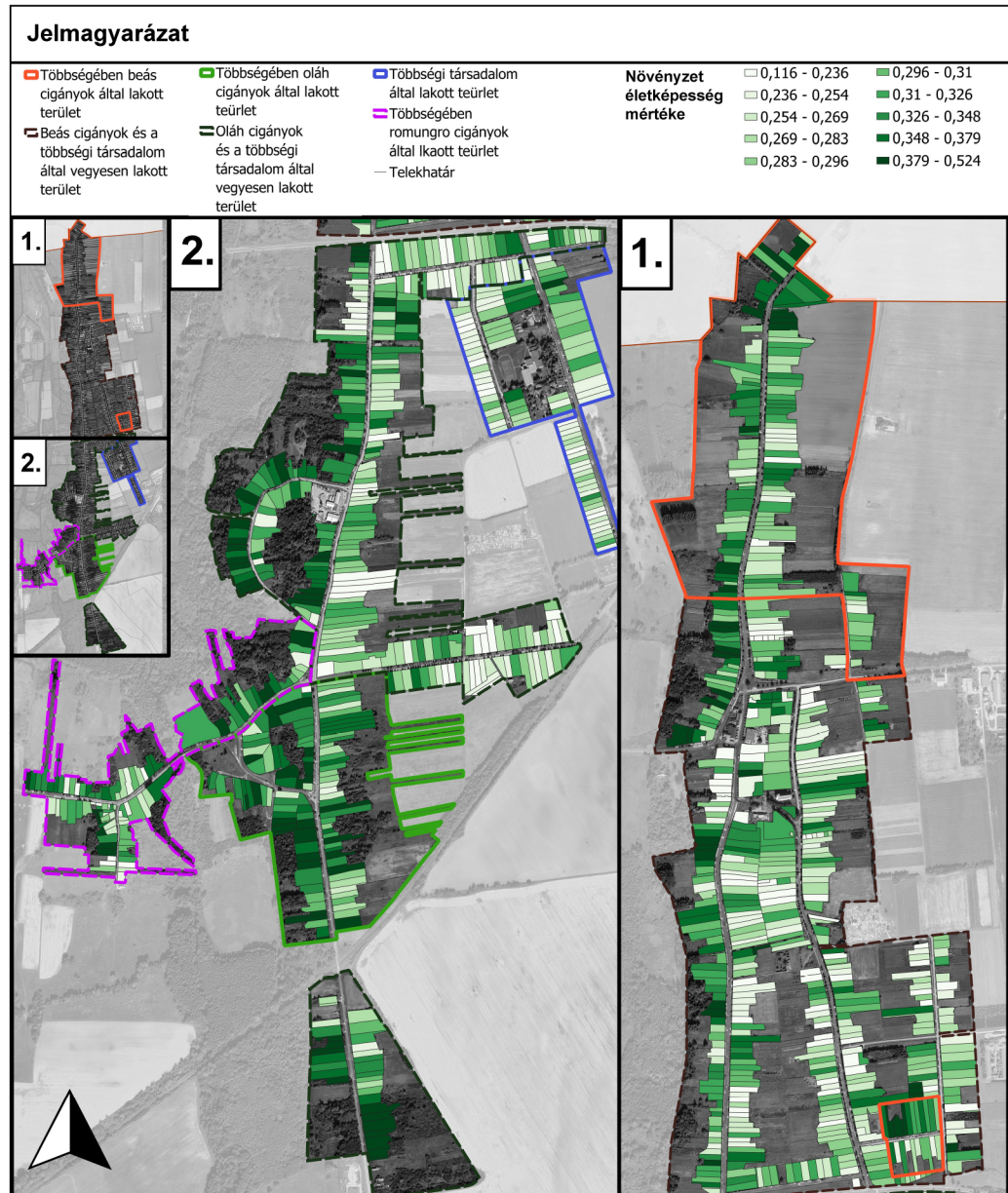
Beépítési sűrűség változása Zalakomár jelenleg beás cigányok által lakott területén

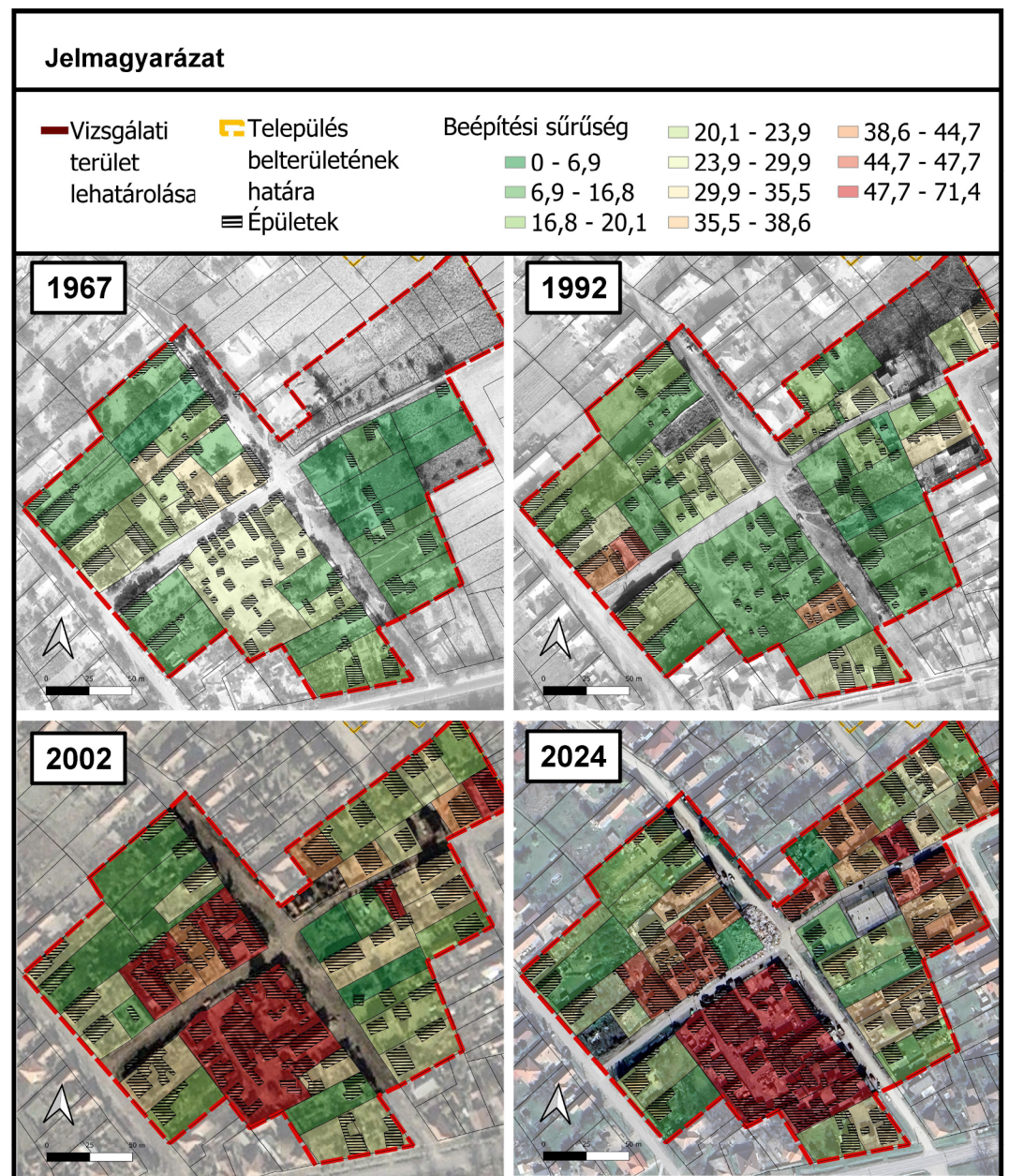
Beépítési sűrűség változása Zalakomár jelenleg oláh cigányok által lakott területén

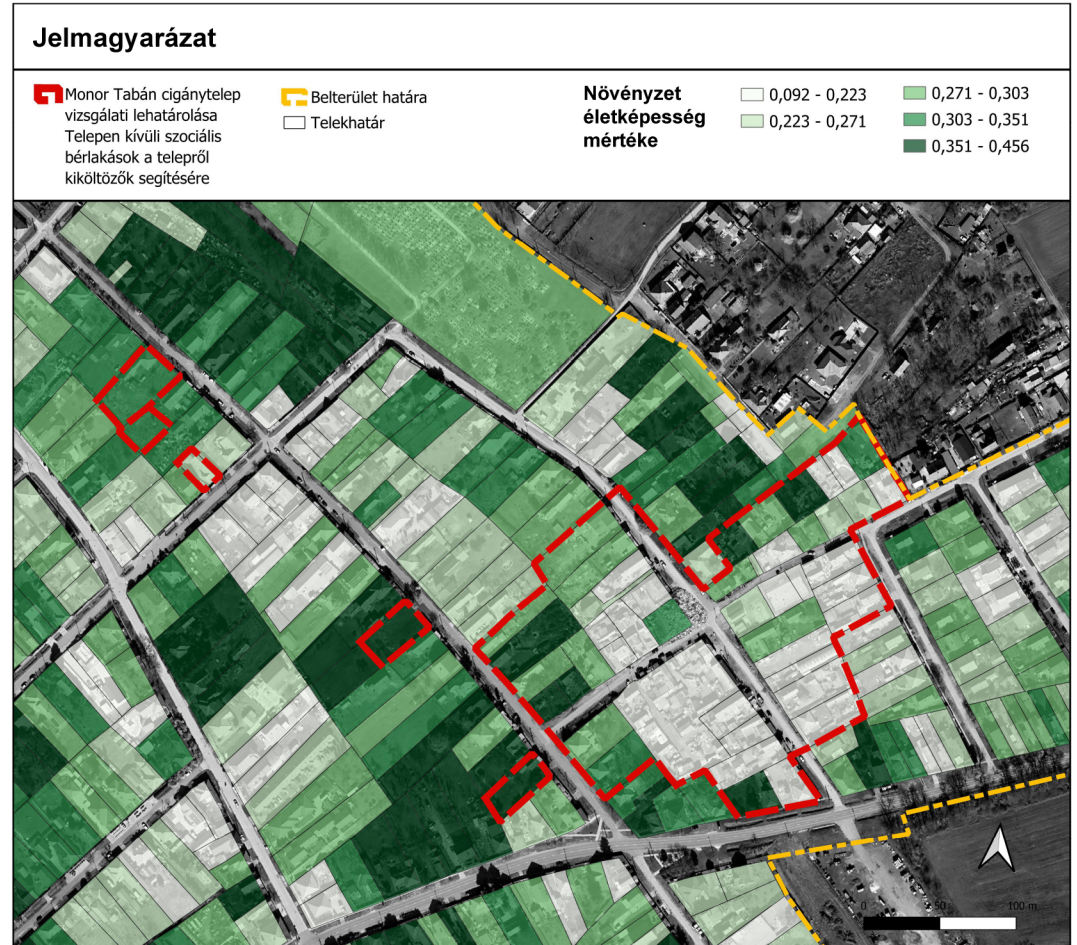
Növényzet-életképesség mértéke Zalakomár lakók mindennapi élet során használt részén - telkenként átlagolva

Beépítési sűrűség változása a monori Tabán területén

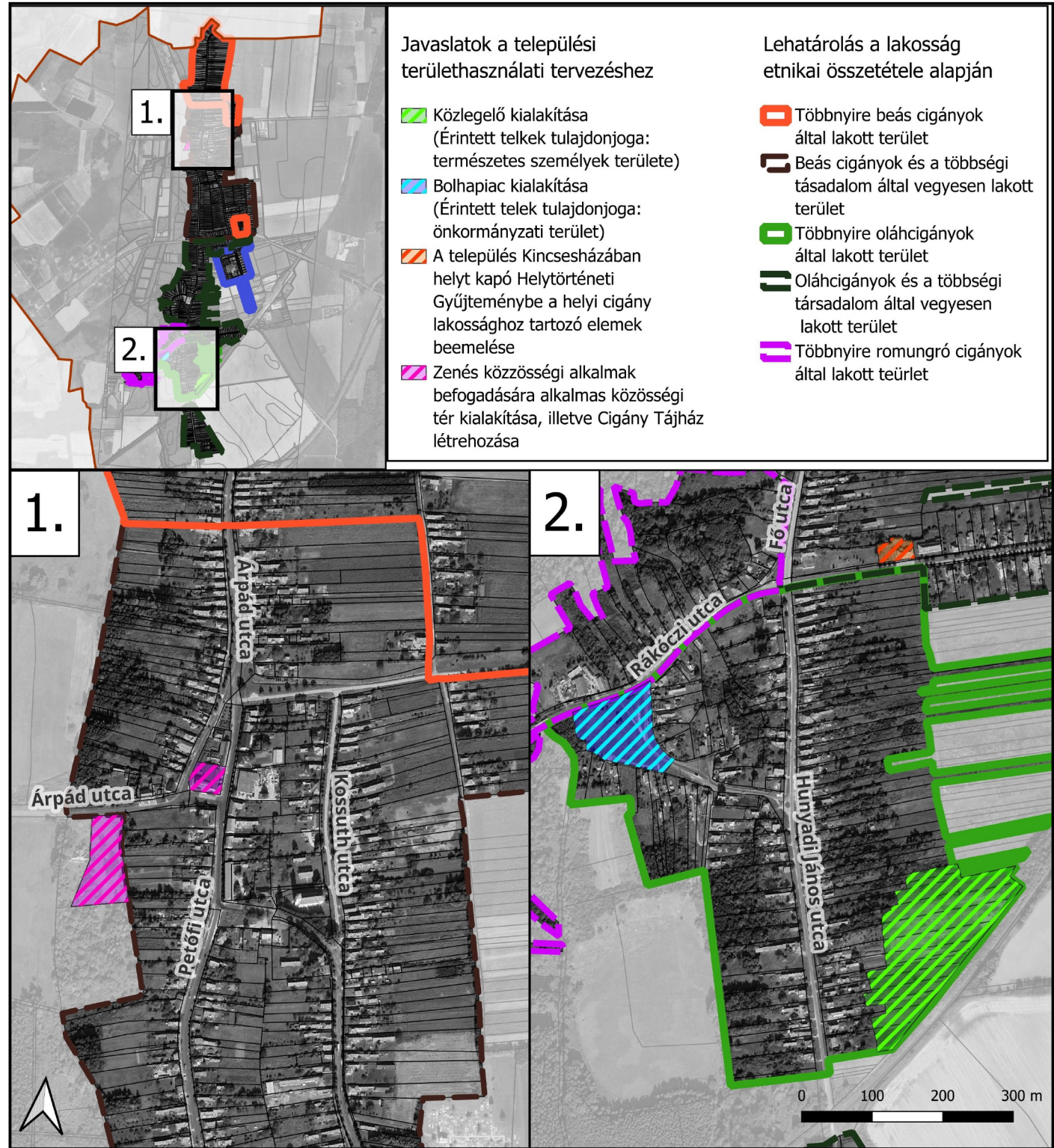

Növényzet-életképesség mértéke a monori Tabán és a környező városrész területén - telkenként átlagolva

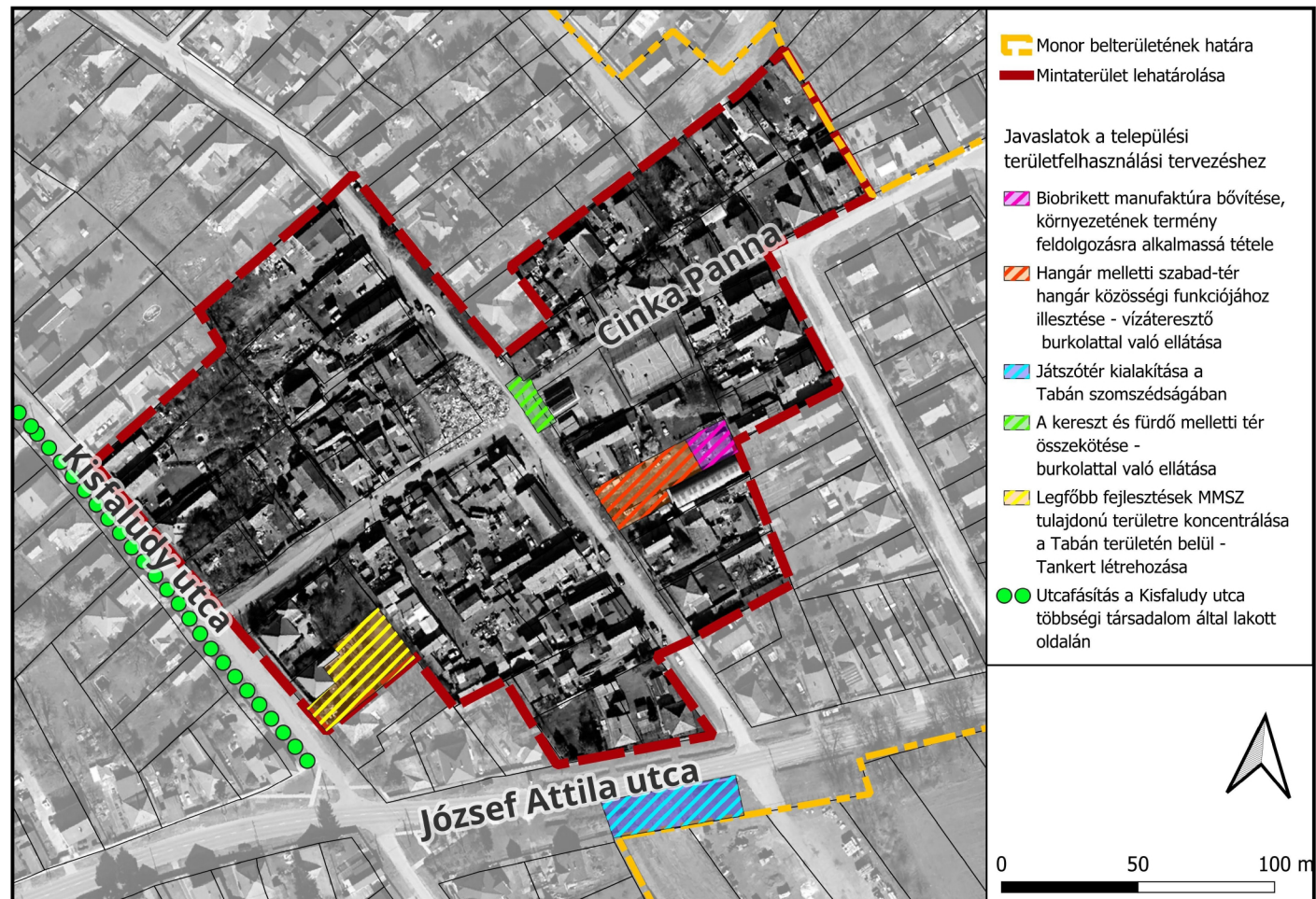

<p>MATE MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYESÜLET</p> <p>Többségi társadalom Településfejlesztési és Diszkriminációs Intézet</p>	<p>A diplomatervezés címe: Monor és Zalakomár cigány lakosságának szabadter-használati sajátosságai</p> <p>Hallgató: Csurgay Veronika</p> <p>Konzulens: Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára</p> <p>Tanszékvezető: Dr. Kollányi László</p>	<p>Tervszám: É1</p> <p>Tervlap címe: Értékelési tervlap</p>
	<p>Tájérvetési és Területfejlesztési Tanszék</p> <p>Az intézet címe: 1118 Budapest, Villányi út 29-43.</p>	<p>Intézetigazgató: Dr. Fekete Albert Szakfelelős: Dr. Jombach Sándor</p> <p>A hallgató emailcíme: csurgay.vera@gmail.com</p> <p>Intézeti honlap: https://tajepiteszet.uni-mate.hu/ Intézeti e-mail cím: tajepiteszet@uni-mate.hu</p> <p>A felhasznált térképi adatok forrása: Google Satellite, fentről.hu,</p>

Javaslatok a települési területhasználati tervezéshez
- Zalakomár településen

Javaslatok a települési területhasználati tervezéshez
- a monori Tabán településrészben

 MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM Tájépítészeti, Településtervezési és Diszkrétészeti Intézet	A diplomaterv címe: Monor és Zalakomár cigány lakosságának szabadter-használati sajátosságai	Tervszám: J1
	Hallgató: Csurgay Veronika	Konzulens: Dancsokné Dr. Fóris Edina Klára
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék	Tanszékvezető: Dr. Kollányi László	Dátum: 2025.10.30.
	Intézetigazgató: Dr. Fekete Albert Szakfelelős: Dr. Jombach Sándor	
	A hallgató emailcíme: csurgay.vera@gmail.com	
Az intézet címe: 1118 Budapest, Villányi út 29-43.	Intézeti honlap: https://tajepiteszet.uni-mate.hu/ Intézeti e-mailcím: tajepiteszet@uni-mate.hu	A felhasznált térképi adatok forrása: Google Satellite

MATE Szervezeti és Működési Szabályzat

III. Hallgatói Követelményrendszer

III.1. Tanulmányi és Vizsgaszabályzat

6.13. sz. függeléke: A MATE egységes szakdolgozat / diplomadolgozat / záródolgozat / portfólió készítési útmutatója

4.2. sz. melléklete: Nyilatkozat a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről (módosítva: 2025. október 16.)

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió¹ nyilvános hozzáféréseiről és eredetiségéről

A hallgató neve:

Csurgay Veronika

A Hallgató Neptun kódja:

FKWAVV

A dolgozat címe:

Monor és Zalakomár cigány lakosságának

A megjelenés éve:

2025

szabadtér-használati sajátosságai

A konzulens intézetének neve:

Tájépítészeti, Településtervezési és

A konzulens tanszékének a neve:

Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Diszkretészeti Intézet

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem. Továbbá kijelentem, hogy a dolgozat elkészítése során alkalmazott mesterséges intelligencia-eszközök (pl. szöveggenerálás, nyelvi javítás, fordítás, adatelemzés) használata nem helyettesítette a saját kutatási és alkotói munkámat, azok alkalmazását a források között vagy a módszertani részben feltüntettem, és a szakmai-etikai elvárásoknak megfelelően jártam el.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlant állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkor szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: Tárnok 2025 év november hó 05. nap

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

Hallgatók, doktoranduszok nyilatkozata mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásáról

1. Általános adatok

Hallgató neve:	Csurgay Veronika
Neptun-kódja:	FKWAYV
Képzési szint (a megfelelőt jelölje X-szel):	☐ BSc/BA ☒ MSc/MA ☐ Doktori (PhD) ☐ Egyéb:
Tantárgy neve/kódja*:	Diplomatervezés szeminárium
A munka címe:	Monor és Zalakomár cigány lakosságának szabadter-használati sajátosságai

* doktori értekezés esetén nem kitöltendő

2. Nyilatkozat az MI használatáról

Alulírott, etikai felelősségem teljes tudatában az alábbi nyilatkozatot teszem:

(Kérjük, válasszon egyet az alábbi lehetőségek közül!)

A) Nem alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Amennyiben ezt jelölte, a további táblázatok kitöltése nem szükséges.)

B) Alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.

(Kérjük, töltsse ki a vonatkozó táblázatokat!)

3. A mesterséges intelligencia használatának részletezése

I. TÁBLÁZAT: Asszisztensi vagy kisebb mértékű felhasználás (pl. fordítás, nyelvi korrektúra, ötletelés stb.)

(Ezen felhasználások esetében a konkrét promptok és válaszok csatolása nem szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott MI-eszköz neve és verziója	Érintett rész (ha nem a szöveg egészére vonatkozik)

II. TÁBLÁZAT: Jelentős tartalmi hozzájárulás (pl. egy teljes ábra vagy egy hosszabb szövegrész generálása)

(Ezekben az esetekben a felhasznált kulcsfontosságú promptok és az MI által adott nyers válaszok dokumentálása és a munka mellékletében való csatolása szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott eszköz	MI-neve,	Az érintett fejezet / ábra / táblázat pontos sorszáma	A prompt-naplót tartalmazó melléklet

	verziója, elérhetősége		bejegyzésének sorszám

3/A. Oktató által előírt kiegészítő szabályok (ha vannak)

Amennyiben az adott tantárgy oktatója vagy témavezetője az MI-eszközök használatára vonatkozóan külön szabályokat vagy elvárásokat határozott meg, kérjük, az alábbi mezőben foglalja össze ezeket:

Pl. az MI használatának tilalma bizonyos feladattípusokra; csak konkrét eszköz használata engedélyezett; eltérő hivatkozási elvárások; dokumentációs forma stb.

Oktató vagy témavezető által előírt szabályok:

.....

.....

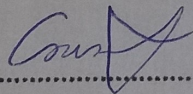
.....

.....

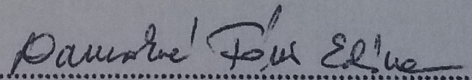
4. Minden hallgatóra vonatkozó nyilatkozat:

Kijelentem, hogy az MI által esetlegesen generált tartalmakat minden esetben kritikailag felülvizsgáltam, szerkesztettem és a munkába illesztettem. A leadott munka minden eleméért, annak eredetiségéért és tudományos helytállóságáért teljes körű felelősséget vállalok. Tudomásul veszem, hogy a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem a benyújtott munkát mesterséges intelligencia detektorral ellenőrizheti, és eljárást kezdeményezhet, amennyiben a nyilatkozatom valótlan vagy hiányos.

Kelt: Budapest, 2025., 2025. november hó ...F.: nap

.....

Hallgató aláírása

.....

Konzulens/Témavezető aláírása

NYILATKOZAT

___Csurgay Veronika___ (név) (hallgató Neptun azonosítója: __FKWAYV__) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: Budapest, 2025. év november hó 7. nap

belső konzulens

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.